

آینده پیش رو: کلان‌روند گسترش شهرنشینی و شهرهای آینده

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
گروه پژوهشی آینده‌نگری و فناوری‌های نو
مجموعه گزارش شماره ۵۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	آینده پیش‌رو: کلان‌روند گسترش شهرنشینی و شهرهای آینده
کد شناسه	۹۸-۱۱-۱۰۱۰۷
گروه پژوهشی	آینده‌نگری و فناوری‌ها نو
پدیدآورنده	مرتضی مهرعلی تبار فیروزجایی
همکاران	-
مشاور علمی	-
ناظر علمی	مجتبی خالصی
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
صفحه آرایی	محمدسعید حسن پورزرکامی
تاریخ انتشار	زمستان ۱۳۹۸
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران - خیابان استاد نجات‌الهی - خیابان سپند - پلاک ۱۶	
https://www.dfrc.ir/ Email: info@dfrc.ir	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	خلاصه مدیریتی
۱	فصل اول: کلیات
۷	مقدمه
۸-۱	۱-۱- اهداف
۸-۱	۲-۱- نتایج مورد انتظار
۸-۱	۳-۱- متدولوژی پژوهش
۸-۱	۴-۱- سازمان پژوهش
۱۳	فصل دوم: تحولات و آینده شهرنشینی
۱۵	مقدمه
۱۶-۲	۱-۲- روند شهرنشینی در جهان
۲۲-۲	۲-۲- روند شهرنشینی در ایران
۳۱-۲	۳-۲- پیش‌بینی آینده جمعیت شهری جهان
۳۵-۲	۴-۲- پیش‌بینی آینده جمعیت شهری ایران
۴۵-۲	۵-۲- پیش‌رانه‌های اصلی شهرنشینی در جهان و ایران
۴۷-۲	۶-۲- وضعیت حاشیه‌نشینی در جهان و ایران
۴۹-۲	۷-۲- روند تغییرات اندازه شهرها و وضعیت کلان‌شهرها در جهان و ایران
۵۵	فصل سوم: تحولات و آینده شهری
۵۷	مقدمه
۵۸-۳	۱-۳- متغیرهای کلیدی شکل‌دهنده تحولات آینده شهرها
۵۸-۳	۱-۱-۳- آینده تحولات جمعیتی شهر
۶۰-۳	۲-۱-۳- آینده تحولات اقتصادی شهر
۶۶-۳	۳-۱-۳- آینده تحولات اجتماعی شهر
۷۰-۳	۴-۱-۳- آینده تحولات زیست‌محیطی شهرها
۷۴-۳	۲-۳- پیش‌رانه‌ها و کلان‌روندهای اثرگذار ملی و جهانی بر شهرها
۷۸-۳	۳-۳- سناریوهای تحولات آینده توسعه شهری
۸۶-۳	۴-۳- فرصت‌های حاصل از شهری شدن در جهان و ایران
۸۹-۳	۵-۳- فشار زیست‌محیطی بیشتر یا افزایش بهره‌وری بالاتر
۹۱-۳	۶-۳- تهدیدهای حاصل از شهری شدن در جهان و ایران
۹۷	فصل چهارم: تحلیل و جمع‌بندی
۹۸	مقدمه
۱۰۰-۴	۱-۴- تحلیل و جمع‌بندی از منظر جمعیتی
۱۰۲-۴	۲-۴- تحلیل و جمع‌بندی از منظر اقتصادی
۱۰۷-۴	۳-۴- تحلیل و جمع‌بندی از منظر محیطی - کالبدی

۴-۴- تحلیل و جمع‌بندی از منظر مدیریتی ۱۱۰

منابع ۱۱۵

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱: ساختار و سازمان پژوهش	۱۱
جدول ۲: نسبت شهرنشینی به تفکیک استان‌ها در دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵	۲۵
جدول ۳: روند جمعیت شهری کشور طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ به تفکیک استان‌ها	۲۷
جدول ۴: روند جمعیت روستایی کشور طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ به تفکیک استان‌ها	۲۸
جدول ۵: تعداد و توزیع شهرها به تفکیک استان‌ها طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵	۳۰
جدول ۶: پیش‌بینی جمعیت کشور در افق ۱۴۲۵ به تفکیک مناطق شهری روستایی	۳۷
جدول ۷: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک سناریوهای چهارگانه	۳۸
جدول ۸: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک استان‌ها تا افق ۱۴۲۵ بر اساس سناریوی چهارم	۳۹
جدول ۹: پیش‌بینی کلان‌روندهای اثرگذار ملی و جهانی بر شهرها (نمونه‌های موردی)	۷۴
جدول ۱۰: نیروهای پیش‌بینی تأثیرگذار بر شهر تهران	۷۷
جدول ۱۱: سناریوهای آینده شهرهای مختلف در افق ۲۰۲۵	۷۸
جدول ۱۲: سناریوهای آینده شهرهای مواجه با پویایی در افق ۲۰۲۵ در بخشهای گوناگون	۷۹
جدول ۱۳: پیش‌فرض‌های حاکم بر سناریوها	۸۲
جدول ۱۴: چالش‌های پیش روی شهرنشینی آتی	۹۲
جدول ۱۵: پیامدهای رشد شهرنشینی از نگاه مطالعات مؤسسه KPMG	۹۲
جدول ۱۶: مدیریت محیطی - کالبدی شهرها (چالش‌ها و سیاست‌ها)	۱۰۹
جدول ۱۷: سیاست‌های ملی و محلی، نوع مشارکت و ابزار مورد نیاز برای دخالت در فضای شهری به منظور رفع معضلات محیطی شهرها	۱۱۰
جدول ۱۸: تفاوت دیدگاه‌های جدید در سیاست‌گذاری شهری نسبت به دیدگاه‌های سنتی	۱۱۲
جدول ۱۹: توصیه‌های سیاستی	۱۱۴

فهرست شکل‌ها

عنوان	صفحه
شکل ۱: کلان‌روندهای شناسایی شده توسط مؤسسه KPMG	۱۰
شکل ۲: سطح شهرنشینی در دنیا در سال ۲۰۱۰	۱۷
شکل ۳: نسبت جمعیت شهرنشینی در مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۱۸	۱۸
شکل ۴: پراکندگی جمعیت شهری و شهرهای بزرگ در مناطق مختلف جهان	۱۹
شکل ۵: نرخ رشد جمعیت شهری از سال ۱۹۵۰ تا افق ۲۰۵۰ در دنیا	۲۰
شکل ۶: نرخ رشد جمعیت شهری در کشورهای با درآمدهای متفاوت تا افق ۲۰۵۰	۲۱
شکل ۷: روند توزیع جمعیت روستایی و شهری در سطح جهان از سال ۱۹۵۰-۲۰۵۰	۲۲
شکل ۸: روند تغییرات ضریب شهرنشینی و تعداد شهرها در دوره ۱۳۳۵-۱۳۹۵	۲۳
شکل ۹: مقایسه تغییرات جمعیت روستایی و شهری بین سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵	۲۴
شکل ۱۰: میزان شهرنشینی به تفکیک استان‌ها در سال ۱۳۹۵	۲۶
شکل ۱۱: روند رشد تعداد شهرها طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵	۲۹
شکل ۱۲: سهم جمعیت شهری و روستایی در سطح دنیا از سال ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰	۳۱
شکل ۱۳: سهم جمعیت شهری و روستایی در سطح دنیا از سال ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰	۳۲
شکل ۱۴: سهم کشورهای مختلف از افزایش جمعیت شهری از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۵۰	۳۳
شکل ۱۵: نرخ رشد جمعیت مناطق شهری تا افق ۲۰۵۰	۳۴
شکل ۱۶: پیش‌بینی مؤسسه KPMG در زمینه میزان جمعیت شهرنشین دنیا در سال ۲۰۳۰	۳۴
شکل ۱۷: درصد سهم جمعیت روستایی و شهری ایران از کل جمعیت طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰	۳۵
شکل ۱۸: مقایسه سهم جمعیت شهری در جهان و در مناطق آسیا، آسیای جنوبی و ایران	۳۶
شکل ۱۹: پیش‌بینی جمعیت شهری و روستایی در افق ۱۴۲۵	۳۸
شکل ۲۰: توسعه اقتصادی مستلزم تغییر اقتصاد از معیشت کشاورزی محور به اقتصاد شهری	۴۵
شکل ۲۱: سهم جمعیت شهری ساکن در مناطق حاشیه‌ای	۴۸
شکل ۲۲: عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران	۴۹
شکل ۲۳: جمعیت شهرهای جهان از لحاظ جمعیت تا سال ۲۰۳۰	۵۰
شکل ۲۴: آینده پراکندگی کلان‌شهرها در افق ۲۰۲۵	۵۱
شکل ۲۵: تغییرات اندازه شهرها از سال ۱۹۵۰-۲۰۲۵	۵۲
شکل ۲۶: پراکندگی ۲۰ شهر از بزرگ‌ترین شهرها در افق ۲۰۳۰ از منظر مؤسسه KPMG	۵۳
شکل ۲۷: طبقه‌بندی شهرهای جهان بر اساس جمعیت	۵۴
شکل ۲۸: طبقه‌بندی جمعیت شهری ایران بر اساس تعداد افراد ساکن در آن	۵۴
شکل ۲۹: سرانه مدیریت پسماند و نرخ شهرنشینی در مناطق مهم جهان	۷۲
شکل ۳۰: کلان‌روندها و پیش‌بینی‌های اثرگذار بر آینده شهر تهران	۷۷

- شکل ۳۱: عناصر اصلی سناریوهای آینده توسعه کلان‌شهر تهران..... ۸۱
- شکل ۳۲: خلاصه ویژگی سناریوی تخت‌غاز در محورهای مختلف..... ۸۳
- شکل ۳۳: خلاصه ویژگی سناریوی حرکت سربالای با شیب ملایم در محورهای مختلف..... ۸۳
- شکل ۳۴: خلاصه ویژگی سناریوی حرکت یاتاقان در محورهای مختلف..... ۸۴
- شکل ۳۵: خلاصه ویژگی سناریوی حرکت پرغاز در محورهای مختلف..... ۸۵
- شکل ۳۶: خلاصه ویژگی سناریوی پتیت، لرزان در محورهای مختلف..... ۸۵
- شکل ۳۷: توزیع تغییرات مصرف‌کنندگان طبقات متوسط..... ۸۷
- شکل ۳۸: مقایسه کشورها از لحاظ شهرنشینی، توسعه انسانی، ردپای اکولوژیک..... ۸۸
- شکل ۳۹: رابطه بین تراکم جمعیت شهری و مصرف منابع و انرژی مرتبط به حمل و نقل..... ۹۰
- شکل ۴۰: سرانه استفاده منابع در ارتباط با توسعه و تراکم جمعیت..... ۹۱
- شکل ۴۱: ابعاد حکمرانی خوب..... ۱۱۱

خلاصه مدیریتی

هدف از مطالعه حاضر «بررسی تحولات آتی شهرنشینی و شهرهای آینده و همچنین شناخت وضعیت ایران از منظر مطالعات انجام شده» است. این پژوهش به شیوه فراتحلیل و با مروری بر مطالعات انجام شده از سوی مراکز پژوهشی ملی و بین‌المللی معتبر انجام شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که پژوهش‌های انجام شده در حوزه مربوط به «شهر» از منظر آینده‌نگری را می‌توان در دو مقوله کلی دسته‌بندی کرد که عبارتند از: الف) آینده شهرنشینی؛ ب) آینده شهر یا شهرهای آینده. بر این مبنا مطالعه حاضر در دو قسمت کلی مورد اشاره سازمان یافته‌اند.

وضعیت شهرنشینی و روستانشینی در گذشته، حال و آینده؛ نرخ رشد شهرنشینی؛ حاشیه‌نشینی؛ پراکندگی فضایی جمعیت شهری؛ پراکندگی شهرها؛ تغییرات اندازه شهر و تغییرات کلان‌شهرها از جمله مباحثی است که در این مطالعه در بخش نخست گزارش حاضر مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در بخش دوم گزارش، به مباحثی مانند ابعاد و متغیرهای تحولات آتی شهر، سناریوهای آینده تحولات شهری، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی آینده شهرها پرداخته شده است. در بخش پایانی، از مباحث ارائه شده تحلیل و جمع‌بندی صورت گرفته است.

بررسی تاریخی نشان می‌دهد که تا قبل از انقلاب صنعتی، پتانسیل برای توسعه شهرها در هر اندازه و مقداری وابسته به افزایش مازاد کشاورزی و بهبود حمل‌ونقل، ارتباطات و امنیت سیاسی بود. تا اینکه در روزگار شهرنشینی شتابان که الگوی ظاهری آن حیرت‌انگیز بود، ساختمان و فضای کالبدی شهر را در حالت گذار از سنتی به مدرنیته مهیا ساخته است. این در حالی است که در همین دوره در کشورهای پیشرفته، روند توسعه کالبدی در ارتباط کامل با فناوری، اقتصاد و مسائل طبیعی شهرها بوده و اگر در این روند مشکلاتی وجود داشته، با توجه به فناوری‌های مدرن توانسته‌اند تا حدودی بر آن‌ها فائق آیند. در مجموع، الگوهای شهرنشینی تا حدی برخاسته از انقلاب صنعتی و نیازهای آن‌ها بوده است؛ اما رشد شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، روندی برون‌زا داشته است. از طرف دیگر، زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی، تکنیکی و طبیعی کشورها در تعارض با الگوهای توسعه شهرنشینی بوده است. چون ترکیب کالبدی شهری چیزی جز انعکاس و تبلور سنن زیست و شیوه معیشت و ساختارهای رفتاری انسانی نیست.

از آنجاکه چارچوب اصلی گزارش در ارتباط با آینده شهرها در پنج محور اصلی جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و محیطی تدوین شده است. در ادامه، چکیده خلاصه گزارش در همین چارچوب ارائه می‌شود:

در راستای ارائه تحلیل کلی و جمع‌بندی آینده جمعیتی شهرهای جهان و منطقه می‌توان بیان کرد که با افزایش طول عمر و مهم‌تر از آن، کاهش باروری جمعیت شهری جهان در حال پیر شدن است. اثرات اقتصادی جمعیت

سالخورده بر اقتصاد شهری، بسیار گسترده است. کاهش دائمی در مشارکت نیروی کار و نتیجه حاصله از آن وجود دارد. در اغلب موارد، الگوهای مصرف در نتیجه نیازهای خاص تغییر می‌کنند. مسکن، آسانسورها، دسترسی معلولان به تسهیلات مراقبتی - بخش‌های بیمارستانی، خانه‌های سالمندان، خدمات پشتیبانی که آن را به یکی از سریع‌ترین بخش‌های اشتغال‌زایی تبدیل می‌کند. همچنین حکومت‌ها با نیازهای جدیدی در زمینه تقویت شبکه‌های ایمنی (پشتیبانی از حقوق، حقوق بانسستگی) خدمات درمانی، خدمات اجتماعی روبه‌رو هستند. علاوه بر این، یک تحول اجتماعی تدریجی نیز در جهت انتقال مسئولیت نگهداری از سالمندان به مؤسسات خصوصی یا عمومی وجود دارد و چالش‌های بزرگی را برای هر دو دسته کشورهای پیشرفته و در حال توسعه در آینده قابل پیش‌بینی ایجاد خواهد کرد.

در راستای ارائه تحلیل کلی و جمع‌بندی آینده اقتصادی شهرهای جهان و منطقه می‌توان بیان کرد که واقعیت‌های کلیدی آینده اقتصاد شهری که در واقع سازوکار دگرگون‌شونده اقتصاد شهری محسوب می‌شوند، شامل مواردی چون: (۱) ابرشهرها و مناطق کلان‌شهری بیش از شهرهای درجه دوم از فرایند جهانی شدن بهره برده‌اند؛ (۲) زیرساخت‌ها و خدمات شهری ناکافی، رشد اقتصادی و فعالیت‌هایی که وابسته به تخصیص بهینه منابع هستند را متوقف می‌نماید؛ (۳) مزایای انباشتگی از معایب آن بیشتر است، چراکه منابع لازم برای مدیریت مناسب هر فقر اقتصادی را تأمین می‌کند؛ (۴) اشتغال رسمی همگام با توسعه سریع شهرنشینی رشد نکرده و در نتیجه نابرابری اجتماعی - اقتصادی را تشدید کرده است. در ادامه، در ارتباط با آینده مطلوب اقتصادی شهرها چند نکته مطرح می‌شود:

۱- ارتباط بین برنامه‌ریزی و سیاست‌های توسعه اقتصادی برای شهرها باید در تمامی سطوح حکومتی یکپارچه باشد؛

۲- تقویت منابع مالی شهرها به‌واسطه مشارکت‌های عمومی - خصوصی، مالیات بر زمین و هزینه کاربران و توسعه ترتیبات مالیاتی عادلانه‌تر بین حکومت‌های ملی و شهری، برای توسعه پایدار امری بس ضروری است؛

۳- تهیه یک چارچوب قانونی برای تمرکززدایی مسئولیت‌ها در بهبود ساختار حاکمیت شهری بسیار با اهمیت است؛

۴- ایجاد ارتباط بین سیاست‌های شهری و توسعه اقتصادی برای بهبود عملکرد و رقابت اقتصادهای محلی، امری بس ضروری است.

در راستای ارائه تحلیل کلی و جمع‌بندی آینده اجتماعی شهرهای جهان و منطقه می‌توان بیان کرد که کاهش فقر و نابرابری همچنان وظیفه اصلی سیاست اجتماعی و توسعه شهری است. برابری بیشتر از طریق راهبردهای مرتبط

با یکدیگر به دست می‌آیند، همچون تحصیل بهتر، به‌ویژه برای کودکان خانواده‌های فقیرتر، سیاست‌های رشد که تقاضای بیشتری برای کار ایجاد کنند، برنامه‌ریزی شهری در هم تنیده‌تر و تأمین زیرساختار. چهره فقر در شهرهای با رشد بالای جمعیت و سطح پایین بهره‌وری، چهره فقر در شهرهای ثروتمند که در آن‌ها فقر در بسیاری از موارد نتیجه رقابت پایین، فقدان مهارت‌های اجتماعی یا اقتصادی، فقدان دستیابی به کار و بازارهای کار، متفاوت است. فقر در شهرهای دارای رشد شتابان معمولاً ناشی از چنین علت‌هایی است:

- کمیابی مطلق منابع که خود بیش از هر چیز ناشی از رشد بالای جمعیت است؛
- تعداد بسیار زیاد فرزندان با تکفل بالای خانواده‌ها؛
- ضعف شهر، دولت ملی و فقدان زیرساخت‌ها؛
- سطح پایین انباشت سرمایه خصوصی، به‌ویژه در مسکن.

در راستای ارائه تحلیل کلی و جمع‌بندی آینده محیطی شهرهای جهان و منطقه می‌توان بیان کرد که با رشد فزاینده جمعیت شهری در کشورهای منطقه، ایران و قرارگیری این کشورها از جمله کشورمان بر روی کمربند زلزله جهانی، چالش‌های عدیده‌ای را در آینده پیش روی برنامه‌ریزان و مدیران شهری قرار دهد. مخاطرات با الگوهای افتراق اجتماعی-اقتصادی، اسکان برخی از مردم در نواحی مستعد خطر و بهره‌مندی متفاوت جمعیت شهری در دسترسی به منابع و انتخاب‌های نابرابر، تأثیر متقابل دارد. بلایای طبیعی به‌وسیله تغییر اقلیم جهان حالتی شتابان گرفته است که به‌طور بالقوه می‌تواند موجب رشد تصاعدی آسیب‌پذیری اقتصادی، اجتماعی و سیستم‌های محیطی شود و نیازهای بشر مانند غذا یا دسترسی به آب، سرپناه و زیرساخت حمل‌ونقل سلامت فردی، عمومی و اکوسیستم را تحت تأثیر قرار دهد. در مجموع، شهرنشینی محرک اصلی تغییر کاربری زمین و انحطاط محیطی در سراسر جهان است. با سرعت گرفتن روند شهرنشینی در جهان، بسیار ضروری است که سیاست‌ها و برنامه‌های مکان جدید به‌منظور محافظت از اکوسیستم‌ها، گونه‌ها و خدمات شهری ارائه شود. این‌ها در جهت امنیت پایدار، شهرهای زیست‌پذیر و تاب‌آور را در قرن بیست‌ویک فراهم می‌کنند. از این رو، در دهه‌های اخیر در برنامه‌ریزی شهری مفهوم تاب‌آوری به‌طور گسترده جایگزین کلمه پایداری شده است.

در راستای ارائه تحلیل کلی و جمع‌بندی آینده مدیریتی-نهادی شهرهای جهان و منطقه می‌توان بیان کرد که حکمروایی شهری به‌عنوان یک مسئله کلیدی برای مدیریت رشد شهری، اجرای سیاست‌گذاری و استراتژی در دستیابی به اهداف رقابتی ظاهر می‌شود. شهرها مجبورند که با اثرات منفی شهرنشینی و تقسیم کار بین‌المللی (پراکندگی شهری و توزیع فضایی، آلودگی، مسائل اجتماعی ناخوشایند) مواجه شوند، لذا باید اقدامات پیشگیرانه‌ای را برای بهبود و حفظ موقعیت رقابتی خود و تقویت اقتصاد شهری را با انتخاب راهبرد حکمروایی نوآورانه انجام دهند.

در مجموع پارادایم جدید مدیریت شهری به دنبال آن است تا ناپایداری بهره‌برداری از منابع را کاسته و محرومیت‌ها و انزوای اجتماعی شهری را در مکان‌های خاص از بین ببرد. موانع اصلی مواجهه با این چالش‌ها؛ ضعف نهادهای قانونی؛ عدم توانایی دولت‌های محلی؛ عدم مشارکت جوامع مدنی؛ فقدان هماهنگی لازم در مدیریت شهرهای یک منطقه شهری برای ارائه خدمات و اقدامات توسعه‌ای است. در ضمن بررسی‌ها نشان می‌دهد مدل واحد برای حکمروایی همه مناطق شهری جهان وجود ندارد و مدل‌های حکمروایی گوناگونی در سراسر جهان تجربه شده است که هر یک از مناطق، متناسب با ویژگی‌های خود مدل، حکمروایی موفق‌تری را ارائه داده است.

در نهایت، این جمع‌بندی را می‌توان با پیشنهاد گزارش سازمان ملل به اتمام رساند که اذعان می‌دارد:

«در برنامه‌های تحقق آینده مطلوب شهرها، باید سکونت‌گاه‌های انسانی را که از نظر محیط‌زیستی پایدار و مقاوم، از نظر اجتماعی همه‌شمول، امن و خالی از خشونت و از نظر اقتصادی پربار بوده و با دگرگونی پایدار محیط‌های غیرشهری همسو و هم‌جهت هستند را ترویج دهد. خلاصه اینکه، شهرها باید تبدیل به محیط‌هایی همه‌شمول، امن، تاب‌آور و پایدار شوند.»

فصل اول: کلیات

مقدمه

در حدود ۲۲۰ سال پیش، تنها ۳ درصد از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کردند که این جمعیت در سال ۱۹۰۰؛ ۱۰ درصد از کل جمعیت جهان را دربر گرفته است. امروزه جمعیت ساکن در شهرهای دنیا به ۵۴ درصد رسیده است. پیش‌بینی مراکز رسمی بین‌المللی نشان می‌دهد که در سال ۲۰۳۰ این مقدار به بیش از ۶۶ درصد و در سال ۲۰۵۰ به بیش از ۷۲ درصد برسد. در راستای این تحول سریع، رشد پرسرعت کلان‌شهرها نیز در سطح جهانی قابل توجه است. به‌نحوی که در سال ۱۹۷۰ فقط دو کلان‌شهر نیویورک و توکیو در سطح دنیا وجود داشته است که در حال حاضر این تعداد به ۳۰ کلان‌شهر رسیده است و پیش‌بینی می‌شود تعداد کلان‌شهرها در سال ۲۰۳۰ به ۴۳ برسد (شهرهای بیش از ده میلیون نفر جمعیت). در مقیاس قاره‌ای بیشترین جمعیت شهرنشین معادل ۸۲ درصد از آن آمریکای شمالی است و بعد از آن، آمریکای جنوبی با دارا بودن ۸۱ درصد جمعیت شهرنشین در جایگاه دوم قرار دارد. بعد از آن قاره اروپا، آسیا و آفریقا به ترتیب با دارا بودن ۷۴، ۵۰ و ۴۳ درصد جمعیت شهری در مراتب بعدی قرار دارند.

ایران نیز به‌عنوان یکی از کشورهای در حال توسعه از قافله پدیده مهم جدید، یعنی گسترش شهرنشینی عقب‌مانده است. به‌گونه‌ای که میزان رشد شهرنشینی در چهار دهه اخیر در ایران بیش از ۲/۳ برابر شده؛ در حالی که میزان رشد تولید ناخالص داخلی ۱/۸ برابر شده و نرخ رشد جمعیت در این بازه زمانی ۲/۳۷ برابر شده است. بررسی داده‌های آماری نشان می‌دهد که جمعیت شهرنشین در نخستین سرشماری رسمی ایران، یعنی در سال ۱۳۳۵ معادل ۳۱/۴ درصد بوده است. این مقدار در سال ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ به ترتیب برابر ۳۸ و ۴۷ درصد بوده است. سال ۱۳۵۹ نقطه عطف نظام استقرار فضایی جمعیت است که در این سال برای نخستین بار میزان جمعیت روستایی با جمعیت شهری برابر شده است (شایان ذکر است که انتقال شهری در سطح دنیا در سال ۲۰۰۸ اتفاق افتاده و سازمان ملل به دلیل استقرار نیمی از جمعیت در شهر، این سال را «سال شهرنشینی» نامیده است). با گذار از این نقطه عطف، توازن جمعیت به نفع جمعیت شهری به‌هم‌ریخته و جمعیت در شهرها سیر صعودی پیدا کرده است. به‌طوری که این مقدار در سال ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ به ترتیب به ۵۴/۳ و ۶۱/۳ درصد رسیده است. همچنین این جمعیت در سال ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ به ترتیب برابر با ۶۸/۵ و ۷۱/۴ درصد بوده است که اکنون بر اساس آخرین سرشماری، یعنی سرشماری سال ۱۳۹۵؛ میزان جمعیت شهرنشین به ۷۴/۱ درصد رسیده است.

مسئله حائز اهمیت دیگر، افزایش فزاینده تعداد نقاط شهری است. در همین راستا، بررسی‌ها نشان می‌دهد که تعداد شهرها از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۹۵ (در مدت ۶۰ سال) ۶,۳ برابر شده است. تعداد شهرها از ۱۹۹ شهر در سال ۱۳۳۵ به ۲۷۱ شهر در سال ۱۳۴۵، ۴۵۲ شهر در سال ۱۳۵۵، ۴۶۹ شهر در سال ۱۳۶۵، ۶۱۴ شهر

در سال ۱۳۷۵، ۱۰۱۴ شهر در سال ۱۳۸۵، ۱۱۳۹ شهر در سال ۱۳۹۰ و ۱۲۴۵ شهر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. در مقابل، رشد شهرهای بالاتر از یک میلیون نفر حائز نکات پراهمیتی در ایران است، چراکه این تعداد از ۱ شهر در سال ۱۳۳۵ به ۸ شهر در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

با عنایت به مطالب گفته شده در ارتباط با روند و فرایند شهرنشینی در ایران، توجه به مقوله «گسترش شهرنشینی و تحولات شهری» در برنامه‌ریزی‌های توسعه آینده ایران امری اجتناب‌ناپذیر است، چراکه این امر بر همه ابعاد توسعه ایران، یعنی بعد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، زیست‌محیطی و نهادی اثرگذار بوده است. لذا در نخستین قدم برای شناخت سازوکار فرایند شهرنشینی و جهت‌دهی مثبت این فرایند؛ شناخت و تحلیل دیدگاه‌ها و یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه آینده‌نگری کلان‌روند مذکور و جمع‌بندی و طبقه‌بندی نتایج آن‌ها ضروری است. از این رو، تحقیق حاضر به این مهم پرداخته و تلاش دارد بر اهداف پژوهشی ذیل جامعه عمل بپوشاند:

۱-۱- اهداف

- ❖ شناخت و بررسی مؤسسات و نهادهای بین‌المللی و ملی فعال در حوزه مطالعه آینده‌نگری شهرنشینی؛
- ❖ واکاوی دیدگاه‌ها، رویکردها و روش‌های پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه آینده‌نگری شهرنشینی؛
- ❖ مقایسه، تحلیل و جمع‌بندی بحث‌ها و نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه آینده‌نگری شهرنشینی.

۲-۱- پرسش‌ها

- ❖ دیدگاه‌ها، رویکردها و روش‌های پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه آینده‌نگری شهرنشینی کدامند؟
- ❖ نتایج و یافته‌های پژوهش‌ها در حوزه آینده‌نگری شهرنشینی بیانگر چه نکاتی است؟

۳-۱- نتایج مورد انتظار

- ❖ شناخت نهادهای فعال و اثربخش در حوزه پژوهش‌های آینده‌نگری شهرنشینی؛
- ❖ استخراج دیدگاه‌ها، رویکردها و روش‌های پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه آینده‌نگری شهرنشینی؛
- ❖ ارائه، تحلیل و طبقه‌بندی نتایج و پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه آینده‌نگری شهری و شهرنشینی.

۴-۱- متدولوژی پژوهش

این پژوهش ضمن فراتحلیلی از مطالعات انجام‌شده در حوزه پژوهشی مربوطه؛ به صورت اسنادی و با بهره‌گیری از اسناد و آمارهای رسمی بین‌المللی و ملی انجام گرفته است.

۵-۱- سازمان پژوهش

با عنایت به مطالعات انجام‌شده، طرح و تنظیم ساختار گزارش حاضر در حالت کلی در دو فصل مستقل انجام شده است، چراکه بررسی‌ها پیرامون موضوع «شهر» نشان می‌دهد که رویکرد و ماهیت این پژوهش‌ها را می‌توان در دودسته کلی تقسیم‌بندی کرد:

۱- پژوهش‌هایی که به موضوع «آینده شهرنشینی»^۱ می‌پردازند؛

۲- پژوهش‌هایی که «آینده شهر یا شهرهای آینده»^۲ را موضوع تحقیق خود قرار می‌دهند.

دفتر امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل از جمله نهادهایی است که دهه‌هاست موضوع شهرنشینی و آینده جمعیت شهر و تحولات آن را مورد بررسی قرار داده است و بسیاری از پژوهش‌های دیگر نهادها در سراسر جهان از داده‌ها و تحلیل‌های آن در تحقیقات خود بهره می‌برند. مسائلی که به‌طور عام در گزارش‌های سالیانه مذکور مورد توجه است؛ مباحثی چون پراکندگی جمعیت شهر در سطح جهان، پیش‌بینی آینده جمعیت شهرنشین، مهاجرت، حاشیه‌نشینی و غیره است که غالباً این گزارش‌ها به‌طور سالیانه منتشر می‌شود.

آژانس محیط‌زیست اروپا^۳ نهاد دیگری است که پیرامون موضوع مورد نظر به پژوهش می‌پردازد. در گزارش حاضر «ارزیابی کلان‌روندهای جهانی» عنوان تحلیلی است که در سال ۲۰۱۵ از سوی آژانس محیط‌زیست اروپا منتشر شده است. در این گزارش «زندگی در جهان شهری» به‌عنوان یکی از یازده کلان‌روند شناسایی شده است. کلان‌روندهای دیگری که مورد توجه قرار گرفته‌اند عبارتند از: جمعیت، خطرات بیماری‌های همه‌گیر و ناگهانی، تغییرات تکنولوژیکی، رشد اقتصادی، ظهور و رشد قطب‌های جدید در دنیا، رقابت جهانی برای منابع، رشد فشار بهره‌برداری از منابع، پیامدهای ناشی از تغییرات آب‌وهوایی، افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی و رویکردهای متنوع حکمروایی.

جهان ۲۰۳۰؛ گزارشی است که مؤسسه KPMG در سال ۲۰۱۴ منتشر کرده است. این مؤسسه از جمله مؤسساتی است که مسئله آینده‌نگری را به‌طور اعم و آینده‌نگری شهری را به‌طور اخص مورد توجه قرار می‌دهد. گزارش مورد توجه در تحقیق حاضر در سال ۲۰۱۴ منتشر شده است که افق زمانی مطالعه را تا سال ۲۰۳۰ قرار داده است. در این گزارش به ۹ کلان‌روند اشاره شده است که کلان‌روندهای جمعیت، افزایش فردیت و تکنولوژی را در گروه کلان‌روندهای انسانی، کلان‌روندهای یکپارچگی اقتصادی، بدهی‌های عمومی و تغییر مناطق قدرت اقتصادی در گروه کلان‌روند اقتصاد جهانی و تغییرات آب‌وهوا، تنش منابع و شهرنشینی را در گروه کلان‌روند محیط فیزیکی قرار داده است (شکل ۱).

1. The future of urbanization
2. Future of the city or future cities
3. European Environment Agency (EEA)

شکل ۱: کلان‌روندهای شناسایی شده توسط مؤسسه KPMG

منبع: KPMG, 2014

مگاترندهای پنج‌گانه و پیامدهای آن برای امنیت جهانی موضوعی است که از سوی مؤسسه PWC مورد توجه قرار گرفته و در سال ۲۰۱۶ منتشر شده است. این مؤسسه نیز از جمله نهادهایی است که موضوع شهرنشینی را با رویکرد آینده‌نگری مورد توجه قرار داده است و در پژوهش خود در سال ۲۰۱۶ علاوه بر شهرنشینی، تغییر قطب اقتصادی، تغییرات جمعیت‌شناسی، افزایش رشد تکنولوژی و تغییرات آب‌وهوایی را نیز به‌عنوان کلان‌روندهای اصلی شناخته است.

کمیسیون جهانی آینده شهری در گزارش خود با آینده شهری قرن ۲۱، آینده شهرها را در افق ۲۰۲۵ مورد واکاوی قرار داده است. کمیسیون جهانی آینده شهری قرن ۲۱، از شهرها به‌عنوان یکی از چالش‌های هزاره نام می‌برد؛ چراکه انتقال شهری در سطح دنیا در سال ۲۰۰۸ اتفاق افتاده است. این کمیسیون در گزارش خود چالش هزاره، روندها و پیامدهای دنیای شهری قرن ۲۱، سناریوهای دنیای شهری سال ۲۰۲۵ و حکمرانی و سیاست را نیز مورد توجه قرار داده است.

اتحادیه اروپا نیز از جمله نهادهایی است که موضوع کلان‌روند تحولات شهری را مورد توجه قرار داده است. «شهرهای فردا؛ چالش‌ها، چشم‌اندازها و راه‌های پیش‌رو» گزارشی است که موضوع مورد اشاره را در سال ۲۰۱۱ مورد واکاوی قرار داده است. این گزارش مباحثی چون آینده شهری اروپا، چالش‌های آتی، مدیریت و حکمروایی شهری را مدنظر قرار داده است.

علاوه بر گزارش‌های مذکور می‌توان به گزارش‌های نهادها و مؤسسات زیر اشاره کرد که مطالعاتی در راستای موضوع مورد بحث انجام داده‌اند:

- مطالعه‌ای با موضوع «تغییر شهرها به شکل مطلوب‌تر از طریق تکنولوژی» توسط شرکت زیمنس.^۱

1. Siemens

- مطالعه‌ای با موضوع «آینده شهر» توسط بنیاد الن مک‌آرتور.^۱

- مطالعه‌ای با موضوع «آینده شهر، به‌واسطه ارتباطات جدید» توسط انجمن محیط‌زیست و زیرساخت.^۲

- مطالعه با عنوان «آینده شهری، تکنولوژی و جابه‌جایی» توسط اتحادیه ملی آینده شهر.^۳

کنکاش در ارتباط با مطالعات داخلی پیرامون موضوع آینده‌نگری تحولات شهرنشینی و آینده شهری نشان می‌دهد که بررسی این موضوع در داخل کشور بسیار جدید بوده و از سوی افراد و مؤسسات معدودی مورد توجه قرار گرفته است؛ اما به نظر می‌رسد در دهه‌های اخیر این مطالعات در حال رشد است.

شهرداری تهران نیز به‌تازگی موضوع آینده‌نگری شهری را مورد توجه قرار داده است. در این راستا، مرکز مطالعات شهرداری تهران در گزارش آینده‌نگاری کلان‌شهر تهران، سناریوهای پیش‌رو را در افق ۱۴۱۰ مورد بررسی قرار داده است. علاوه بر آن مرکز آمار ایران، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری در مباحث شهرنشینی و آینده شهرها نیز مطالعاتی را ارائه داده‌اند. مراکز دانشگاهی و گروه‌های پژوهشی دانشگاه و اساتید رشته‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی، مدیریت شهری نیز مقالات و مطالعاتی را در این حوزه منتشر می‌کنند که در این مطالعه به برخی از آن‌ها اشاره شده است.

با عنایت به مطالب گفته شده می‌توان ساختار و سازمان پژوهش را به‌نحوی که در جدول ۱ آمده است، بیان کرد:

جدول ۱: ساختار و سازمان پژوهش

ردیف	رویکردها	موضوعات مورد توجه	نمونه‌هایی از مؤسسات و نهادهای پژوهشی
۱	پژوهش‌هایی که به موضوع «آینده شهرنشینی» می‌پردازند؛ The future of urbanization	- وضعیت شهرنشینی و روستانشینی در گذشته، حال و آینده؛ - نرخ رشد شهرنشینی؛ - حاشیه‌نشینی؛ - پراکندگی فضایی جمعیت شهری؛ - پراکندگی شهرها؛ - تغییرات اندازه شهر؛ - تغییرات کلان‌شهرها؛	- دفتر امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل؛ - مؤسسه KMPG؛ - مؤسسه PWC؛ - آژانس زیست‌محیطی اروپا؛ - مرکز آمار ایران؛ - پژوهش‌های دانشگاهی؛
۲	پژوهش‌هایی که به موضوع «آینده شهر یا شهرهای آینده» می‌پردازند. Future of the city or future cities	- حمل‌ونقل شهری؛ - فناوری‌های نوین شهری؛ - جهانی‌شدن؛ - شهر سبز یا پایداری شهری؛ - شهرسازی نوین؛ - مدیریت شهری؛	- بنیاد الن مک‌آرتور؛ - شرکت زیمنس؛ - اتحادیه ملی آینده شهر؛ - شورای محیط‌زیست و زیرساخت (RLI)؛ - مطالعات موردی آینده شهر مثل دوی، سنول، توکیو، هنگ‌کنگ؛ - شهرداری تهران؛ - پژوهش‌های دانشگاهی؛

1. The Ellen MacArthur Foundation
2. Council for the Environment and Infrastructure (RLI)
3. The National League of Cities (NLC)

فصل دوم: تحولات و آینده شهرنشینی

مقدمه

شهرنشینی فرایندی است که در آن تغییراتی در سازمان اجتماعی سکونتگاه‌های انسانی به وجود می‌آید که حاصل افزایش تمرکز و تراکم جمعیت است. از نظر سازمانی، در شهرنشینی دگرگونی‌هایی در ساخت اجتماعی، اقتصادی و کارکردهای جمعیتی ظاهر می‌شود. این جریان تغییراتی را در ساخت فضای داخلی شهرها به وجود می‌آورد. به‌طور کلی، شهرنشینی دارای دو خصیصه اصلی است:

- مهاجرت مردم از حوزه‌های روستایی به شهری جهت اشتغال در فعالیت‌ها و مشاغل غیر کشاورزی. به سخن دیگر، شهرنشینی کارکردهای اقتصادی ویژه‌ای را در اختیار مردم قرار می‌دهد و تراکم جدیدی را به وجود می‌آورد و در نتیجه در کاربری زمین شهری نیز تغییراتی را موجب می‌شود.

- دگرگونی در سبک زندگی مردم، از سبک زندگی روستایی به شهری به همراه تغییر در ارزش‌ها، نگرش‌ها که رفتارهای تازه‌ای را سبب می‌شود (شکویی، ۱۳۷۴).

آنچه در راستای فرایند شهرنشینی می‌توان گفت، این است که تا قبل از انقلاب صنعتی پتانسیل برای توسعه شهرها در هر اندازه و مقداری وابسته به افزایش مزاد کشاورزی و بهبود حمل‌ونقل، ارتباطات و امنیت سیاسی بود. روزگار شهرنشینی شتابان که الگوی ظاهری آن حیرت‌انگیز بود ساختمان و فضای کالبدی شهر را در حالت گذار از سنتی به مدرنیته مهیا ساخته است. این در حالی است که در همین دوره در کشورهای پیشرفته روند توسعه کالبدی در ارتباط کامل با فناوری، اقتصاد و مسائل طبیعی شهرها بوده و اگر در این روند مشکلاتی وجود داشته، با توجه به فناوری‌های مدرن توانسته‌اند تا حدودی بر آن‌ها فائق آیند و در مجموع الگوهای شهرنشینی تا حدی برخاسته از انقلاب صنعتی و نیازهای آن‌ها بوده است. اما رشد شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، روندی برون‌زا داشته است. از طرف دیگر، زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی، تکنیکی و طبیعی کشورها در تعارض با الگوهای توسعه شهرنشینی بوده است. چون ترکیب کالبدی شهری چیزی جز انعکاس و تبلور سنن زیست و شیوه معیشت و ساختارهای رفتاری انسانی نیست.

با عنایت به اینکه اکنون شهرنشینی روند غالب سکونت را در دنیا تشکیل می‌دهد و کشور ایران هم در طی دهه‌های گذشته افزایش بی‌سابقه جمعیت شهری را تجربه کرده است (بیش از دوسوم کل جمعیت ایران اکنون در مناطق شهری سکونت دارند)؛ فرصت‌ها و تهدیداتی متعاقب این پدیده شکل گرفته است که این امر مسئله بررسی آینده شهرنشینی را حائز اهمیت نموده است. از رهگذر این بررسی و با نتایج آن می‌توان از فرصت پیش‌آمده استفاده مطلوب کرده و برای تهدیدات پیش‌رو، راهکارهای خاص ارائه داد.

۲-۱- روند شهرنشینی در جهان

در مجموع روند جهانی شهرنشینی را می‌توان به دو موج تقسیم کرد: موج نخست در آمریکای شمالی و اروپا در قرن نوزدهم اتفاق افتاده است. بین سال‌های ۱۷۵۰ و ۱۹۵۰، این مناطق اولین تغییر جمعیت را تجربه کرده‌اند. جمعیت شهری در این بازه زمانی از ۱۵ میلیون نفر (۱۰ درصد از کل جمعیت) به ۴۲۳ میلیون نفر (۵۲ درصد) رسیده است. امروزه جمعیت شهری در مناطق توسعه‌یافته همچنان در حال رشد است، اما نرخ رشد نسبتاً پایین است. از دهه ۱۹۹۰ رشد شهرنشینی در اروپا نزدیک به صفر رسیده است. در مجموع تا سال ۲۰۱۰، ۹۵۷ میلیون نفر در سکونتگاه‌های شهری در مناطق توسعه‌یافته زندگی می‌کردند و انتظار می‌رود که درصد جمعیت شهروندان از ۷۸ درصد به ۸۶ درصد افزایش یابد و ۱۷۰ میلیون نفر دیگر به جمعیت شهری در مناطق توسعه‌یافته اضافه شود.

موج دوم تحولات اجتماعی و اقتصادی در اواسط قرن بیستم و به‌طور عمده در مناطق در حال توسعه اتفاق افتاده است. تغییر نرخ رشد شهرنشینی در این مناطق با موج پیشین در اروپا و شمال آمریکا قابل مقایسه است که امروزه کاهش یافته و جمعیت در مناطق در حال توسعه در مقیاس بی‌سابقه‌ای به سمت شهری شدن پیش می‌رود. بسیاری از شهرهایی که توسط موج دوم ایجاد می‌شوند، تاکنون وجود نداشته و این ظرفیت دولت‌ها را برای برنامه‌ریزی و برآورده ساختن نیازهای جمعیت تازه شهری شده را به چالش می‌کشد.

جمعیت شهری در مناطق توسعه‌یافته از ۳۰۹ میلیون نفر در سال ۱۹۵۰ به ۲٫۶ میلیارد نفر در سال ۲۰۱۰ افزایش یافته است. آژانس زیست‌محیطی اروپا برآورد کرده است که این تعداد در سال ۲۰۳۰ به بیش از ۳٫۹ میلیارد نفر می‌رسد. همچنین تخمین زده می‌شود که در ۸۰ سال، بین سال‌های ۱۹۵۰ و ۲۰۳۰، نسبت جمعیت ساکن شهرها در مناطق در حال توسعه از ۱۸ درصد به ۵۶ درصد افزایش می‌یابد (EEA, 2015).

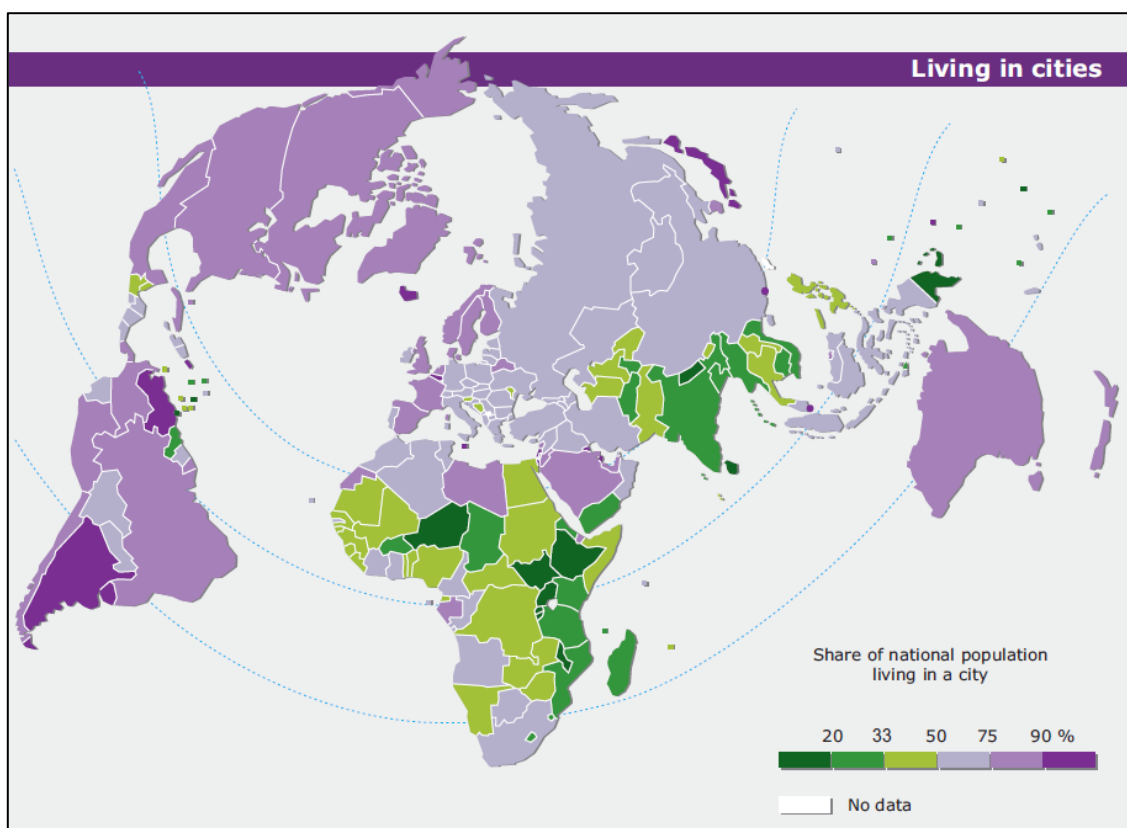
سازمان ملل در سال ۲۰۱۸؛ گزارشی با عنوان «چشم‌انداز شهری در سال ۲۰۱۸»^۱ منتشر نموده است که در ابتدای یافته‌های خود؛ به وضعیت شهرنشینی در جهان حاضر اشاره می‌کند و بیان می‌دارد که در وضعیت کنونی در سطح دنیا بیشتر جمعیت در مناطق شهری زندگی می‌کنند. به نحوی که در این سال، ۵۵ درصد از مردم جهان در نقاط شهری دنیا سکونت دارند. این در حالی است که در سال ۱۹۵۰؛ ۳۰ درصد از جمعیت جهان در نقاط شهری زندگی می‌کردند.

همچنین گزارش مذکور پیش‌بینی کرده است که سهم جمعیت شهری جهان تا سال ۲۰۵۰ به ۶۸ درصد می‌رسد و روند افزایشی سهم جمعیت شهری بعد از سال ۲۰۵۰ نیز ادامه می‌یابد. جمعیت شهری جهان از سال ۱۹۵۰ سرعت شتابانی پیدا کرده است، به نحوی که جمعیت ساکن در مناطق شهری جهان از ۷۵۱ میلیون نفر در سال ۱۹۵۰ به ۴٫۲ میلیارد نفر در سال ۲۰۱۸ رسیده است. قاره آسیا با وجود اینکه نسبت به دیگر

1. World Urbanization Prospects The 2018 Revision

مناطق، دیرتر شهری شده است، امروزه ۵۴ درصد از جمعیت شهری در این قاره سکونت دارند و بعد از آن قاره اروپا و آفریقا هر یک به نسبت مساوی (۱۳ درصد) جمعیت شهری جهان را به خود اختصاص داده‌اند (United Nations, 2014).

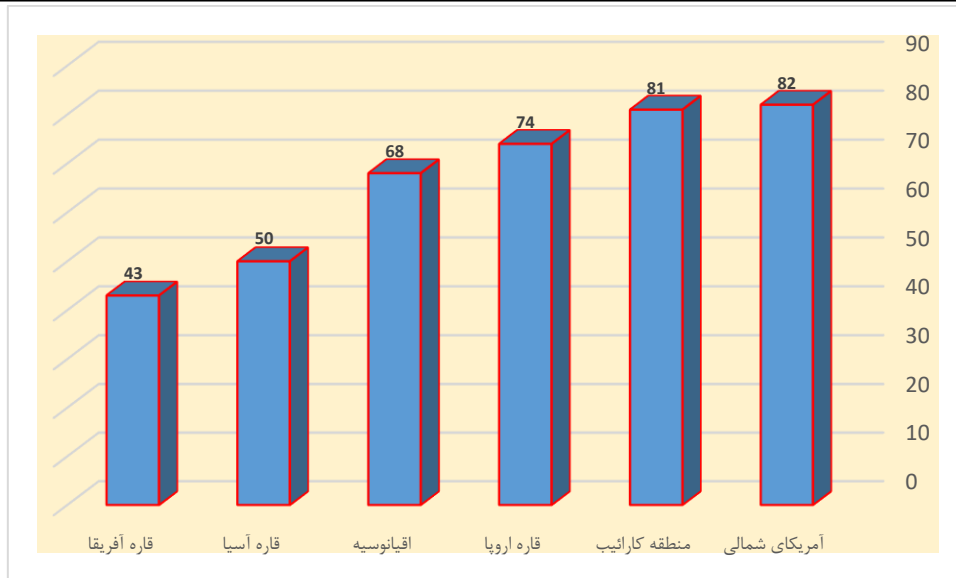
در سال ۲۰۱۰، آمریکای شمالی بیشترین جمعیت شهری (۸۲٪) و سپس آمریکای لاتین و کارائیب (۷۹٪)، اروپا (۷۰٪) و اقیانوسیه (۷۱٪) داشته است. آسیا و آفریقا در حال حاضر دارای پایین‌ترین سطح جمعیت شهری به ترتیب با ۴۸ درصد و ۴۰ درصد است. در سال ۲۰۱۰، ۷۸ درصد از جمعیت مناطق توسعه‌یافته، ۴۶ درصد از جمعیت مناطق در حال توسعه و ۲۶ درصد از جمعیت مناطق کمتر توسعه‌یافته در شهرها سکونت داشته‌اند (شکل ۲).

شکل ۲: سطح شهرنشینی در دنیا در سال ۲۰۱۰

منبع: United Nations, 2014

در سال ۲۰۱۸، بررسی پراکندگی فضایی جمعیت شهرنشین در دنیا، بیانگر آن است که امروزه بیشترین مناطق شهری شده از آن آمریکای شمالی است که ۸۲ درصد جمعیت این مناطق در نقاط شهری سکونت دارند. بعد از آن، منطقه کارائیب با ۸۱ درصد (منطقه‌ای در جنوب شرقی آمریکای شمالی، شرق آمریکای مرکزی و در شمال غربی آمریکای جنوبی)؛ قاره اروپا با ۷۴ درصد و اقیانوسیه با ۶۸ درصد در جایگاه بعدی قرار دارند. همچنین میزان شهرنشینی در آسیا تقریباً معادل ۵۰ درصد و در قاره آفریقا حدود ۴۳ درصد است (United Nations, 2018).

شکل ۳: نسبت جمعیت شهرنشینی در مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۱۸

منبع: United nations, 2018

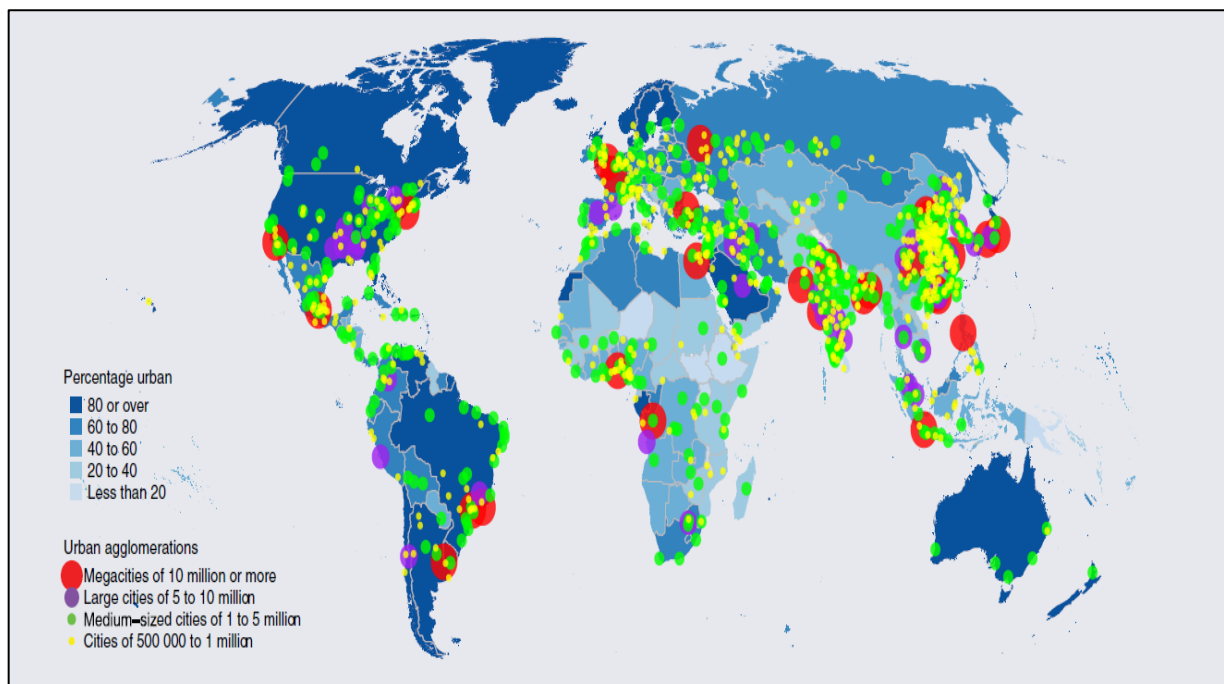
تحقیقات متعدد نشان داده است که در مجموع افزایش جمعیت شهری ناشی از دو عامل افزایش عمومی جمعیت و رشد صعودی زندگی شهرنشینی است (United nations, 2014; PWC, 2016; EEA, 2017). با در نظر داشتن دو عامل مذکور، پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۵۰، ۲٫۵ میلیارد نفر به جمعیت شهری جهان اضافه گردد که حدود ۹۰ درصد از رشد جمعیت شهری فقط در قاره آسیا و آفریقا اتفاق خواهد افتاد و انتظار می‌رود که سه کشور هند، چین و نیجریه ۳۵ درصد از افزایش آتی جمعیت شهری جهان را در بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۵۰ به خود اختصاص دهند. به طوری که در کشور هند ۴۱۶ میلیون نفر، در کشور چین ۲۵۵ میلیون نفر و برای کشور نیجریه ۱۸۹ میلیون نفر به جمعیت شهرنشین آن‌ها افزوده شود (United nations, 2014).

آژانس زیست‌محیطی اروپا اشاره دارد که در دوران اخیر، تغییر شکل سکونت از مناطق غیرشهری به مناطق شهری بسیار چشمگیر بوده است. در حالی که فقط ۱۰ تا ۱۵ درصد از جمعیت جهان در اوایل قرن بیستم در مناطق شهری زندگی می‌کردند، این رقم تا سال ۲۰۱۰ به ۵۰ درصد افزایش یافته است که به طور مطلق، افزایش ۲۰ برابری را تجربه کرده است؛ یعنی از ۱۶۵ میلیون نفر جمعیت شهری به ۳٫۵ میلیارد نفر رسیده است و امروزه رشد شهرها همچنان ادامه دارد و بر جمعیت شهری در هر هفته، یک میلیون نفر افزوده می‌شود. جمعیت جهان امروزه بیش از هفت میلیارد نفر است و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۵۰ به ۹٫۶ میلیارد نفر برسد. از دیگر سو، چنین انتظار می‌رود که جمعیت شهری حتی سریع‌تر رشد کند و تا سال ۲۰۵۰ به ۶٫۲ میلیارد نفر برسد (EEA, 2015).

مناطق توسعه‌یافته که اکنون سهم شهرنشینی بالایی دارند، در دهه‌های آتی این کشورها نسبت به دیگر کشورها رشد کمتری در جمعیت شهری خواهند داشت. در مقابل، کشورهای کمتر توسعه یافته جمعیت شهری

نسبتاً کوچکی دارند؛ اما به سرعت در حال افزایش هستند که در هر دو جوامع، افزایش شهرنشینی نتیجه مهاجرت داخلی و سرعت طبیعی رشد جمعیت است.

دفتر امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل در گزارش خود چنین اذعان دارد که تعداد ۱۶ کشور در سطح دنیا وجود دارند که سهم جمعیت شهری آنها از ۲۰ درصد پایین تر است. کشورهایی چون بوروندی، اتیوپی، مالاوی، نیجر، سودان جنوبی و اوگاندا در آفریقا و نپال و سریلانکا در آسیا، از این دست کشورها می باشند. پیش بینی می شود تمامی این کشورها تا سال ۲۰۵۰ جمعیت شهری شان با سیر صعودی شدید به میزان قابل توجهی افزایش یابد. در مقابل، تعداد ۵۹ کشور در سطح دنیا هستند که در حال حاضر بیش از ۸۰ درصد جمعیت شان شهری هستند. از آن جمله می توان به کشورهایی چون بلژیک (۹۸ درصد)، ژاپن (۹۳ درصد)، آرژانتین (۹۲ درصد) و هلند (۹۰ درصد) نام برد. همچنین پیش بینی می شود تا سال ۲۰۵۰، ۸۹ کشور بیش از ۸۰ درصد در جهان وجود داشته باشند که سهم جمعیت شهری آنها بیش از ۸۰ درصد باشد (شکل ۴) (United Nations, 2014).

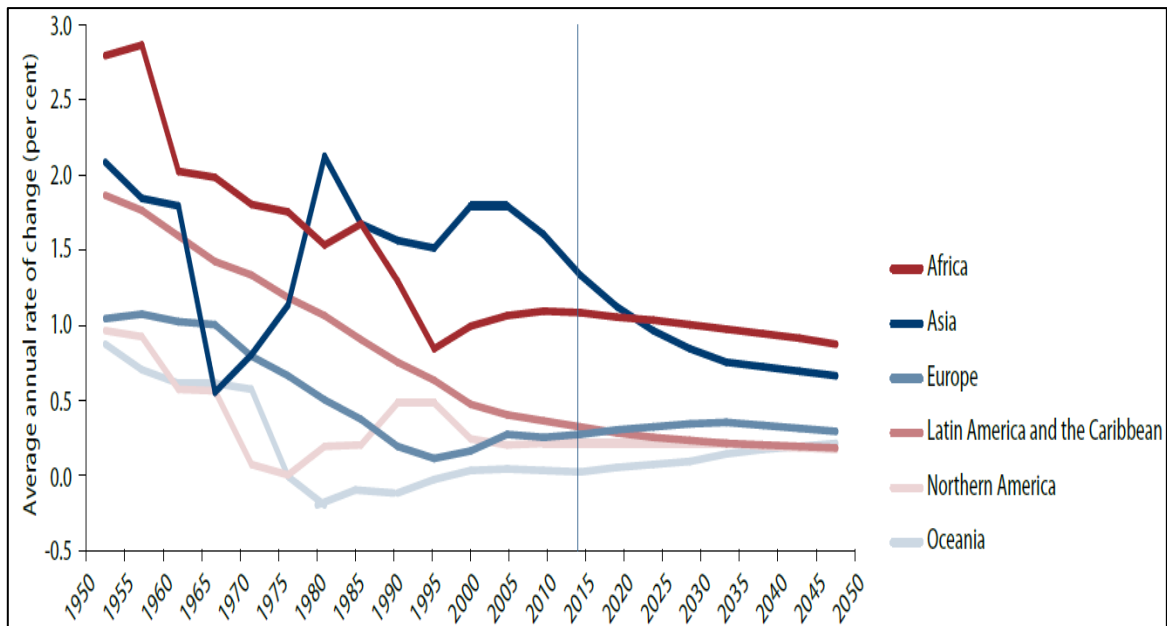

شکل ۴: پراکندگی جمعیت شهری و شهرهای بزرگ در مناطق مختلف جهان

منبع: United nations, 2014

همچنین بررسی های سازمان ملل بیان کننده این مطلب است که نرخ رشد جمعیت شهری در نقاط مختلف و طی زمان های مختلف، متفاوت بوده و از روند ثابتی برخوردار نیست. به نحوی که در شکل ۵ نشان داده شده است که در مقطع زمانی کنونی بیشترین نرخ رشد شهرنشینی از آن قاره آفریقا و آسیاست و کمترین نرخ رشد جمعیت شهری از آن اقیانوسیه و آمریکای شمالی است (United Nations, 2014; PWC, 2016).

در ارتباط با قاره آسیا این نکته گفتنی است که بعد از یک دوره رکود تا سال ۱۹۶۵، با رونق گرفتن و تحول اقتصاد کشور چین روند شهرنشینی در این کشور روبه صعود رفته و روند کلی شهرنشینی در آسیا را تحت تأثیر خود قرار داده است. اما در ارتباط با کشورهای اروپایی و اقیانوسیه می‌توان گفت که این کشورها بعد از یک دوره افزایش شهرنشینی، روند ثابت‌تری پیدا کرده و با نرخ رشد ملایمی در حال پیش رفتن است (شکل ۵).

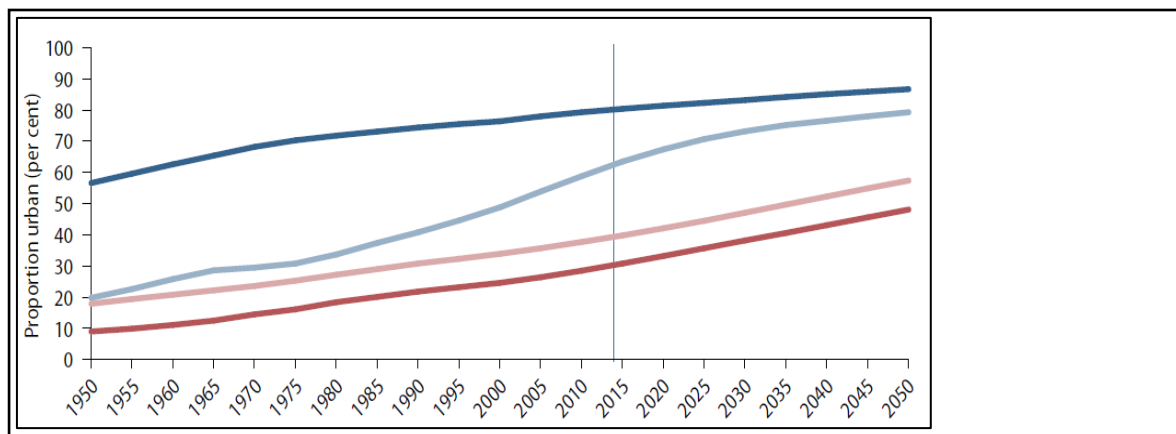
شکل ۵: نرخ رشد جمعیت شهری از سال ۱۹۵۰ تا افق ۲۰۵۰ در دنیا

منبع: United Nations, 2014

امروزه کشورهایی که درآمد بالایی دارند، روند رشد تقریباً آرامی را تجربه می‌کنند؛^۱ اما کشورهایی با درآمد بالاتر از حد میانگین، سرعت رشد شهری شدن بالایی را تجربه می‌کنند. در سال ۱۹۵۰ کشورهای با درآمد بالا از میزان ۵۷ درصد جمعیت شهری برخوردار بوده‌اند که امروزه این جمعیت به حدود ۸۰ درصد رسیده و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۵۰ به ۸۶ درصد برسد. در مقابل، کشورهایی با درآمد بالاتر از میانگین درآمد جهانی، در سال ۱۹۵۰ فقط ۲۰ درصد از جمعیتشان شهری بوده است که امروزه به ۶۳ درصد رسیده و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۵۰ به ۷۹ درصد برسد.

در گزارش مذکور چنین آمده است کشورهایی چون ایران، برزیل، مکزیک و چین جزء کشورهایی هستند که در گروه دوم (کشورهای بالاتر از میانگین درآمد ملی) قرار دارند که انتظار می‌رود رشد سریع جمعیت شهری با رشد سریع درآمد ناخالص ملی همراه شود (شکل ۶).

۱. طبقه‌بندی کشور برحسب سطح درآمد بر اساس میزان درآمد ملی در سال ۲۰۱۲ از بانک جهانی است.

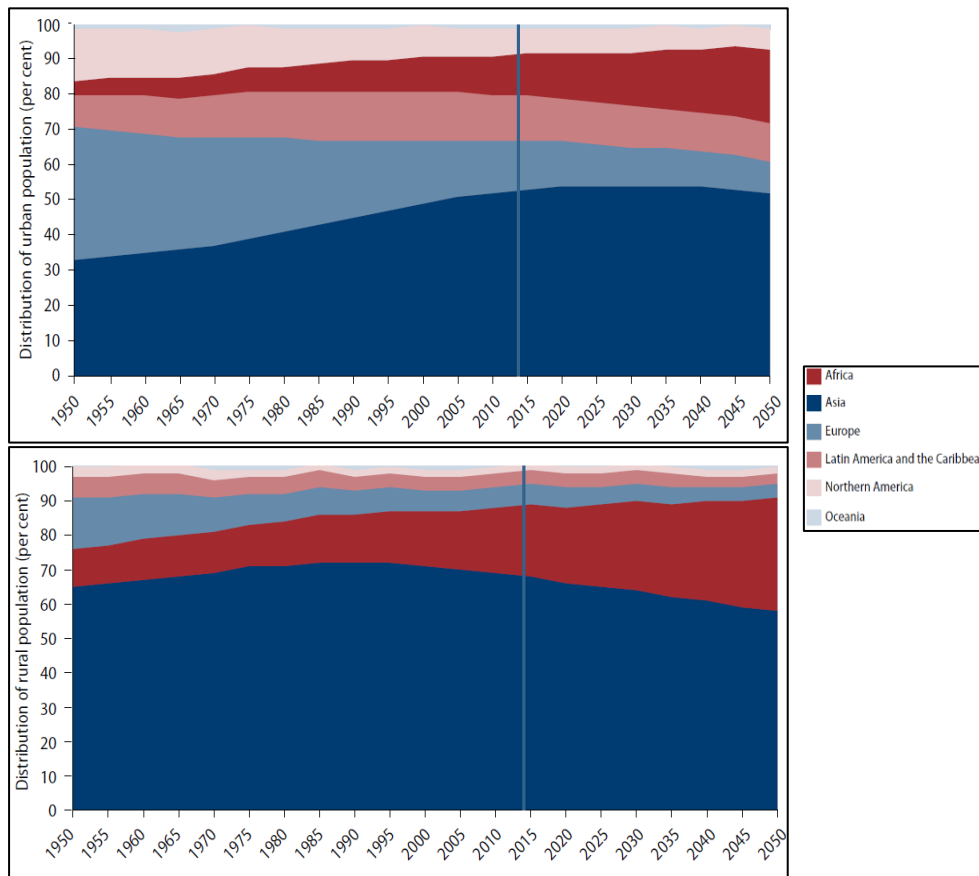

شکل ۶: نرخ رشد جمعیت شهری در کشورهای با درآمدهای متفاوت تا افق ۲۰۵۰

منبع: United nations, 2014

در پایان این بخش به شکل دوم سکونت، یعنی روستانشینی به طور مختصر اشاره می‌شود. تحلیل‌ها حکایت از این دارد که جمعیت روستایی تا دهه ۱۹۵۰ رشد آرامی داشته و به نظر می‌رسد پیک رشد خود را در چند سال گذشته تجربه کرده است. اکنون جمعیت روستایی در سطح دنیا معادل ۳,۴ میلیارد است که انتظار می‌رود این تعداد در سال‌های آینده نسبتاً ثابت باشد. با این وجود، این پس از سال ۲۰۲۰، جمعیت روستایی جهان شروع به کاهش می‌کند و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۵۰ به ۳,۲ میلیارد برسد. این روند جهانی عمدتاً به دلیل پویایی رشد جمعیت روستایی در آفریقا و آسیا است که امروزه در حدود ۹۰ درصد جمعیت روستایی جهان در این دو قاره قرار دارد.

از منظر دیگر، بررسی‌ها نشان می‌دهد که تعداد کمی از کشورها در جهان هستند که جمعیت روستایی، بزرگ‌ترین بخش جمعیتی آن‌ها را تشکیل می‌دهد. هند بزرگ‌ترین جمعیت روستایی (۸۵۷ میلیون) و بعد از آن چین با ۶۳۵ میلیون نفر در جایگاه دوم قرار دارد. این دو کشور؛ با هم ۴۵ درصد از جمعیت روستایی جهان را تشکیل می‌دهند. در هر یک از کشورهای بنگلادش، اندونزی و پاکستان، بیش از ۱۰۰ میلیون نفر روستایی زندگی می‌کنند. در آفریقا، بزرگ‌ترین جمعیت روستایی در نیجریه (۹۵ میلیون نفر) و اتیوپی (۷۸ میلیون نفر) قرار دارد. همچنین انتظار می‌رود بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۵۰ جمعیت روستایی در حدود یک سوم از کشورهای جهان افزایش یابد. از آن جمله کشورهایی چون نیجریه (۵۰ میلیون)، اتیوپی و اوگاندا (۳۹ و ۳۸ میلیون) خواهد بود و در مقابل، انتظار می‌رود که در دوسوم کشورهای باقی‌مانده، جمعیت روستایی پایدار یا کاهش یابد. در چین پیش‌بینی می‌شود که جمعیت روستایی کاهش قابل ملاحظه‌ای داشته باشد. همچنین در هند، برآورد شده است که تعداد ساکنان روستایی به ۵۲ میلیون نفر کاهش یابد (شکل ۷).

شکل ۷: روند توزیع جمعیت روستایی و شهری در سطح جهان از سال ۱۹۵۰-۲۰۵۰

منبع: United nations, 2014

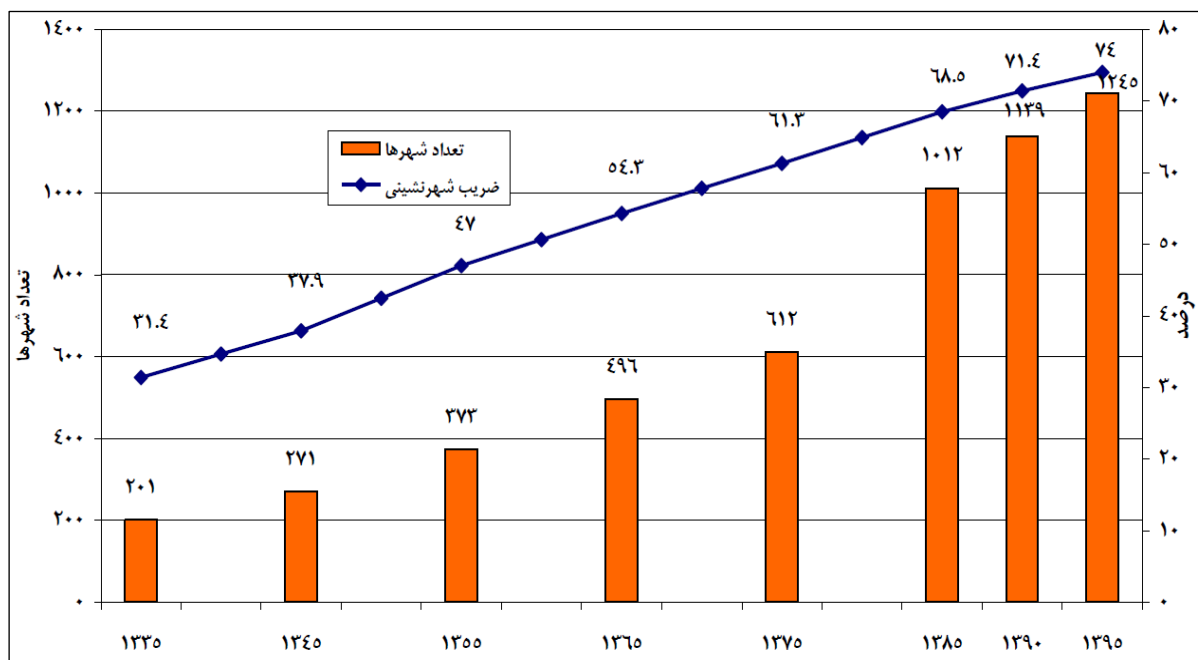
۲-۲- روند شهرنشینی در ایران

ایران به‌عنوان یک کشور در حال توسعه طی دهه‌های گذشته به‌شدت متأثر از رشد شهرنشینی بوده است. قریب به اتفاق نظریات مرتبط با شهرنشینی نشان می‌دهد که افزایش جمعیت مجموعه شهرها از چهار عامل نشئت می‌گیرد: نخست، افزایش طبیعی جمعیت مقیم شهر (تفاضل مولید و مرگ‌ومیر)؛ دوم، خالص مهاجرت روستا به شهر؛ سوم، ادغام حومه‌ها و اقمار شهری به محدوده شهرها و چهارم، تبدیل نقاط روستایی به شهر. دلایل افزایش نسبت جمعیت شهری کشور در دهه‌های اخیر نیز علل یادشده بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

بررسی روند تغییرات ضریب شهرنشینی در ایران نشان می‌دهد که در سال ۱۳۳۵ تنها ۳۱٫۴ درصد از کل جمعیت ایران در نقاط شهری ساکن بوده‌اند؛ اما این ضریب، سیر صعودی را در پیش گرفته تا اینکه در سال ۱۳۴۵ به ۳۷٫۹ درصد، در سال ۱۳۵۵ به ۴۷ درصد، در سال ۱۳۶۵ به ۵۴٫۳ درصد، در سال ۱۳۷۵ به ۶۱٫۳ درصد، در سال ۱۳۸۵ به ۶۸٫۵ درصد، در سال ۱۳۹۰ به ۷۱٫۴ درصد و در سال ۱۳۹۵، میزان شهرنشینی در ایران به ۷۴ درصد رسیده است (شکل ۸). در واقع از نخستین سرشماری تا سرشماری سال ۱۳۹۵ سالانه حدود

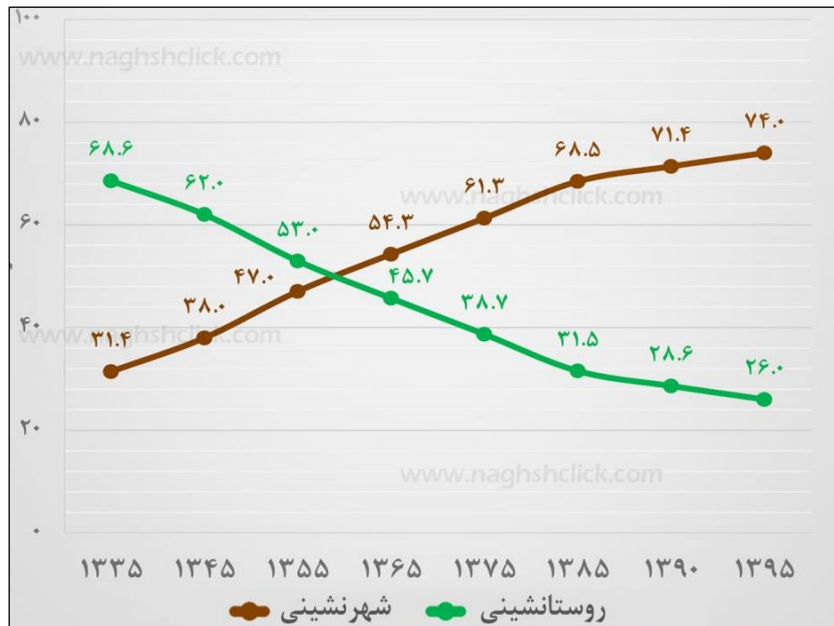
۰/۷۱ درصد به میزان شهرنشینی اضافه شده است و در طی ۶۰ سال گذشته، جمعیت شهرنشین ایران تقریباً ۱۰ برابر شده است.

شکل ۸: روند تغییرات ضریب شهرنشینی و تعداد شهرها در دوره ۱۳۳۵-۱۳۹۵

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

بررسی حاصل از مقایسه تغییرات جمعیت روستایی و شهری بین سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که در حدود سال ۱۳۶۰ جمعیت شهری و روستایی ایران باهم برابر شده است و بعد از آن جمعیت نقاط شهری برتری داشته است. از لحاظ رقم مطلق جمعیت، نتایج آماری حاکی از آن است که جمعیت شهری ایران در سال ۱۳۹۵ حدود ۵۹ میلیون نفر بود که نسبت به سال ۱۳۹۰ حدود ۱۰ درصد، نسبت به سال ۱۳۸۵ حدود ۲۳ درصد، نسبت به سال ۱۳۷۵ حدود ۶۱ درصد و نسبت به سال ۱۳۶۵ حدود ۱۲۰ درصد افزایش داشته است.

شکل ۹: مقایسه تغییرات جمعیت روستایی و شهری بین سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

منبع: سایت نقش کلیک، ۱۳۹۷

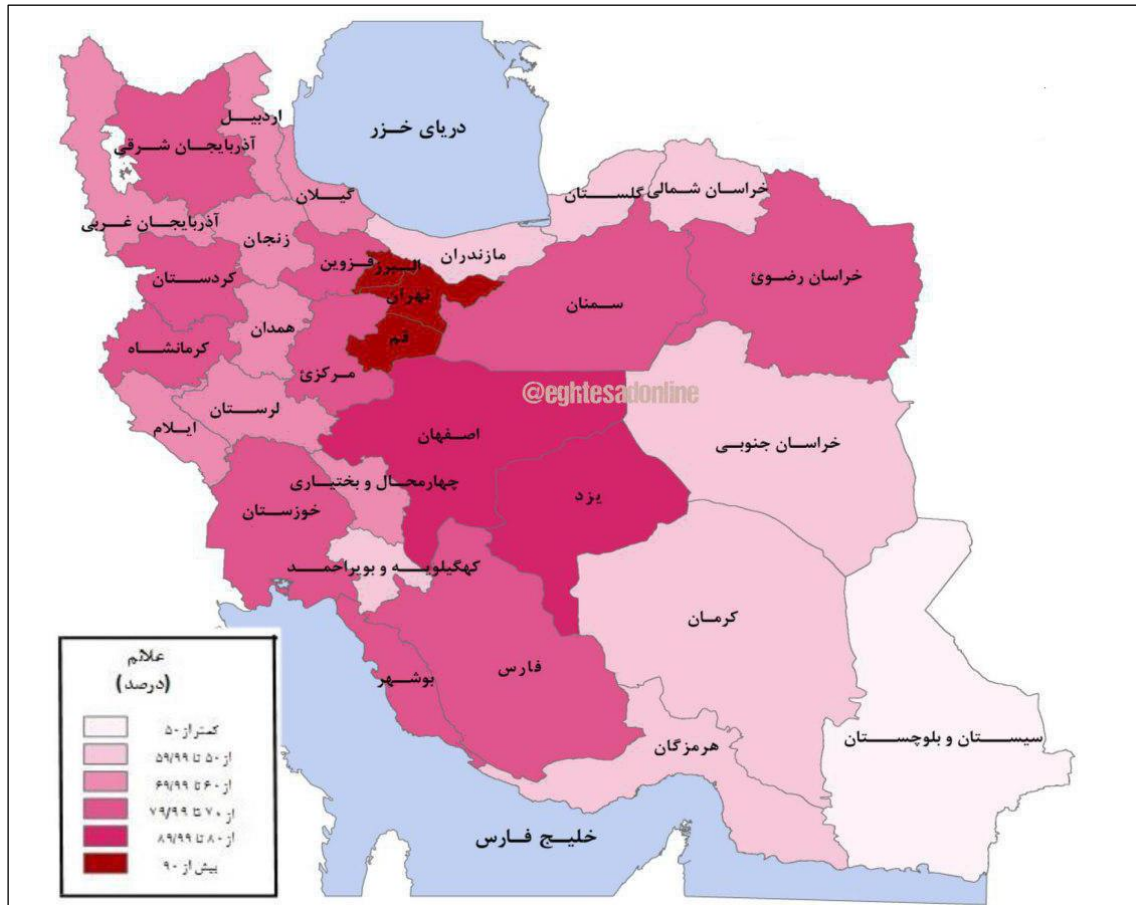
از لحاظ استانی، روند تحولات شهرنشینی در استان‌ها بیانگر نکات حائز اهمیتی است. بر اساس داده‌های آماری، استان قم به‌عنوان شهری‌ترین استان ایران است که بیش از ۹۵ درصد از کل جمعیت این استان در نقاط شهری ساکن هستند. بعد از استان قم، استان‌های تهران با ۹۳٫۹ درصد، البرز با ۹۲٫۶ درصد و اصفهان با ۸۸ درصد در جایگاه بعدی قرار دارد. در مقابل، استان سیستان و بلوچستان با ۴۸٫۵ درصد کمترین جمعیت شهری را داراست و استان‌های گلستان، هرمزگان و خراسان شمالی به ترتیب بعد از استان سیستان و بلوچستان دارای کمترین مقدار شهرنشینی است (جدول ۲).

بررسی و تحلیل کلان روزه کسرتش شهرنشینی و شهرهای آینده

جدول ۲: نسبت شهرنشینی به تفکیک استان‌ها در دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

نام استان	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۶۱/۳	۶۸/۵	۷۱/۴	۷۴/۰
آذربایجان شرقی	۶۰/۳	۶۶/۷	۶۹/۲	۷۱/۹
آذربایجان غربی	۵۲/۷	۶۰/۰	۶۲/۷	۶۵/۴
اردبیل	۴۸/۷	۵۸/۳	۶۴/۰	۶۸/۲
اصفهان	۷۴/۳	۸۳/۳	۸۵/۴	۸۸/۰
البرز	۷۸/۳	۸۸/۷	۹۰/۵	۹۲/۶
ایلام	۵۳/۲	۶۰/۷	۶۴/۰	۶۸/۱
بوشهر	۵۳/۰	۶۵/۲	۶۸/۲	۷۱/۹
تهران	۸۷/۴	۹۱/۸	۹۲/۸	۹۳/۹
چهارمحال و بختیاری	۴۵/۰	۵۱/۵	۵۸/۲	۶۴/۱
خراسان جنوبی	۴۰/۹	۵۱/۳	۵۶/۰	۵۹/۰
خراسان رضوی	۶۱/۱	۶۸/۱	۷۱/۹	۷۳/۱
خراسان شمالی	۴۰/۱	۴۸/۴	۵۱/۵	۵۶/۱
خوزستان	۶۲/۵	۶۷/۲	۷۱/۰	۷۵/۵
زنجان	۴۷/۶	۵۸/۰	۶۲/۵	۶۷/۳
سمنان	۶۸/۳	۷۴/۷	۷۷/۰	۷۹/۱
سیستان و بلوچستان	۴۶/۱	۴۹/۶	۴۹/۰	۴۸/۵
فارس	۵۶/۷	۶۱/۲	۶۷/۶	۷۰/۱
قزوین	۵۷/۱	۶۸/۱	۷۳/۱	۷۴/۱
قم	۹۱/۲	۹۳/۹	۹۵/۲	۹۵/۲
کردستان	۵۲/۴	۵۹/۴	۶۶/۰	۷۰/۱
کرمان	۵۲/۹	۵۸/۵	۵۷/۵	۵۸/۷
کرمانشاه	۶۱/۸	۶۶/۸	۶۹/۷	۷۵/۲
کهگیلویه و بویراحمد	۳۹/۲	۴۷/۶	۵۲/۶	۵۵/۷
گلستان	۴۱/۳	۴۹/۲	۵۱/۰	۵۳/۳
گیلان	۴۶/۸	۵۳/۹	۶۰/۳	۶۳/۳
لرستان	۵۳/۷	۵۹/۴	۶۱/۳	۶۴/۵
مازندران	۴۵/۹	۵۳/۲	۵۴/۷	۵۷/۱
مرکزی	۵۷/۱	۶۹/۰	۷۳/۹	۷۶/۹
هرمزگان	۴۱/۸	۴۷/۱	۵۰/۰	۵۴/۷
همدان	۴۸/۳	۵۷/۶	۵۹/۲	۶۳/۱
یزد	۷۲/۸	۷۹/۷	۸۲/۸	۸۵/۳

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

شکل ۱۰: میزان شهرنشینی به تفکیک استان‌ها در سال ۱۳۹۵

منبع: سایت اقتصاد آنلاین، ۱۳۹۷

بررسی داده‌های آماری بیانگر این است که رقم مطلق تعداد جمعیت ساکن نقاط شهری در ایران از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵؛ ۲٫۲ برابر شده است. از لحاظ استانی بیشترین رقم مطلق شهرنشینی به ترتیب مربوط به استان‌های تهران، خراسان رضوی و اصفهان می‌شود.

بررسی و تحلیل کلان روند کسرتشهرنشینی و شهرهای آینده

جدول ۳: روند جمعیت شهری کشور طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ به تفکیک استان‌ها

نام استان	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
نقاط شهری	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۹۱۴۶۸۴۷
آذربایجان شرقی	۱۵۸۶۱۸۹	۲۰۰۴۴۸۴	۲۴۰۲۵۳۹	۲۵۷۹۱۷۸	۲۸۰۹۴۲۴
آذربایجان غربی	۹۰۲۹۹۹	۱۳۱۵۱۶۱	۱۷۲۴۹۵۴	۱۹۳۲۵۴۴	۲۱۳۶۲۰۳
اردبیل	۴۱۲۶۲۰	۵۶۸۴۴۸	۷۱۵۵۹۷	۷۹۸۹۴۲	۸۶۶۰۳۴
اصفهان	۲۱۱۲۰۶۱	۲۹۱۴۸۷۴	۳۷۹۸۱۷۲۸	۴۱۶۸۲۱۹	۴۵۰۷۳۰۹
البرز	۴۹۶۹۴۵	۱۰۸۴۷۶۴	۱۸۴۲۴۶۴	۲۱۸۴۳۷۱	۲۵۱۲۷۳۷
ایلام	۱۵۶۶۵۸	۲۵۹۶۸۷	۳۳۱۲۳۱	۳۵۶۸۹۶	۳۹۵۲۶۳
بوشهر	۳۰۶۰۷۵	۳۹۴۴۸۹	۵۷۷۴۶۵	۷۰۴۳۹۳	۸۳۵۹۵۵
تهران	۶۴۹۶۰۶۸	۷۸۲۷۵۶۷	۱۰۴۱۷۹۶۷	۱۱۳۰۵۸۳۲	۱۲۴۵۲۲۳۰
چهارمحال و بختیاری	۲۲۹۴۷۱	۳۴۲۹۰۵	۴۴۲۲۹۸	۵۲۱۰۷۱	۶۰۷۴۴۴
خراسان جنوبی	۱۴۸۸۳۰	۲۱۹۱۰۳	۳۲۶۶۹۵	۳۷۱۰۵۴	۴۵۳۸۲۷
خراسان رضوی	۲۱۸۶۴۵۸	۲۸۸۳۵۶۳	۳۸۱۱۹۰۰	۴۳۱۱۲۱۰	۴۷۰۰۹۲۴
خراسان شمالی	۱۹۸۸۳۲	۲۹۳۵۴۹	۳۹۲۴۵۸	۴۴۶۸۷۲	۴۸۴۳۴۶
خوزستان	۱۴۸۵۳۵۶	۲۳۴۲۵۱۴	۲۸۷۳۵۶۴	۳۲۱۸۴۵۱	۳۵۵۴۲۰۵
زنجان	۳۱۷۱۱۳	۴۲۹۰۱۳	۵۵۹۳۴۰	۶۳۴۸۰۹	۷۱۱۱۷۷
سمنان	۲۴۴۸۳۲	۳۴۲۴۵۵	۴۴۰۵۵۹	۴۸۶۳۴۵	۵۶۰۵۰۲
سیستان و بلوچستان	۴۸۷۷۰۹	۷۹۴۵۲۸	۱۱۹۳۱۹۸	۱۲۴۳۰۷۹	۱۳۴۵۶۴۲
فارس	۱۶۰۹۲۶۱	۲۱۶۳۱۱۹	۲۶۵۲۹۴۷	۳۱۰۶۷۳۲	۳۴۰۱۶۷۵
قزوین	۳۶۵۶۴۱	۵۵۲۹۲۸	۷۷۷۹۷۵	۸۷۸۲۴۱	۹۵۲۱۴۹
قم	۵۴۳۱۳۹	۷۷۷۶۷۷	۹۸۳۰۹۴	۱۰۹۵۸۷۱	۱۲۲۹۹۶۴
کردستان	۴۲۸۲۱۳	۷۰۵۷۱۵	۸۵۵۸۱۹	۹۸۵۸۷۴	۱۱۳۴۲۲۹
کرمان	۶۹۸۱۷۵۵	۱۰۶۰۰۷۵	۱۵۵۲۵۱۹	۱۶۸۹۸۴۲	۱۸۵۸۵۸۷
کرمانشاه	۸۲۱۷۶۶	۱۰۹۸۲۸۲	۱۲۵۵۳۱۹	۱۳۵۵۰۹۴	۱۴۶۸۶۱۵
کهگیلویه و بویراحمد	۱۱۱۳۰۸	۲۱۳۵۶۳	۳۰۲۱۹۲	۳۴۶۶۲۶	۳۹۷۴۶۱
گلستان	۴۲۲۱۹۳	۵۸۸۹۸۵	۷۹۵۱۲۶	۹۰۶۱۸۲	۹۹۵۶۱۵
گیلان	۷۸۴۱۷۳	۱۰۴۹۹۸۰	۱۲۹۵۷۵۱	۱۴۹۷۱۷۰	۱۶۰۳۰۲۶
لرستان	۶۳۹۰۳۸	۸۵۰۰۱۶	۱۰۲۰۱۵۰	۱۰۷۵۹۵۱	۱۱۳۴۹۰۸
مازندران	۸۹۳۰۲۳	۱۱۹۴۲۳۳	۱۵۵۴۱۴۳	۱۶۸۲۱۵۲	۱۸۹۷۲۳۸
مرکزی	۴۷۶۱۲۷	۷۰۱۵۴۷	۹۳۲۰۷۳	۱۰۴۵۰۰۱	۱۰۹۹۷۶۴
هرمزگان	۳۰۸۱۹۹	۴۴۳۹۷۰	۶۶۱۳۲۵	۷۸۸۴۷۱	۹۷۱۸۲۲
همدان	۵۶۳۳۱۶	۸۱۰۶۴۰	۹۸۰۷۷۱	۱۰۴۰۶۰۵	۱۰۹۷۲۱۷
یزد	۴۱۲۱۹۳	۵۸۹۹۵۵	۷۸۹۸۰۳	۸۸۹۵۸۳	۹۷۱۳۵۵

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

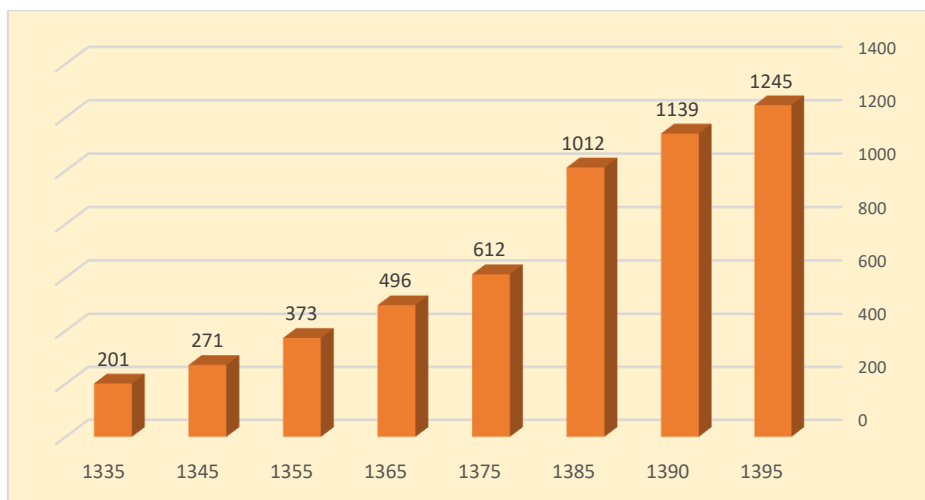
همچنین تحلیل منتج از داده‌های آماری بیانگر این است که رقم مطلق تعداد جمعیت روستایی در ایران از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ کاهش یافته است (میانگین نرخ رشد ۰٫۹٪). از لحاظ استانی بیشترین رقم مطلق جمعیت روستایی در سال ۱۳۹۵ به ترتیب مربوط به استان‌های خراسان شمالی، فارس و سیستان و بلوچستان می‌شود.

جدول ۴: روند جمعیت روستایی کشور طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ به تفکیک استان‌ها

نام استان	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
نقاط روستایی	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۲۲۷۶۹۹	۲۲۲۲۵۱۱۸	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۰۷۳۰۶۲۵
آذربایجان شرقی	۱۴۹۱۶۹۳	۱۳۲۱۰۵۶	۱۲۰۰۹۱۷	۱۱۴۵۴۴۲	۱۱۰۰۲۲۰
آذربایجان غربی	۱۰۶۸۶۷۸	۱۱۸۱۱۵۹	۱۱۴۸۵۰۵	۱۱۴۸۰۳۲	۱۱۲۹۰۰۰
اردبیل	۶۲۳۵۸۲	۵۹۹۵۶۳	۵۱۲۵۵۸	۴۴۹۵۴۶	۴۰۴۲۳۶
اصفهان	۱۱۸۲۸۵۵	۱۰۰۸۳۸۱	۷۶۰۵۲۸	۷۱۱۰۹۳	۶۱۳۰۷۳
البرز	۳۹۹۶۲۴	۳۰۰۴۶۸	۲۳۴۵۲۷	۲۲۸۱۴۲	۱۹۹۵۵۹
ایلام	۲۲۵۴۳۳	۲۲۸۱۹۹	۲۱۴۵۵۶	۲۰۰۷۰۳	۱۸۴۴۴۴
بوشهر	۳۰۶۱۰۸	۳۴۹۱۸۶	۳۰۸۸۰۲	۳۲۸۵۵۶	۳۲۵۴۹۵
تهران	۷۰۲۳۹۹	۱۱۳۰۹۸۷	۹۲۷۴۰۸	۸۷۷۵۵۹	۸۱۴۶۹۸
چهارمحال و بختیاری	۴۰۱۷۰۸	۴۱۸۲۶۳	۴۱۵۶۱۲	۳۷۴۱۹۲	۳۳۹۶۶۷
خراسان جنوبی	۴۱۰۰۳۶	۳۱۶۳۷۸	۳۰۹۷۲۵	۲۹۱۴۸۰	۳۱۵۰۷۰
خراسان رضوی	۱۸۹۹۷۲۴	۱۸۳۶۳۳۹	۱۷۸۱۱۷۹	۱۶۸۳۱۹۲	۱۷۳۳۱۲۱
خراسان شمالی	۳۸۸۴۹۶	۴۳۹۰۹۷	۴۱۹۱۱۴	۴۲۰۸۵۵	۳۷۷۵۳۳
خوزستان	۱۱۹۶۶۲۲	۱۴۰۴۲۵۸	۱۴۰۱۴۱۵	۱۳۱۳۲۶۹	۱۱۵۱۵۹۶
زنجان	۴۶۵۸۷۵	۴۷۱۸۷۷	۴۰۵۲۶۱	۳۸۰۹۲۵	۳۴۶۲۸۳
سمنان	۱۷۲۲۰۳	۱۵۸۹۹۲	۱۴۹۱۸۳	۱۴۴۸۷۳	۱۴۱۸۵۸
سیستان و بلوچستان	۷۰۹۳۵۰	۹۲۸۰۵۱	۱۲۱۲۵۴۴	۱۲۹۱۲۴۸	۱۴۲۷۳۳۲
فارس	۱۵۸۴۵۰۸	۱۶۵۳۹۱۷	۱۶۸۳۹۳۱	۱۴۸۹۹۲۶	۱۴۳۲۳۵۵
قزوین	۴۳۹۹۲۱	۴۱۵۳۲۹	۳۶۵۲۲۵	۳۲۳۳۲۴	۳۲۱۶۱۰
قم	۷۳۸۲۴	۷۵۳۶۷	۶۳۶۴۳	۵۵۸۰۱	۶۲۳۱۷
کردستان	۶۵۰۲۰۲	۶۴۰۶۶۸	۵۸۴۳۳۷	۵۰۷۷۷۱	۴۶۸۷۷۸
کرمان	۹۲۴۲۰۳	۹۴۴۲۵۳	۱۰۹۹۸۹۴	۱۲۴۹۱۴۶	۱۳۰۲۵۵۷
کرمانشاه	۶۴۱۱۹۹	۶۸۰۳۱۴	۶۲۴۰۶۶	۵۹۰۱۳۳	۴۷۸۴۴۴
کهگیلویه و بویراحمد	۳۰۰۵۲۰	۳۳۰۷۹۳	۳۳۲۱۰۷	۳۱۲۰۰۳	۳۱۴۰۰۹
گلستان	۷۲۲۸۴۰	۸۳۷۳۰۳	۸۲۱۹۶۱	۸۷۰۸۳۲	۸۷۱۵۴۶
گیلان	۱۲۹۶۸۶۴	۱۱۹۱۹۱۶	۱۱۰۹۱۱۰	۹۸۳۷۰۴	۹۲۷۶۶۰
لرستان	۷۲۷۹۹۱	۷۳۴۴۱۸	۶۹۶۳۷۷	۶۷۸۲۹۲	۶۲۳۸۹۶
مازندران	۱۳۸۱۲۹۰	۱۴۰۷۷۷۵	۱۳۶۸۲۸۹	۱۳۹۱۷۹۱	۱۳۸۶۳۳۷
مرکزی	۶۰۵۹۸۲	۵۲۷۲۶۵	۴۱۹۱۸۴	۳۶۸۹۵۸	۳۲۹۶۹۰
هرمزگان	۴۵۴۰۰۷	۶۱۸۱۸۵	۷۴۲۳۴۹	۷۸۹۷۱۲	۸۰۲۵۱۲
همدان	۹۴۲۵۱۰	۸۶۷۳۱۷	۷۲۲۴۹۶	۷۱۷۶۶۳	۶۳۹۰۰۵
یزد	۲۱۰۰۶۴	۲۲۰۴۴۶	۲۰۱۰۱۵	۱۸۴۸۴۵	۱۶۶۷۲۴

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

از نظر تعداد شهرها، داده‌ها نشان می‌دهد که طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ تعداد شهرها در کشور ۶,۱۹ برابر شده است؛ یعنی از ۲۰۱ شهر به ۱۲۴۵ شهر رسیده است.

شکل ۱۱: روند رشد تعداد شهرها طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

منبع: یافته‌های پژوهش

تحلیل استانی تعداد شهرها نشان می‌دهد که استان اصفهان با تعداد ۱۰۷ شهر رتبه اول را به خود اختصاص می‌دهد. به عبارتی، حدود ۱۲ درصد شهرهای کشور در استان اصفهان استقرار یافته‌اند. بعد از استان اصفهان استان‌های فارس، خوزستان و خراسان رضوی قرار دارد که به ترتیب دارای ۹۳، ۷۷ و ۷۳ شهر هستند. در مقابل، استان قم با ۶ شهر رتبه آخر را به خود اختصاص داده است. بعد از استان قم می‌توان از استان‌هایی چون کهگیلویه و بویراحمد با ۱۷ شهر، سمنان با ۲۰ شهر، یزد با ۲۱ شهر و خراسان شمالی با ۲۲ شهر نام برد که در ردیف استان‌های با کمترین تعداد شهر قرار دارند. پرجمعیت‌ترین شهرهای کشور با بیش از یک میلیون نفر در سال ۱۳۹۵ به ترتیب تهران، مشهد، اصفهان، کرج، شیراز، تبریز، قم و اهواز بوده‌اند. این هشت کلان‌شهر در مجموع با حدود ۲۱ میلیون نفر جمعیت، ۲۶ درصد از جمعیت کشور را در خود جای داده‌اند. کرمانشاه نیز با جمعیت حدود ۹۵۰ هزار نفر در حال تبدیل شدن به یک کلان‌شهر است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

جدول ۵: تعداد و توزیع شهرها به تفکیک استان‌ها طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

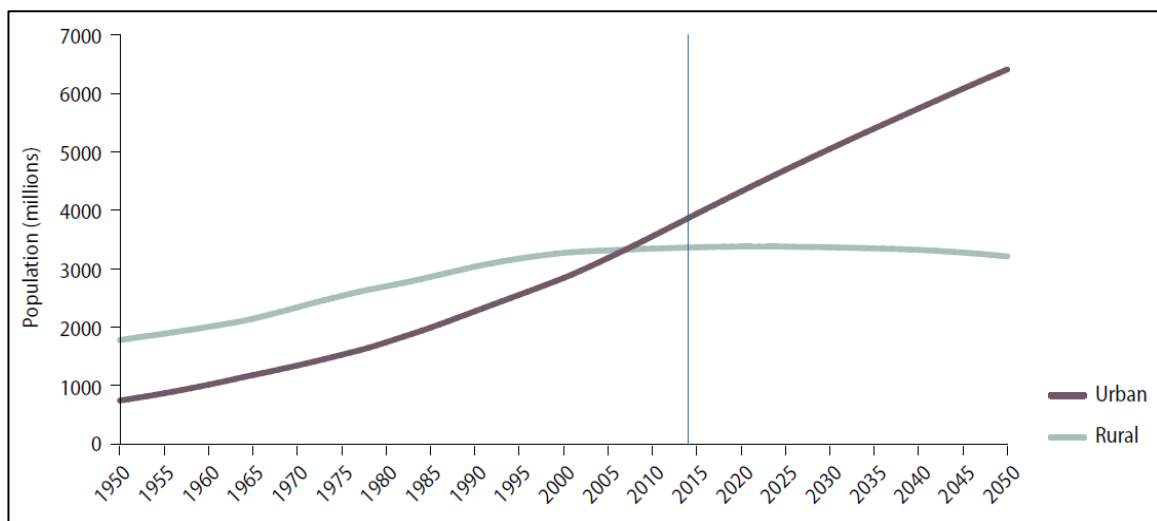
توزیع نسبی شهرها				تعداد شهرها				شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۲۴۵	۱۱۳۹	۱۰۱۴	۶۱۲	نقاط شهری .....
۵/۰	۵/۱	۵/۶	۶/۴	۶۲	۵۸	۵۷	۳۹	آذربایجان شرقی .....
۳/۴	۳/۷	۳/۶	۳/۶	۴۲	۴۲	۳۶	۲۲	آذربایجان غربی .....
۲/۱	۲/۱	۲/۲	۲/۳	۲۶	۲۴	۲۱	۱۴	اردبیل .....
۸/۶	۸/۹	۹/۱	۹/۸	۱۰۷	۱۰۱	۹۲	۶۰	اصفهان .....
۱/۴	۱/۴	۱/۳	۱/۰	۱۷	۱۶	۱۳	۶	البرز .....
۲/۰	۱/۸	۱/۹	۲/۵	۲۵	۲۱	۱۹	۱۵	ایلام .....
۳/۰	۲/۸	۲/۹	۲/۱	۳۷	۳۲	۲۹	۱۳	بوشهر .....
۳/۵	۳/۴	۳/۹	۳/۳	۴۴	۳۹	۴۰	۲۰	تهران .....
۳/۲	۲/۷	۲/۶	۲/۹	۴۰	۳۱	۲۶	۱۸	چهارمحال و بختیاری .....
۲/۲	۲/۲	۲/۰	۱/۵	۲۸	۲۵	۲۰	۹	خراسان جنوبی .....
۵/۹	۶/۳	۶/۵	۵/۹	۷۳	۷۲	۶۶	۳۶	خراسان رضوی .....
۱/۸	۱/۶	۱/۵	۱/۳	۲۲	۱۸	۱۵	۸	خراسان شمالی .....
۶/۲	۵/۴	۴/۶	۴/۶	۷۷	۶۱	۴۷	۲۸	خوزستان .....
۱/۷	۱/۶	۱/۶	۱/۳	۲۱	۱۸	۱۶	۸	زنجان .....
۱/۶	۱/۵	۱/۶	۲/۳	۲۰	۱۷	۱۶	۱۴	سمنان .....
۳/۰	۳/۲	۳/۲	۲/۶	۳۷	۳۷	۳۲	۱۶	سیستان و بلوچستان .....
۸/۲	۸/۲	۷/۲	۷/۸	۱۰۲	۹۳	۷۳	۴۸	فارس .....
۲/۰	۲/۲	۲/۴	۱/۸	۲۵	۲۵	۲۴	۱۱	قزوین .....
۰/۵	۰/۵	۰/۴	۰/۲	۶	۶	۵	۱	قم .....
۲/۳	۲/۲	۲/۳	۲/۰	۲۹	۲۵	۲۳	۱۲	کردستان .....
۵/۷	۵/۶	۵/۶	۴/۴	۷۱	۶۴	۵۷	۲۷	کرمان .....
۲/۶	۲/۵	۲/۸	۳/۱	۳۲	۲۹	۲۸	۱۹	کرمانشاه .....
۱/۴	۱/۴	۱/۳	۱/۳	۱۷	۱۶	۱۳	۸	کهگیلویه و بویراحمد .....
۲/۳	۲/۲	۲/۴	۲/۶	۲۹	۲۵	۲۴	۱۶	گلستان .....
۴/۲	۴/۵	۴/۸	۵/۷	۵۲	۵۱	۴۹	۳۵	گیلان .....
۲/۰	۲/۲	۲/۳	۱/۶	۲۵	۲۵	۲۳	۱۰	لرستان .....
۴/۷	۴/۷	۵/۰	۵/۷	۵۸	۵۳	۵۱	۳۵	مازندران .....
۲/۷	۲/۸	۲/۷	۲/۹	۳۳	۳۲	۲۷	۱۸	مرکزی .....
۳/۱	۲/۸	۲/۲	۲/۳	۳۸	۳۲	۲۲	۱۴	هرمزگان .....
۲/۳	۲/۴	۲/۷	۲/۶	۲۹	۲۷	۲۷	۱۶	همدان .....
۱/۷	۲/۱	۲/۳	۲/۶	۲۱	۲۴	۲۳	۱۶	یزد .....

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

۳-۲- پیش‌بینی آینده جمعیت شهری جهان

یکی از مهم‌ترین مباحث در حوزه مطالعاتی شهر و شهرنشینی، مبحث پیش‌بینی و تعیین تخمینی جمعیت ساکن در نقاط شهری در افق زمانی آینده است. در این راستا، مؤسسات و پژوهش‌های گوناگون بر اساس روش‌های خود پیش‌بینی‌هایی را ارائه داده‌اند. در این قسمت به تعدادی از مطالعات خارجی و داخلی از جمله مطالعات سازمان ملل، مؤسسه‌های PWC, EEA, KMPG، مرکز آمار ایران اشاره می‌شود. دفتر امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل در گزارش سال ۲۰۱۴ خود اعلام کرده است که جمعیت شهری جهان در سال ۲۰۵۰ به ۶٫۳ میلیارد نفر؛ معادل ۶۶ درصد خواهد رسید و در مقابل، جمعیت روستایی سیر نزولی خود را ادامه داده و به حدود ۳۴ درصد خواهد رسید (شکل ۱۲).

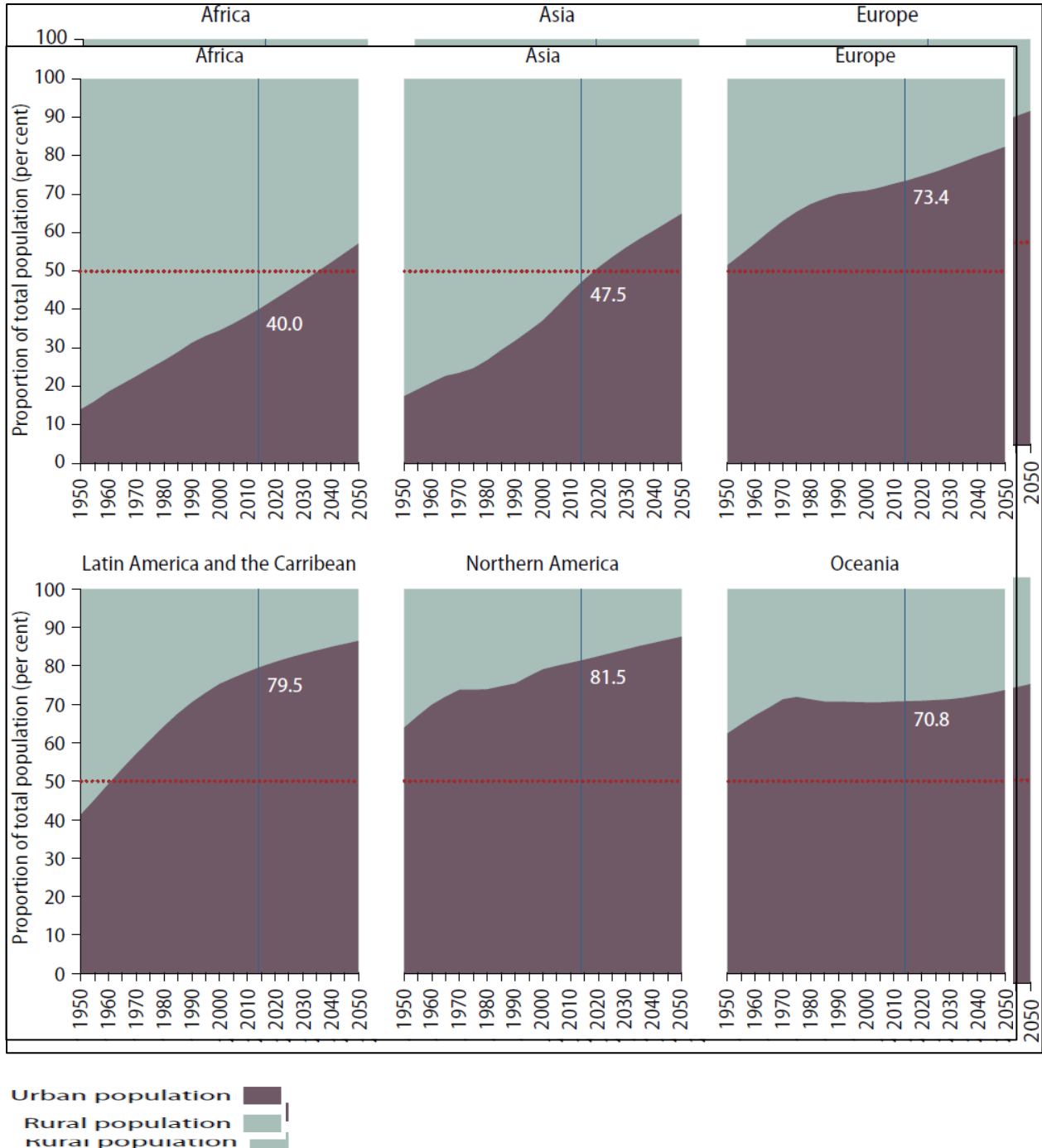

شکل ۱۲: سهم جمعیت شهری و روستایی در سطح دنیا از سال ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰

منبع: United nations, 2014

در چهار دهه آینده، آفریقا و آسیا افزایش قابل توجهی در جمعیت شهری خود خواهند داشت، چراکه سهم عمده جمعیت شهری که در آینده به جمعیت کنونی اضافه می‌شوند؛ از آن کشورهای آسیایی و آفریقایی خواهد بود. در این راستا، سازمان ملل در بررسی خود نشان داده است که ۹۰ درصد از افزایش جمعیت شهری آینده در مناطق شهری آفریقا و آسیا صورت می‌گیرد. آسیا با وجود سطح پایین شهرنشینی، امروزه ۵۳ درصد از جمعیت شهری جهان را به خود اختصاص داده است. اروپا دارای بیشترین سهم جمعیت شهری جهان (معادل ۱۴ درصد) و پس از آن، آمریکای لاتین و کارائیب (معادل ۱۳ درصد) (United Nations, 2014) است. شواهد حاکی از آن است که تا اواسط قرن حاضر، جمعیت شهری آفریقا به سه برابر افزایش می‌یابد (United Nations, 2014). در گزارش مذکور، سازمان ملل برای نواحی مختلف جهان پیش‌بینی‌های متفاوتی داشته است. به نحوی که تحلیل‌ها گویای آن است که تا سال ۲۰۵۰ جمعیت شهری قاره آفریقا ۵۸ درصد، قاره آسیا

به ۶۵ درصد، قاره اروپا به ۸۲ درصد، کشورهای آمریکای لاتین و حوزه کارائیب ۸۶ درصد، آمریکای شمالی ۸۸ درصد و اقیانوسیه ۷۳ درصد خواهد بود (شکل ۱۳).

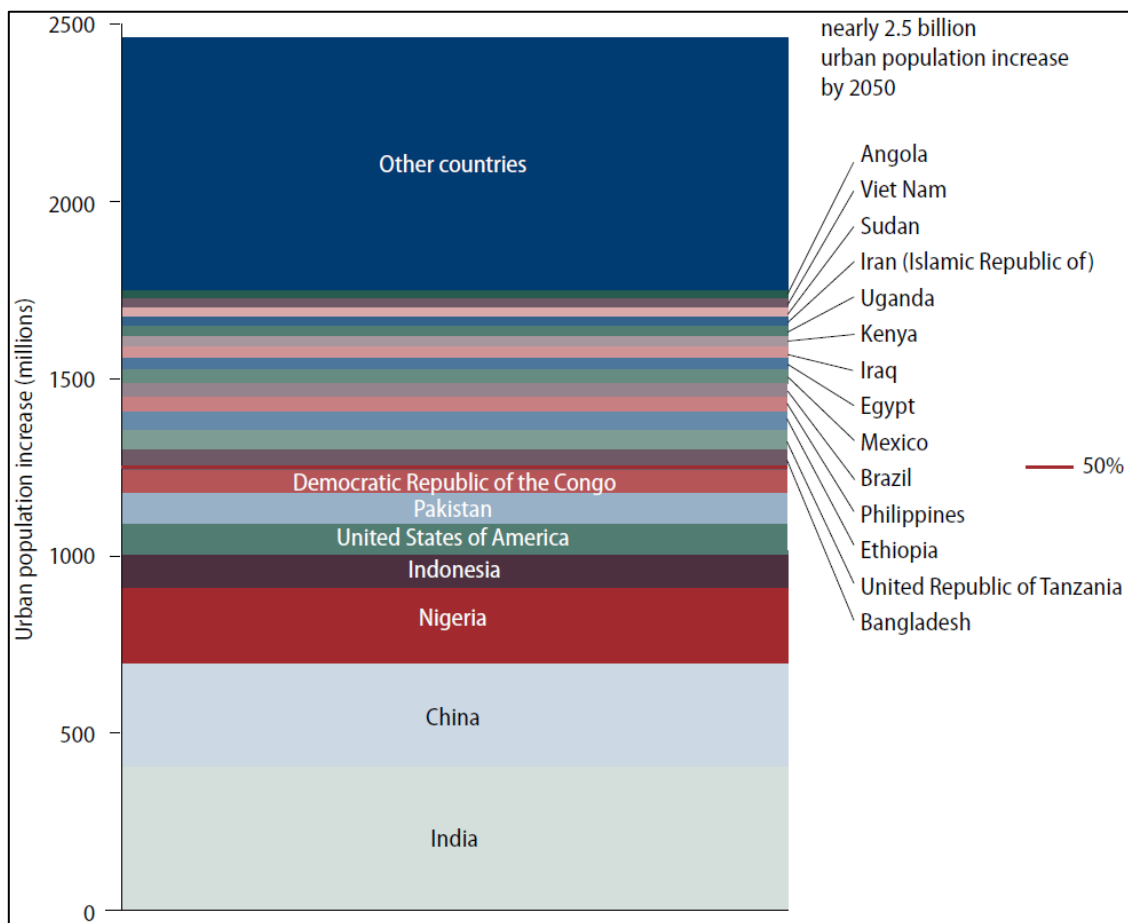

شکل ۱۳: سهم جمعیت شهری و روستایی در سطح دنیا از سال ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰

منبع: United nations, 2014

فقط چند کشور در دنیا نیمی از جمعیت شهری جهان را تشکیل می‌دهند. چین بزرگ‌ترین جمعیت شهری (۷۵۸ میلیون) و سپس هند (۴۱۰ میلیون نفر) است. این دو کشور ۳۰ درصد از جمعیت شهری جهان را تشکیل می‌دهند و با پنج کشور دیگر، ایالات متحده آمریکا (۲۶۳ میلیون)، برزیل (۱۷۳ میلیون)، اندونزی (۱۳۴ میلیون)، ژاپن (۱۱۸ میلیون) و فدراسیون روسیه (۱۰۵ میلیون)، بیش از نیمی از جمعیت شهری جهان را تشکیل می‌دهد.

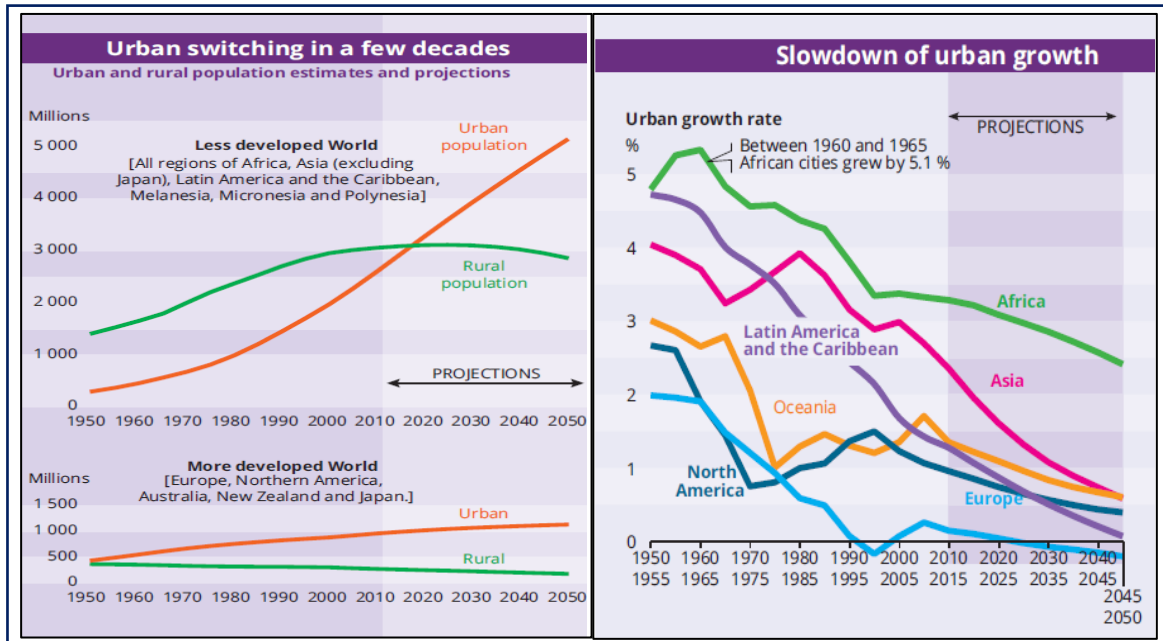
پیش‌بینی می‌شود افزایش جمعیت شهری جهان بیشتر در چند کشور بسیار متمرکز باشد. برآورد می‌گردد چین، هند و نیجریه به تنهایی ۳۷ درصد از افزایش تقریباً ۲٫۵ میلیارد نفر جمعیت شهری تا سال ۲۰۵۰ را دربر می‌گیرد. حدس بر آن است که از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۵۰، جمعیت مناطق شهری هند به ۴۰۴ میلیون نفر، چین به ۲۹۲ میلیون نفر و نیجریه به ۲۱۲ میلیون نفر برسد. همچنین پیش‌بینی می‌شود هفت کشور جمهوری دموکراتیک کنگو، اتیوپی، تانزانیا، بنگلادش، اندونزی و پاکستان و ایالات متحده آمریکا بیش از ۵۰ میلیون نفر را به جمعیت مناطق شهری اضافه کنند و ۲۰ درصد از کل افزایش جمعیت شهری را شامل شوند. با وجود افزایش پیش‌بینی شده در سطح شهرنشینی در چند کشور، جمعیت شهری کاهش می‌یابد. بزرگ‌ترین افت بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۵۰ برای ژاپن با کاهش ۱۲ میلیون نفر پیش‌بینی می‌شود و همچنین برای فدراسیون روسیه، انتظار می‌رود جمعیت شهری آن تا ۷ میلیون نفر کاهش یابد.

شکل ۱۴: سهم کشورهای مختلف از افزایش جمعیت شهری از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۵۰

منبع: United nations, 2014

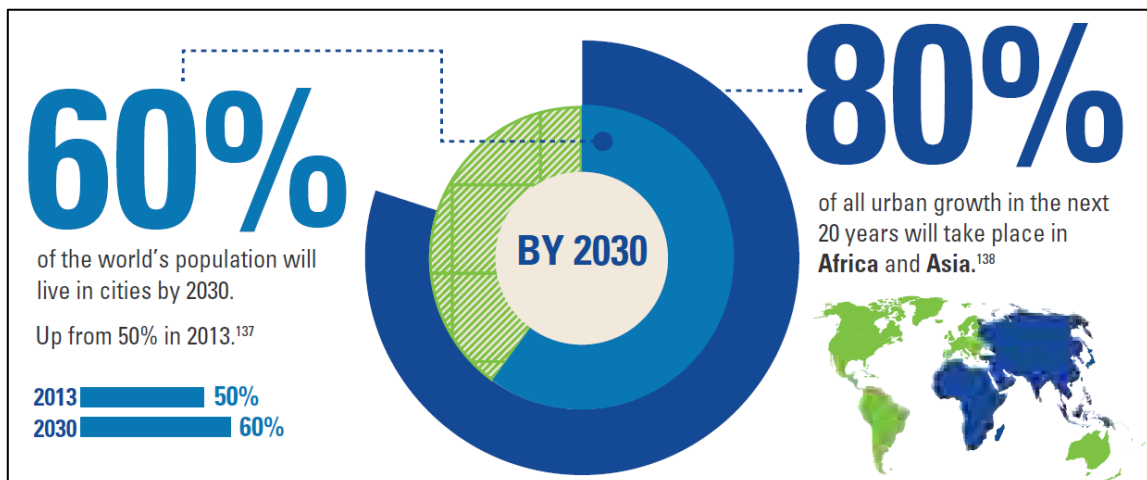
برآورد آژانس زیست‌محیطی اروپا نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۵۰ جمعیت مناطق شهری کشورهای در حال توسعه به ۵,۱ میلیارد نفر معادل ۶۴ درصد برسد (شکل ۱۵).

شکل ۱۵: نرخ رشد جمعیت مناطق شهری تا افق ۲۰۵۰

منبع: EEA, 2016

پیش‌بینی مؤسسه KPMG نشان می‌دهد که جمعیت شهرنشین دنیا در سال ۲۰۳۰ به بیش از ۶۰ درصد خواهد رسید. همچنین این مؤسسه بیان می‌دارد که از مجموع رشد جمعیت شهرنشین تا سال ۲۰۳۰، ۸۰ درصد آن صرفاً به کشورهای آسیایی و آفریقایی مربوط می‌شود و بقیه نقاط جهان تنها ۲۰ درصد از افزایش رشد را به خود اختصاص خواهد داد (شکل ۱۶).

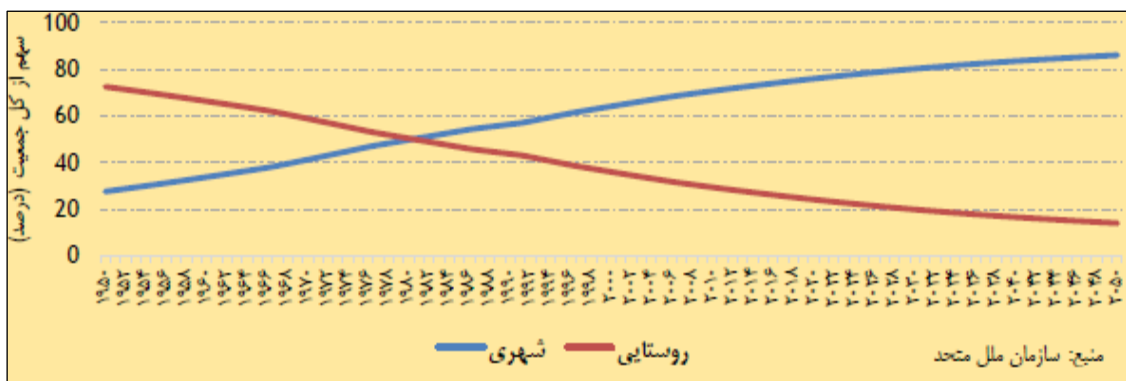
شکل ۱۶: پیش‌بینی مؤسسه KPMG در زمینه میزان جمعیت شهرنشین دنیا در سال ۲۰۳۰

منبع: KPMG, 2014

۴-۲- پیش‌بینی آینده جمعیت شهری ایران

روند جمعیت روستایی و شهری ایران از سال ۱۹۵۰ تاکنون و پیش‌بینی آن تا سال ۲۰۵۰ نشان می‌دهد که با گذر زمان سهم جمعیت روستایی ایران در حال کاهش بوده و در مقابل، جمعیت شهری روند افزایشی پیدا کرده است. پیش از سال ۱۹۸۰ سهم بیشتری از جمعیت ایران در روستاها زندگی می‌کردند.

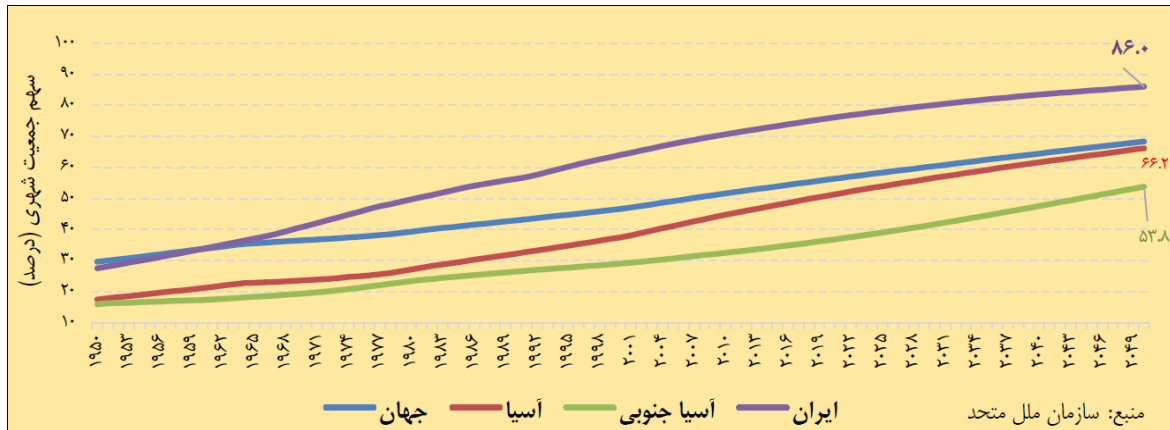
در سال ۱۹۵۰ حدود ۷۲٫۵ درصد جمعیت ایران روستایی بوده و تنها ۲۷٫۵ درصد جمعیت آن در شهرها زندگی می‌کردند. در سال ۲۰۱۸ این نسبت‌ها برعکس شده و در مقابل، ۲۵ درصد از جمعیت ایران روستایی و ۷۵ درصد مردم در شهرها زندگی می‌کنند. روند کاهش جمعیت روستایی در سال‌های آتی نیز ادامه خواهد یافت و طبق پیش‌بینی‌ها در سال ۲۰۵۰ حدود ۸۶ درصد جمعیت ایران شهرنشین و ۱۴ درصد مردم در نقاط روستایی زندگی خواهند کرد (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، ۱۳۹۷).

شکل ۱۷: درصد سهم جمعیت روستایی و شهری ایران از کل جمعیت طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰

منبع: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، ۱۳۹۷

مقایسه جمعیت شهرنشین ایران با جهان، قاره آسیا و جنوب آسیا نشان می‌دهد که سهم جمعیت شهرنشین ایران در سطح بالاتری قرار دارد. در سال ۲۰۱۸، حدود ۵۰ درصد جمعیت قاره آسیا و ۳۶ درصد جمعیت جنوب قاره آسیا در روستاها زندگی می‌کنند، این در حالی است که این نسبت در ایران ۷۵ درصد است. با وجود این انتظار می‌رود روند افزایش سهم شهرنشینان در قاره آسیا در سال‌های آتی نیز ادامه یابد و در سال ۲۰۵۰ شاهد ۶۶ درصد جمعیت شهرنشین در آسیا، ۵۴ درصد در جنوب آسیا و ۸۶ درصد در ایران باشیم (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، ۱۳۹۷).

شکل ۱۸: مقایسه سهم جمعیت شهری در جهان و در مناطق آسیا، آسیای جنوبی و ایران

منبع: سازمان ملل متحد، ۲۰۱۶

مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۷ به بررسی پیش‌بینی آینده شهرنشینی پرداخته است. این مطالعه چهار سناریو را برای آینده جمعیت ایران تعریف کرده است که این سناریوها با نرخ باروری گوناگون تعریف شده است. سناریوی اول با نرخ باروری ۲,۶، سناریوی دوم با نرخ باروری ۲,۱، سناریوی سوم با نرخ باروری ۱,۵ و سناریوی چهارم با نرخ باروری ۱,۹۵ ترسیم شده است. سناریوی چهارم به‌عنوان سناریوی محتمل شناخته شده و آینده جمعیت شهری بر مبنای این سناریو تعریف شده است.

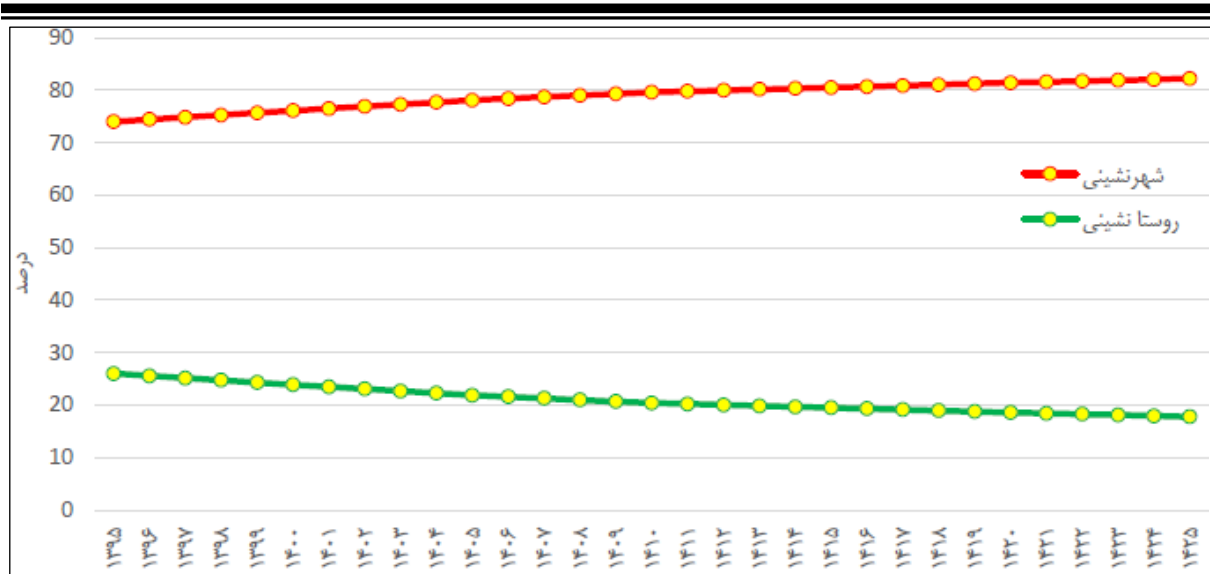
پس از تعیین سناریوی محتمل برای پیش‌بینی، فروض میزان شهرنشینی بررسی شد. از آنجایی که تغییر و تحول محدوده‌های جغرافیایی امری اجتناب‌ناپذیر است، در پیش‌بینی جمعیت به تفکیک نقاط شهری و روستایی این موضوع مورد توجه قرار گرفت. البته با توجه به سیاست‌های آتی کشور به‌سوی کاهش تبدیل و تحول نقاط روستایی به شهری در سال‌های آینده، اثر این عامل کمتر لحاظ شد. در نهایت، با توجه به سری زمانی شهرنشینی کشور در نیم‌قرن اخیر و نیز رشد طبیعی جمعیت، میزان شهرنشینی کشور در فواصل زمانی پنج‌ساله پیش‌بینی شد.

بر اساس پیش‌بینی حاضر، میزان شهرنشینی کشور از مقدار ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ به مقدار ۸۲,۲ درصد در سال ۱۴۲۵ شمسی خواهد رسید. بنابراین ملاحظه می‌شود بیشترین رشد جمعیت متعلق به مناطق شهری کشور خواهد بود. از جمله دلایل چنین رشدی اثرات رشد طبیعی جمعیت و جذب مهاجران از مناطق روستایی و نیز تغییر و تحول تغییرات سیاسی در محدوده‌های شهری کشور خواهد بود.

جدول ۶: پیش‌بینی جمعیت کشور در افق ۱۴۲۵ به تفکیک مناطق شهری روستایی

روستایی	شهری	کل	سال
۲۰۸۱۱۹۳۷	۵۹۰۲۲۶۲۳۰	۸۰۰۰۳۸۰۱۶۷	۱۳۹۵
۲۰۷۳۴۰۸۵۰	۶۰۰۳۳۳۹۸۲	۸۱۰۰۵۸۰۸۳۲	۱۳۹۶
۲۰۶۴۶۰۳۹۱	۶۱۰۴۱۳۰۹۸۶	۸۲۰۰۶۰۰۳۷۷	۱۳۹۷
۲۰۵۴۳۰۷۷۵	۶۲۰۴۹۴۹۲۹	۸۳۰۰۳۸۰۷۰۴	۱۳۹۸
۲۰۴۲۶۰۴۲۸	۶۳۰۵۶۳۸۲۰	۸۳۰۹۹۰۰۲۴۸	۱۳۹۹
۲۰۳۰۹۴۰۲۸	۶۴۰۶۱۸۰۲۵۵	۸۴۰۹۱۲۰۲۹۳	۱۴۰۰
۲۰۱۶۳۰۵۰۶	۶۵۰۶۳۸۰۶۴۸	۸۵۰۸۰۲۰۱۵۴	۱۴۰۱
۲۰۰۱۸۰۰۶۷	۶۶۰۶۴۰۰۲۳۱	۸۶۰۶۵۸۰۲۹۸	۱۴۰۲
۱۹۸۵۷۰۹۵۹	۶۷۰۶۲۲۰۰۳۶	۸۷۰۴۷۹۰۹۹۵	۱۴۰۳
۱۹۶۸۳۰۶۷۴	۶۸۰۵۸۳۰۹۲۰	۸۸۰۲۶۷۰۵۹۴	۱۴۰۴
۱۹۴۹۵۰۹۰۷	۶۹۰۵۲۶۰۴۹۹	۸۹۰۰۲۲۰۴۰۶	۱۴۰۵
۱۹۳۸۴۰۶۳۳	۷۰۰۳۵۹۰۰۳۸	۸۹۰۷۳۳۰۶۷۱	۱۴۰۶
۱۹۲۶۲۰۴۰۷	۷۱۰۱۷۱۰۴۲۸	۹۰۰۴۳۳۰۸۳۵	۱۴۰۷
۱۹۱۲۹۰۹۲۸	۷۱۰۹۶۴۰۹۷۰	۹۱۰۰۹۴۰۸۹۸	۱۴۰۸
۱۸۹۸۷۰۹۲۵	۷۲۰۷۴۱۰۱۸۲	۹۱۰۷۳۹۰۱۰۷	۱۴۰۹
۱۸۸۳۷۰۱۳۷	۷۳۰۵۰۱۰۷۶۹	۹۲۰۳۳۸۰۹۰۶	۱۴۱۰
۱۸۷۸۹۰۷۸۷	۷۴۰۱۳۶۰۹۵۵	۹۲۰۹۲۶۰۷۴۲	۱۴۱۱
۱۸۷۳۶۰۵۸۹	۷۴۰۷۵۹۰۳۶۵	۹۳۰۴۹۵۰۹۵۴	۱۴۱۲
۱۸۶۷۷۰۹۱۶	۷۵۰۳۶۹۰۹۹۹	۹۴۰۰۳۷۰۹۱۵	۱۴۱۳
۱۸۶۱۴۰۰۷۱	۷۵۰۹۶۹۰۶۲۳	۹۴۰۵۸۳۰۶۹۴	۱۴۱۴
۱۸۵۴۵۰۳۷۷	۷۶۰۵۵۸۰۷۰۸	۹۵۰۱۰۳۰۹۸۵	۱۴۱۵
۱۸۴۷۳۰۰۹۵	۷۷۰۱۴۳۰۳۳۸	۹۵۰۶۱۶۰۴۳۳	۱۴۱۶
۱۸۳۹۷۰۷۶۹	۷۷۰۷۲۴۰۳۲۷	۹۶۰۱۲۲۰۰۹۶	۱۴۱۷
۱۸۳۱۹۰۲۲۴	۷۸۰۳۰۱۰۱۶۰	۹۶۰۶۲۰۰۳۸۴	۱۴۱۸
۱۸۲۳۷۰۳۳۴	۷۸۰۸۷۳۰۰۶۹	۹۷۰۱۱۰۰۴۰۳	۱۴۱۹
۱۸۱۵۱۰۹۰۷	۷۹۰۴۳۸۰۹۸۹	۹۷۰۵۹۰۰۸۹۶	۱۴۲۰
۱۸۰۸۲۰۳۳۵	۷۹۰۹۷۸۰۰۴۹	۹۸۰۰۶۰۰۳۸۴	۱۴۲۱
۱۸۰۰۸۰۹۳۶	۸۰۰۵۰۸۰۲۱۹	۹۸۰۵۱۷۰۱۵۵	۱۴۲۲
۱۷۹۳۱۰۳۹۴	۸۱۰۰۲۷۰۷۳۳	۹۸۰۹۵۹۰۱۲۷	۱۴۲۳
۱۷۸۴۹۰۳۳۱	۸۱۰۵۳۴۰۴۷۱	۹۹۰۳۸۳۰۸۰۲	۱۴۲۴
۱۷۷۶۲۰۳۵۱	۸۲۰۰۲۶۰۱۳۷	۹۹۰۷۸۸۰۴۸۸	۱۴۲۵

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

شکل ۱۹: پیش‌بینی جمعیت شهری و روستایی در افق ۱۴۲۵

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

مسئله پیش‌بینی نرخ رشد جمعیت شهری در افق ۱۴۲۵ در سناریوهای مطرح‌شده از جمله نکاتی است که در گزارش مذکور مورد توجه قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که سرعت افزایشی نرخ رشد شهرنشینی رفته‌رفته تا سال ۱۴۲۵ کاهش می‌یابد، به نحوی که در سناریوی چهارم که به‌عنوان سناریوی محتمل شناخته شده است؛ نرخ رشد شهرنشینی از ۱،۷۶ به ۰،۶۴ می‌رسد (جدول ۷).

جدول ۷: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک سناریوهای چهارگانه

سناریوی چهارم	سناریوی سوم	سناریوی دوم	سناریوی اول	شرح	
۱/۷۶	۱/۷۳	۱/۷۷	۱/۸۲	۱۳۹۵-۱۴۰۰	شهری
۱/۴۷	۱/۴۰	۱/۵۱	۱/۶۴	۱۴۰۰-۰۵	
۱/۱۲	۰/۹۶	۱/۱۸	۱/۳۶	۱۴۰۵-۱۰	
۰/۸۲	۰/۶۳	۰/۹۰	۱/۱۶	۱۴۱۰-۱۵	
۰/۷۴	۰/۸۵	۱/۱۶	۱/۴۶	۱۴۱۵-۲۰	
۰/۶۴	۰/۵۷	۰/۹۴	۱/۲۶	۱۴۲۰-۲۵	
۰/۵۰	۰/۵۳	۰/۴۹	۰/۴۴	۱۳۹۵-۱۴۰۰	روستایی
۰/۸۰	۰/۸۸	۰/۷۷	۰/۶۴	۱۴۰۰-۰۵	
۰/۶۹	۰/۸۴	۰/۶۳	۰/۴۵	۱۴۰۵-۱۰	
۰/۳۱	۰/۵۰	۰/۲۳	۰/۰۳	۱۴۱۰-۱۵	
۰/۴۳	۰/۰۷	۰/۷۶	۰/۴۷	۱۴۱۵-۲۰	
۰/۴۳	۰/۷۴	۰/۳۸	۰/۰۷	۱۴۲۰-۲۵	

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

بررسی و تحلیل کلان روند کسرتشهرنشینی و شهرهای آینده

جدول ۸: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک استان‌ها تا افق ۱۴۲۵ بر اساس سناریوی چهارم

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
کشور	۵۹۲۲۶۲۳۱	۶۰۲۸۱۴۹۹	۶۱۳۲۹۴۴۰	۶۲۳۶۷۳۸۲	۶۳۳۸۹۶۹۶	۶۴۳۹۶۵۹۱
آذربایجان شرقی	۲۸۱۲۸۰۳	۲۸۴۹۵۹۰	۲۸۸۸۰۷۸	۲۹۲۶۰۴۵	۲۹۶۳۳۲۶	۳۰۰۰۱۶۱
آذربایجان غربی	۲۱۳۹۳۳۹	۲۱۷۷۸۱۷	۲۲۱۶۷۲۵	۲۲۵۵۲۲۰	۲۲۹۳۱۹۸	۲۳۳۰۵۷۱
اردبیل	۸۶۷۳۲۱	۸۷۹۸۸۰	۸۹۲۶۹۶	۹۰۵۶۱۹	۹۱۸۵۸۸	۹۳۱۵۷۰
اصفهان	۴۵۱۲۹۰۰	۴۵۷۳۳۳۵	۴۶۳۳۳۶۹	۴۶۹۱۸۳۵	۴۷۴۸۵۱۰	۴۸۰۳۳۳۶
البرز	۲۵۱۵۷۰۷	۲۵۶۴۸۸۰	۲۶۱۴۵۰۱	۲۶۶۳۳۷۹	۲۷۱۱۴۰۰	۲۷۵۸۴۸۷
ایلام	۳۹۵۷۹۲	۴۰۲۴۲۳	۴۰۹۱۳۷	۴۱۵۷۴۸	۴۲۲۲۱۹	۴۲۸۵۳۴
بوشهر	۸۳۷۳۲۶	۸۵۸۰۱۱	۸۷۸۰۱۹	۸۹۷۸۱۱	۹۱۷۳۵۳	۹۳۶۶۲۹
تهران	۱۲۴۶۶۵۵۳	۱۲۶۵۳۴۵۲	۱۲۸۳۱۷۱۷	۱۳۰۰۶۲۴۹	۱۳۱۷۶۶۳۰	۱۳۳۴۲۳۶۹
چهارمحال و بختیاری	۶۰۸۳۵۰	۶۱۷۹۸۱	۶۲۸۴۱۰	۶۳۸۷۷۲	۶۴۹۰۳۱	۶۵۹۱۴۹
خراسان جنوبی	۴۵۴۶۷۷	۴۶۵۲۲۵	۴۷۶۰۷۰	۴۸۶۹۷۶	۴۹۷۹۱۳	۵۰۸۸۵۶
خراسان رضوی	۳۷۰۸۴۴۷	۳۸۰۹۸۲۸	۳۹۰۷۵۲۳	۴۰۰۴۳۱۶	۴۰۹۹۹۷۸	۴۱۹۴۳۲۶
خراسان شمالی	۴۸۵۱۱۲	۴۹۵۶۶۹	۵۰۶۰۱۰	۵۱۵۹۵۰	۵۲۵۴۵۳	۵۳۴۴۶۰
خوزستان	۳۵۵۹۶۵۰	۳۶۲۲۶۱۱	۳۶۸۶۹۰۵	۳۷۵۰۰۶۲	۳۸۱۱۸۴۷	۳۸۷۲۰۶۲
زنجان	۷۱۲۱۷۱	۷۲۳۷۵۲	۷۳۵۶۵۵	۷۴۷۳۱۴	۷۵۸۶۹۳	۷۶۹۷۶۸
سمنان	۵۶۱۱۸۹	۵۷۶۲۰۳	۵۹۰۶۹۰	۶۰۶۱۶۸	۶۱۹۹۲۱	۶۳۴۵۸۲
سیستان و بلوچستان	۱۳۴۸۶۰۷	۱۴۰۳۲۸۲	۱۴۵۸۹۳۶	۱۵۱۵۸۱۷۴	۱۵۷۴۰۴۴	۱۶۳۲۴۰۸
فارس	۳۴۰۵۸۷۰	۳۴۵۹۹۳۵	۳۵۱۳۷۲۱	۳۵۶۶۳۳۵	۳۶۱۷۵۹۶	۳۶۶۷۳۵۴
قزوین	۹۵۳۴۱۹	۹۷۳۲۵۰	۹۹۳۷۳۱	۱۰۱۴۱۵۳	۱۰۳۴۴۵۷	۱۰۵۴۶۱۴
قم	۱۲۳۲۰۰۷	۱۲۵۸۱۱۴	۱۲۸۳۷۶۳	۱۳۰۹۱۴۲	۱۳۳۴۱۸۳	۱۳۵۸۱۱۹
کردستان	۱۱۳۵۸۴۰	۱۱۵۵۲۲۴	۱۱۷۵۶۲۶	۱۱۹۶۰۴۱	۱۲۱۶۴۰۷	۱۲۳۶۶۳۶
کرمان	۱۸۶۱۲۱۲	۱۹۰۶۶۶۰	۱۹۵۳۱۸۸	۱۹۹۹۹۷۷	۲۰۴۶۹۱۱	۲۰۹۳۹۰۱
کرمانشاه	۱۴۷۰۴۳۳	۱۴۸۱۳۱۸	۱۵۰۶۴۵۰	۱۵۲۴۳۳۲	۱۵۴۱۸۷۱	۱۵۵۸۹۹۰
کهگیلویه و بویراحمد	۳۹۸۱۲۲	۴۰۴۸۷۶	۴۱۱۹۶۳	۴۱۹۰۵۸	۴۲۶۱۴۷	۴۳۳۱۹۰
گلستان	۹۹۷۰۱۴	۱۰۲۴۶۵۵	۱۰۵۱۵۶۹	۱۰۷۸۳۷۱	۱۱۰۵۰۱۴	۱۱۳۱۴۶۸
گیلان	۱۶۰۴۴۲۷	۱۶۲۲۴۸۱	۱۶۴۱۵۶۶	۱۶۶۰۴۷۲	۱۶۷۹۱۳۶	۱۶۹۷۴۹۶
لرستان	۱۱۳۶۴۸۴	۱۱۵۰۹۶۷	۱۱۶۴۴۷۷	۱۱۷۷۷۸۰	۱۱۹۰۷۸۵	۱۲۰۳۴۴۳
مازندران	۱۸۹۹۲۰۳	۱۹۲۹۵۷۶	۱۹۵۹۴۷۱	۱۹۸۹۴۴۹	۲۰۱۹۴۶۵	۲۰۴۹۴۶۵
مرکزی	۱۱۰۱۱۸۰	۱۱۱۷۴۴۶	۱۱۳۲۵۷۳	۱۱۴۷۴۰۲	۱۱۶۱۸۸۵	۱۱۷۵۹۸۴
هرمزگان	۹۷۳۶۰۵	۱۰۰۵۷۱۷	۱۰۳۸۲۷۶	۱۰۷۱۱۴۱	۱۱۰۴۲۳۸	۱۱۳۷۵۰۷
همدان	۱۰۹۸۶۶۲	۱۱۱۴۰۷۳	۱۱۲۹۶۱۱	۱۱۴۴۸۷۷	۱۱۵۹۸۲۸	۱۱۷۴۳۹۸
یزد	۹۷۳۰۰۹	۹۹۶۰۸۸	۱۰۱۹۰۱۴	۱۰۴۱۵۱۴	۱۰۶۳۵۶۹	۱۰۸۵۱۵۸

ادامه جدول ۸: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک استان‌ها تا افق ۱۴۲۵ بر اساس سناریوی چهارم

شرح	۱۴۰۱	۱۰۴۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴	۱۴۰۵
کشور	۶۵۳۵۷۸۴۷	۶۶۲۹۷۱۱۷	۶۷۲۱۳۵۴۹	۶۸۱۰۶۹۹۷	۶۸۹۸۲۲۸۰
آذربایجان شرقی	۳۰۳۴۳۸۷	۳۰۶۷۷۱۱	۳۱۰۰۱۲۹	۳۱۳۱۶۷۸	۳۱۶۲۴۱۱
آذربایجان غربی	۲۳۶۳۰۳۳	۲۳۹۴۶۴۴	۲۴۲۵۲۷۵	۲۴۵۵۲۰۱	۲۴۸۴۱۲۴
اردبیل	۹۴۴۰۴۵	۹۵۶۰۰۰	۹۶۷۴۲۳	۹۷۸۳۱۶	۹۸۹۶۹۹
اصفهان	۴۸۵۴۷۹۷	۴۹۰۴۱۷۶	۴۹۵۱۳۳۷	۴۹۹۶۳۱۹	۵۰۳۹۲۱۹
البرز	۲۸۰۴۷۶۰	۲۸۵۰۱۸۵	۲۸۹۴۷۴۰	۲۹۳۸۴۴۰	۲۹۸۱۳۲۱
ایلام	۴۳۴۷۷۰	۴۴۰۷۸۴	۴۴۶۵۶۸	۴۵۲۱۰۹	۴۵۷۴۰۲
بوشهر	۹۵۵۶۱۵	۹۷۴۳۰۸	۹۹۲۷۱۴	۱۰۱۰۸۴۱	۱۰۲۸۷۱۲
تهران	۱۳۵۰۵۵۵۲	۱۳۶۶۳۰۶۹	۱۳۸۱۴۷۴۷	۱۳۹۶۰۶۱۰	۱۴۱۰۰۸۲۶
چهارمحال و بختیاری	۶۶۹۶۰۶	۶۷۹۷۹۳	۶۸۹۶۸۶	۶۹۹۲۷۲	۷۰۸۵۵۹
خراسان جنوبی	۵۱۹۷۸۲	۵۳۰۶۶۷	۵۴۱۴۹۸	۵۵۲۲۷۰	۵۶۲۹۹۳
خراسان رضوی	۵۲۸۱۸۱۷	۵۳۶۷۸۵۰	۵۴۵۲۴۰۴	۵۵۳۵۵۴۳	۵۶۱۷۳۸۵
خراسان شمالی	۵۴۴۲۴۳	۵۵۳۶۹۳	۵۶۲۸۰۴	۵۷۱۵۴۵	۵۷۹۹۴۴
خوزستان	۳۹۳۰۶۴۷	۳۹۸۷۴۷۰	۴۰۴۲۴۵۶	۴۰۹۵۵۸۲	۴۱۴۶۸۱۲
زنجان	۷۸۰۳۳۵	۷۹۰۶۰۱	۸۰۰۵۵۶	۸۱۰۲۰۷	۸۱۹۵۶۴
سمنان	۶۴۹۲۵۰	۶۶۳۸۸۲	۶۷۸۴۶۶	۶۹۲۹۷۸	۷۰۷۴۲۳
سیستان و بلوچستان	۱۶۷۸۱۷۸	۱۷۲۳۵۷۷	۱۷۶۹۶۰۹	۱۸۱۶۳۱۵	۱۸۶۳۷۴۳
فارس	۳۷۱۱۵۴۲	۳۷۵۴۱۰۷	۳۷۹۴۹۷۸	۳۸۳۴۱۱۱	۳۸۷۱۵۳۹
قزوین	۱۰۷۴۲۱۴	۱۰۹۳۴۹۹	۱۱۱۲۴۶۳	۱۱۳۱۱۱۱	۱۱۴۹۴۶۱
قم	۱۳۸۲۹۴۵	۱۴۰۶۵۲۷	۱۴۲۹۵۴۷	۱۴۵۲۰۱۱	۱۴۷۳۹۵۲
کردستان	۱۲۵۹۶۸۲	۱۲۸۱۴۵۵	۱۳۰۴۹۱۴	۱۳۲۷۰۱۱	۱۳۴۸۷۱۹
کرمان	۲۱۴۰۱۱۴	۲۱۸۶۱۵۳	۲۲۳۱۹۵۸	۲۲۷۷۵۰۷	۲۳۲۲۷۹۷
کرمانشاه	۱۵۷۵۴۸۵	۱۵۹۱۲۸۱	۱۶۰۶۳۱۳	۱۶۲۰۵۳۵	۱۶۳۳۹۰۹
کهگیلویه و بویراحمد	۴۴۰۲۵۱	۴۴۷۱۶۲	۴۵۳۸۹۹	۴۶۰۴۵۱	۴۶۶۸۲۳
گلستان	۱۱۵۷۵۸۵	۱۱۸۳۳۵۶	۱۲۰۸۷۷۸	۱۲۳۳۸۵۴	۱۲۵۸۶۱۸
گیلان	۱۷۱۷۰۳۳	۱۷۳۶۱۳۴	۱۷۵۴۷۵۹	۱۷۷۲۸۵۹	۱۷۹۰۴۰۸
لرستان	۱۲۱۳۶۵۲	۱۲۳۳۱۶۷	۱۲۳۱۹۶۶	۱۲۴۰۰۲۸	۱۲۴۷۳۵۳
مازندران	۲۰۷۸۲۵۴	۲۱۰۶۴۶۴	۲۱۳۴۰۵۵	۲۱۶۱۰۰۶	۲۱۸۷۳۱۲
مرکزی	۱۱۸۹۸۸۲	۱۲۰۳۲۵۷	۱۲۱۶۰۹۵	۱۲۲۸۴۰۱	۱۲۴۰۱۸۰
هرمزگان	۱۱۷۰۹۹۱	۱۲۰۴۶۲۸	۱۲۳۸۴۰۳	۱۲۷۲۲۹۲	۱۳۰۶۳۰۲
همدان	۱۱۸۸۸۸۷	۱۲۰۲۸۸۵	۱۲۱۶۳۸۱	۱۲۲۹۳۵۳	۱۲۴۱۷۹۸
یزد	۱۱۰۶۵۱۳	۱۱۲۷۶۳۲	۱۱۴۸۵۲۸	۱۱۶۹۲۴۱	۱۱۹۳۹۰۲

بررسی و تحلیل کلان روزه کسرتش شهرنشینی و شهرهای آینده

ادامه جدول ۸: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک استان‌ها تا افق ۱۴۲۵ بر اساس سناریوی چهارم

۱۴۱۰	۱۴۰۹	۱۴۰۸	۱۴۰۷	۱۴۰۶	شرح
۷۲۸۷۶۸۷۱	۷۲۱۳۲۴۵۳	۷۱۳۷۱۸۶۳	۷۰۵۹۳۶۰۴	۶۹۷۹۶۰۴۷	کشور .....
۳۳۰۶۰۸۶	۳۲۷۸۵۱۱	۳۲۵۰۴۰۶	۳۲۲۱۷۱۷	۳۱۹۲۴۰۲	آذربایجان شرقی .....
۲۶۱۵۵۸۸	۲۵۹۰۹۶۹	۲۵۶۵۵۴۷	۲۵۳۹۲۸۱	۲۵۱۲۱۴۷	آذربایجان غربی .....
۱۰۲۴۱۲۲	۱۰۱۷۹۵۵	۱۰۱۱۴۵۰	۱۰۰۴۲۸۳	۹۹۶۷۳۷	اردبیل .....
۵۲۱۴۱۷۸	۵۱۸۲۵۰۵	۵۱۴۹۳۰۲	۵۱۱۴۴۴۵	۵۰۷۷۷۹۷	اصفهان .....
۳۱۸۶۱۸۲	۳۱۶۴۲۸۷	۳۱۰۵۹۱۲	۳۰۶۴۹۹۵	۳۰۲۳۴۸۴	البرز .....
۴۷۷۶۶۲	۴۷۴۰۶۳	۴۷۰۲۵۴	۴۶۶۲۲۰	۴۶۱۹۳۸	ایلام .....
۱۱۱۵۲۴۱	۱۰۹۸۱۸۰	۱۰۸۱۰۳۹	۱۰۶۳۷۷۴	۱۰۴۶۳۴۴	بوشهر .....
۱۴۷۱۰۵۷۱	۱۴۵۹۷۷۹۴	۱۴۴۸۰۷۳۳	۱۴۳۵۹۱۰۴	۱۴۲۳۲۵۶۵	تهران .....
۷۴۱۵۳۸	۷۳۵۴۱۹	۷۲۹۰۸۹	۷۲۲۵۲۲	۷۱۵۶۸۳	چهارمحال و بختیاری .....
۶۱۵۵۶۹	۶۰۵۱۶۲	۵۹۴۷۱۰	۵۸۴۲۰۴	۵۷۳۶۳۲	خراسان جنوبی .....
۶۰۰۶۶۳۶	۵۹۳۱۰۵۳	۵۸۵۴۴۳۷	۵۷۷۶۶۸۳	۵۶۹۷۷۰۰	خراسان رضوی .....
۶۰۷۳۵۲	۶۰۲۵۲۷	۵۹۷۳۸۸	۵۹۱۹۲۵	۵۸۶۱۱۲	خراسان شمالی .....
۴۳۷۹۳۳۰	۴۳۳۵۶۶۹	۴۲۹۰۷۳۰	۴۲۴۴۳۵۷	۴۱۹۶۴۴۲	خوزستان .....
۸۵۹۱۱۵	۸۵۱۶۵۷	۸۴۳۹۸۲	۸۳۶۰۸۷	۸۲۷۹۴۹	زنجان .....
۷۷۸۵۶۷	۷۶۴۴۵۷	۷۵۰۲۹۴	۷۳۶۱۳۳	۷۲۱۷۸۸	سمنان .....
۲۱۱۳۹۶۷	۲۰۶۲۰۱۶	۲۰۱۱۰۵۶	۱۹۶۱۰۴۷	۱۹۱۱۹۵۳	سیستان و بلوچستان .....
۴۰۳۶۰۸۹	۴۰۰۵۸۸۸	۳۹۷۴۴۴۸	۳۹۴۱۶۲۷	۳۹۰۷۳۵۴	فارس .....
۱۲۲۶۶۵۱	۱۲۱۱۵۷۹	۱۱۹۶۳۴۸	۱۱۸۰۹۳۵	۱۱۶۵۳۱۴	قزوین .....
۱۵۸۰۴۲۴	۱۵۵۹۶۲۶	۱۵۳۸۶۲۱	۱۵۱۷۳۶۴	۱۴۹۵۸۲۱	قم .....
۱۴۳۴۳۷۲	۱۴۱۹۷۱۹	۱۴۰۲۶۵۶	۱۳۸۵۱۳۹	۱۳۶۷۱۵۷	کردستان .....
۲۵۴۱۰۱۲	۲۴۶۷۹۰۵	۲۴۵۴۵۶۱	۲۴۱۰۹۵۰	۲۳۶۷۰۳۳	کرمان .....
۱۶۸۸۱۷۵۶	۱۶۷۹۳۳۷	۱۶۶۹۱۷۱	۱۶۵۸۲۲۵	۱۶۴۶۴۷۴	کرمانشاه .....
۴۹۴۳۴۵	۴۸۹۱۷۲	۴۸۳۸۴۵	۴۷۸۳۵۰	۴۷۲۶۸۰	کهگیلویه و بویراحمد .....
۱۳۶۰۴۹۴	۱۳۴۰۴۱۸	۱۳۲۰۲۲۹	۱۲۹۹۸۹۵	۱۲۷۹۳۶۸	گلستان .....
۱۸۵۳۷۵۵	۱۸۴۳۲۹۰	۱۸۳۰۲۱۶	۱۸۱۷۵۴۱	۱۸۰۴۲۶۷	گیلان .....
۱۲۶۴۱۵۶	۱۲۶۲۱۲۷	۱۲۵۹۴۶۸	۱۲۵۶۱۴۰	۱۲۵۲۱۰۳	لرستان .....
۲۲۹۴۳۵۶	۲۲۷۴۲۵۴	۲۲۵۳۵۳۱	۲۲۳۲۱۵۲	۲۲۱۰۰۸۸	مازندران .....
۱۲۸۳۴۶۶	۱۲۷۵۶۲۱	۱۲۶۷۳۸۶	۱۲۵۸۷۴۲	۱۲۴۹۶۷۶	مرکزی .....
۱۴۷۸۹۱۰	۱۴۴۳۹۲۶	۱۴۰۹۲۲۰	۱۳۷۴۷۳۷	۱۳۴۰۴۳۶	هرمزگان .....
۱۲۹۴۰۳۵	۱۲۸۴۶۱۴	۱۲۷۴۷۰۲	۱۲۶۴۲۷۵	۱۲۵۳۳۰۹	همدان .....
۱۲۹۲۳۴۶	۱۲۷۱۷۵۳	۱۲۵۱۲۳۲	۱۲۳۰۷۵۵	۱۲۱۰۲۹۴	یزد .....

ادامه جدول ۸: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک استان‌ها تا افق ۱۴۲۵ بر اساس سناریوی چهارم

۱۴۱۵	۱۴۱۴	۱۴۱۳	۱۴۱۲	۱۴۱۱	شرح
۷۶۴۴۶۵۲۱	۷۵۶۶۹۷۱۸	۷۴۹۸۶۱۹۲	۷۴۲۹۳۳۷۸	۷۳۵۹۰۶۱۰	کشور .....
۳۴۱۴۳۰۲	۳۳۹۳۶۷۵	۳۳۷۲۵۴۳	۳۳۵۰۹۰۹	۳۳۲۸۷۶۵	آذربایجان شرقی .....
۲۷۵۲۲۲۴	۲۷۲۵۵۳۵	۲۶۹۸۵۳۳	۲۶۷۱۲۱۶	۲۶۴۳۵۷۰	آذربایجان غربی .....
۱۰۵۰۰۹۵	۱۰۴۵۵۰۱	۱۰۴۰۶۱۳	۱۰۳۵۴۲۳	۱۰۲۹۹۳۴	اردبیل .....
۵۳۴۹۴۸۳	۵۳۲۴۴۳۹	۵۲۹۸۴۴۵	۵۲۷۱۴۵۳	۵۲۴۳۳۹۲	اصفهان .....
۳۳۸۰۶۰۱	۳۳۴۲۲۷۵	۳۳۰۳۶۸۷	۳۲۶۴۸۳۱	۳۲۲۵۶۷۵	البرز .....
۴۹۳۳۳۹	۴۹۰۵۳۵	۴۸۷۵۰۷	۴۸۴۳۶۳	۴۸۱۰۸۷	ایلام .....
۱۲۰۱۷۹۸	۱۱۸۴۲۳۸	۱۱۶۶۸۱۴	۱۱۴۹۵۱۷	۱۱۳۲۳۳۲	بوئهر .....
۱۵۱۸۹۰۴۳	۱۵۰۹۹۸۳۵	۱۵۰۰۷۵۵۵	۱۴۹۱۲۰۵۴	۱۴۸۱۳۱۵۰	تهران .....
۷۶۶۰۲۱	۷۶۱۳۰۸	۷۵۶۵۱۶	۷۵۱۶۳۲	۷۴۶۶۴۲	چهارمحال و بختیاری .....
۶۶۹۰۲۲	۶۵۸۱۰۰	۶۴۷۲۹۶	۶۳۶۶۱۱	۶۲۶۰۴۰	خراسان جنوبی .....
۶۴۲۴۶۶۱	۶۳۴۰۶۱۰	۶۲۵۶۸۱۲	۶۱۷۳۳۳۶	۶۰۸۹۸۵۶	خراسان رضوی .....
۶۲۳۳۶۵	۶۲۰۵۵۷	۶۱۷۵۶۴	۶۱۴۳۷۶	۶۱۰۹۷۴	خراسان شمالی .....
۴۵۸۵۳۱۲	۴۵۴۵۴۲۲	۴۵۰۴۹۴۴	۴۴۶۴۸۲۱	۴۴۲۱۹۸۰	خوزستان .....
۸۹۲۲۴۲	۸۸۵۹۶۹	۸۷۹۵۳۳	۸۷۲۹۱۵	۸۶۶۱۱۱	زنجان .....
۸۴۸۸۱۸	۸۳۴۷۵۶	۸۲۰۷۱۲	۸۰۶۶۷۲	۷۹۲۶۲۷	سمنان .....
۲۳۸۹۱۹۱	۲۳۳۲۰۰۵	۲۲۷۵۸۹۳	۲۲۲۰۸۴۲	۲۱۶۶۸۷۱	سیستان و بلوچستان .....
۴۱۷۲۰۵۷	۴۱۴۵۹۳۵	۴۱۱۹۹۴۹	۴۰۹۳۰۲۴	۴۰۶۵۰۹۶	فارس .....
۱۲۹۹۹۵۰	۱۲۸۵۵۳۰	۱۲۷۰۹۸۸	۱۲۵۶۳۲۹	۱۲۴۱۵۵۷	قزوین .....
۱۶۸۰۷۲۳	۱۶۶۰۸۴۲	۱۶۴۰۸۹۰	۱۶۲۰۸۴۲	۱۶۰۰۶۹۳	قم .....
۱۵۱۵۴۴۶	۱۵۰۰۰۴۴	۱۴۸۴۴۸۱	۱۴۶۸۷۰۶	۱۴۵۲۶۸۱	کردستان .....
۲۷۱۳۹۱۰	۲۶۹۶۹۹۶	۲۶۴۵۷۶۴	۲۶۱۱۱۹۰	۲۵۷۶۲۸۸	کرمان .....
۱۷۲۶۱۴۶	۱۷۱۹۸۳۴	۱۷۱۲۹۷۱	۱۷۰۵۵۲۹	۱۶۹۷۴۷۰	کرمانشاه .....
۵۱۸۸۶۳	۵۱۴۰۸۰	۵۰۹۲۵۱	۵۰۴۳۶۲	۴۹۹۴۰۱	کهگیلویه و بویراحمد .....
۱۴۶۰۸۱۸	۱۴۴۱۰۳۲	۱۴۲۱۰۹۹	۱۴۰۱۰۲۷	۱۳۸۰۸۲۳	گلستان .....
۱۸۷۵۱۷۳	۱۸۷۲۱۶۴	۱۸۶۸۵۲۳	۱۸۶۴۲۴۳	۱۸۵۹۳۳۹	گیلان .....
۱۲۶۶۵۹۷	۱۲۶۷۰۲۳	۱۲۶۷۰۱۵	۱۲۶۶۵۵۳	۱۲۶۵۶۰۹	لرستان .....
۲۳۸۳۴۶۸	۲۳۶۶۶۵۶	۲۳۴۹۳۴۰	۲۳۳۱۵۲۳	۲۳۱۳۱۹۹	مازندران .....
۱۳۱۹۰۹۹	۱۳۱۲۵۹۴	۱۳۰۵۷۸۴	۱۲۹۸۶۶۲	۱۲۹۱۲۲۴	مرکزی .....
۱۶۶۱۷۳۳	۱۶۲۳۵۳۱	۱۵۸۶۵۸۴	۱۵۵۰۱۸۰	۱۵۱۴۲۹۳	هرمزگان .....
۱۳۲۴۷۵۷	۱۳۱۹۰۷۷	۱۳۱۳۳۴۱	۱۳۰۷۲۶۵	۱۳۰۰۸۳۸	همدان .....
۱۳۹۸۱۷۴	۱۳۷۶۶۲۰	۱۳۵۵۲۴۵	۱۳۳۴۰۷۲	۱۳۱۳۱۰۳	یزد .....

بررسی و تحلیل کلان روند کسرتشهرنشینی و شهرهای آینده

ادامه جدول ۸: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک استان‌ها تا افق ۱۴۲۵ بر اساس سناریوی چهارم

۱۴۲۰	۱۴۱۹	۱۴۱۸	۱۴۱۷	۱۴۱۶	شرح
۷۹۰۵۳۹۳۱	۷۸۴۸۹۴۲۵	۷۷۹۱۵۷۰۵	۷۷۳۳۳۹۲۰	۷۶۷۴۴۷۹۸	کشور .....
۳۴۷۱۲۷۱	۳۳۵۴۷۴۷	۳۳۲۷۶۱۴	۳۳۲۰۰۲۳	۳۴۰۲۰۱۰	آذربایجان شرقی .....
۲۸۵۹۹۷۱	۲۸۴۸۰۰۷	۲۸۱۵۸۲۹	۲۷۹۳۴۸۰	۲۷۷۰۹۷۹	آذربایجان غربی .....
۱۰۲۲۶۵۷	۱۰۲۲۱۶۴	۱۰۲۱۴۵۱	۱۰۲۰۵۳۲	۱۰۱۹۴۲۷	اردبیل .....
۵۴۷۰۴۶۳	۵۴۴۷۶۷۷	۵۴۲۴۰۵۷	۵۳۹۹۷۱۱	۵۳۷۴۷۱۵	اصفهان .....
۳۵۴۱۹۰۱	۳۵۰۷۲۷۵	۳۴۷۲۱۵۸	۳۴۳۶۵۸۶	۳۴۰۰۵۹۰	البرز .....
۴۸۶۷۱۱	۴۸۵۶۶۱	۴۸۴۵۵۵	۴۸۳۳۹۳	۴۸۲۱۸۵	ایلام .....
۱۲۷۸۴۹۷	۱۲۶۲۷۹۰	۱۲۴۷۱۴۵	۱۲۳۱۶۰۹	۱۲۱۶۲۱۹	بوشهر .....
۱۵۴۰۴۰۱۷	۱۵۳۵۵۶۲۲	۱۵۳۰۰۳۹۱	۱۵۲۳۸۵۳۳	۱۵۱۷۰۲۰۰	تهران .....
۷۹۱۰۹۲	۷۸۶۴۴۸	۷۸۱۸۱۵	۷۷۷۲۰۲	۷۷۲۶۲۷	چهارمحال و بختیاری .....
۷۲۱۷۸۵	۷۱۱۸۴۵	۷۰۲۰۹۳	۶۹۲۵۲۸	۶۸۳۱۶۷	خراسان جنوبی .....
۶۷۴۳۳۶۱	۶۶۶۸۵۰۹	۶۵۹۴۰۹۲	۶۵۲۰۲۱۰	۶۴۴۶۹۲۰	خراسان رضوی .....
۶۲۳۳۷۴	۶۲۱۳۶۶	۶۱۹۳۸۷	۶۱۷۴۵۵	۶۱۵۵۷۱	خراسان شمالی .....
۴۷۱۵۱۷۸	۴۶۸۸۶۷۳	۴۶۶۱۷۲۶	۴۶۳۴۴۲۴	۴۶۰۶۸۳۱	خوزستان .....
۹۱۷۷۷۰	۹۱۲۲۳۵	۹۰۶۶۴۷	۹۰۱۰۰۶	۸۹۵۳۳۳	زنجان .....
۹۱۸۸۹۴	۹۰۴۹۴۰	۸۹۱۰۷۱	۸۷۷۲۹۷	۸۶۳۶۱۴	سمنان .....
۲۸۶۲۵۱۲	۲۷۸۵۹۱۷	۲۷۱۸۵۹۹	۲۶۴۹۶۵۱	۲۵۸۲۱۴۶	سیستان و بلوچستان .....
۴۲۳۹۲۶۶	۴۲۲۲۶۹۷	۴۲۰۵۴۲۴	۴۱۸۷۵۱۳	۴۱۶۹۰۱۹	فارس .....
۱۳۴۶۰۲۴	۱۳۳۴۳۳۴	۱۳۲۲۴۸۹	۱۳۱۰۵۱۸	۱۲۹۸۴۴۵	قزوین .....
۱۷۸۲۱۲۳	۱۷۶۱۹۷۹	۱۷۴۱۹۵۳	۱۷۲۲۰۹۲	۱۷۰۲۴۰۶	قم .....
۱۵۶۰۸۲۴	۱۵۴۸۵۶۷	۱۵۳۶۲۶۸	۱۵۲۳۹۳۵	۱۵۱۱۵۶۱	کردستان .....
۲۸۴۳۲۰۵	۲۸۰۹۴۲۴	۲۷۷۵۶۲۹	۲۷۴۱۸۶۲	۲۷۰۸۱۴۴	کرمان .....
۱۷۶۷۱۵۸	۱۷۶۶۶۲۶	۱۷۶۵۷۰۵	۱۷۶۴۴۰۳	۱۷۶۲۷۰۴	کرمانشاه .....
۵۵۲۹۱۱	۵۴۷۸۸۵	۵۴۲۸۹۶	۵۳۷۹۵۹	۵۳۳۰۷۲	کهگیلویه و بویراحمد .....
۱۵۱۳۶۹۲	۱۴۹۶۹۲۲	۱۴۸۰۱۸۰	۱۴۶۳۵۱۱	۱۴۴۶۹۴۱	گلستان .....
۱۸۸۲۹۲۸	۱۸۸۳۱۴۳	۱۸۸۲۷۲۱	۱۸۸۱۶۵۴	۱۸۷۹۹۴۷	گیلان .....
۱۲۸۷۱۰۶	۱۲۸۸۰۶۳	۱۲۸۸۷۹۳	۱۲۸۹۳۰۳	۱۲۸۹۵۹۴	لرستان .....
۲۴۳۳۹۲۷	۲۴۲۲۶۴۴	۲۴۱۱۷۵۰	۲۴۰۰۲۷۷	۲۳۸۸۲۳۱	مازندران .....
۱۳۲۱۷۴۷	۱۳۱۸۶۳۳	۱۳۱۵۲۴۱	۱۳۱۱۵۹۵	۱۳۰۷۷۱۱	مرکزی .....
۱۸۰۸۱۱۴	۱۷۷۲۸۴۵	۱۷۳۸۱۳۷	۱۷۰۴۰۲۱	۱۶۷۰۵۱۳	هرمزگان .....
۱۳۰۷۸۸۰	۱۳۰۵۳۱۰	۱۳۰۲۵۷۲	۱۲۹۹۶۹۶	۱۲۹۶۶۹۲	همدان .....
۱۵۷۸۴۷۲	۱۵۵۲۷۷۷	۱۵۲۷۳۱۷	۱۵۰۲۱۴۱	۱۴۷۷۲۹۴	یزد .....

ادامه جدول ۸: روند نرخ رشد شهری و روستایی به تفکیک استان‌ها تا افق ۱۴۲۵ بر اساس سناریوی چهارم

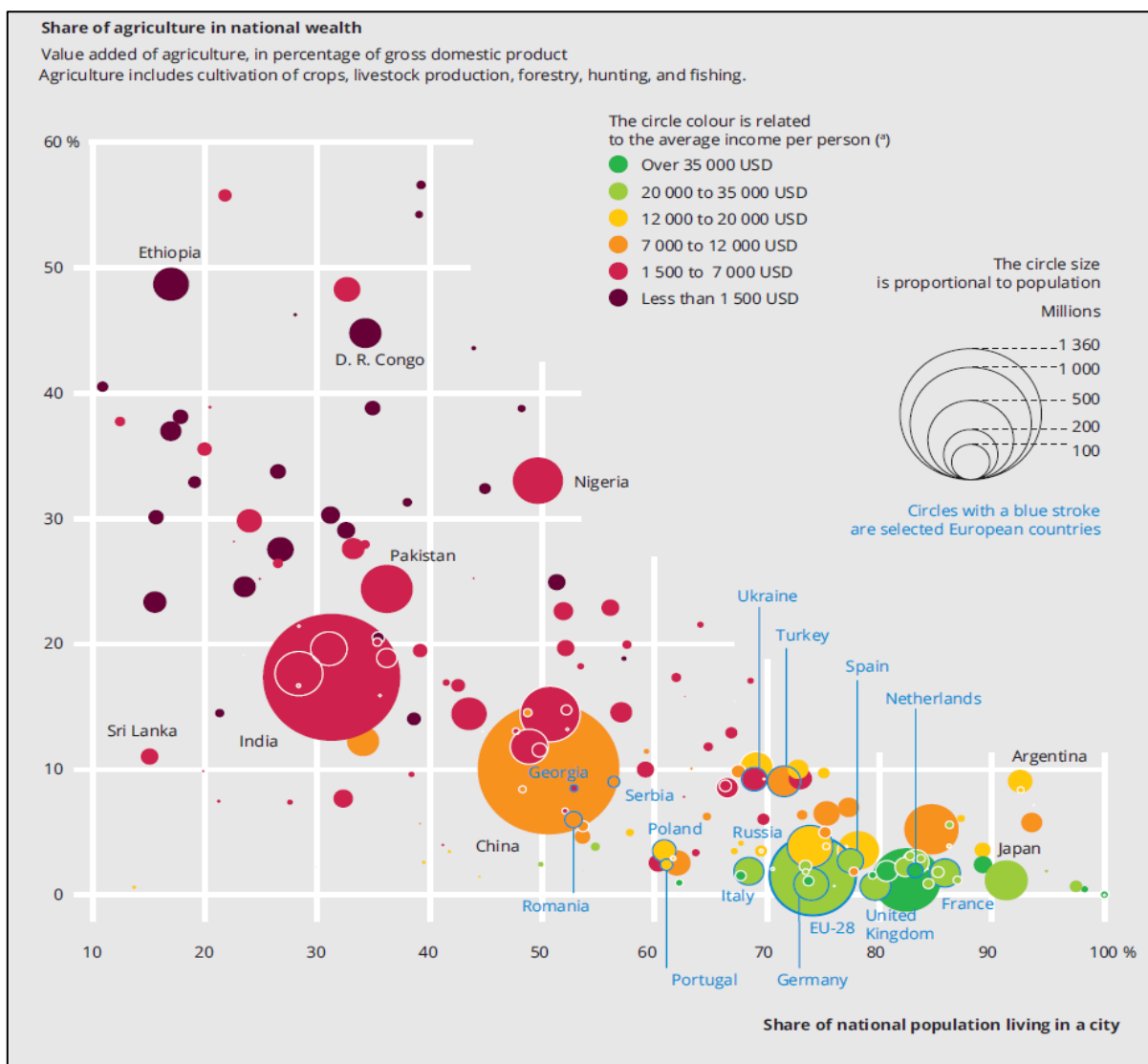
شرح	۱۴۲۱	۱۴۲۲	۱۴۲۳	۱۴۲۴	۱۴۲۵
کشور	۷۹۵۸۶۱۴۷	۸۰۱۰۶۴۰۲	۸۰۶۱۲۹۴۲	۸۱۱۰۳۶۵۱	۸۱۵۷۶۳۶۰
آذربایجان شرقی	۳۴۸۶۴۷۰	۳۵۰۰۸۸۶	۳۵۱۴۵۳۷	۳۵۲۷۳۴۷	۳۵۳۹۲۲۶
آذربایجان غربی	۲۸۱۰۷۸۹	۲۹۰۱۲۰۲	۲۹۲۱۱۶۰	۲۹۴۰۵۹۰	۲۹۵۹۴۱۱
اردبیل	۱۰۲۲۳۶۲	۱۰۲۱۷۹۳	۱۰۲۰۹۲۰	۱۰۱۹۷۱۴	۱۰۱۸۱۴۳
اصفهان	۵۴۹۲۳۳۵	۵۵۱۳۱۶۲	۵۵۳۲۸۱۵	۵۵۵۱۱۱۴	۵۵۶۷۹۸۵
البرز	۳۵۷۵۹۳۴	۳۶۰۹۳۱۶	۳۶۴۱۹۸۴	۳۶۷۳۸۴۷	۳۷۰۴۸۲۵
ایلام	۴۸۷۳۱۷	۴۸۷۸۵۰	۴۸۸۲۸۱	۴۸۸۵۹۲	۴۸۸۷۵۹
بوشهر	۱۲۹۳۵۶۸	۱۳۰۸۵۸۵	۱۳۲۳۵۰۳	۱۳۳۸۲۶۱	۱۳۵۲۸۱۰
تهران	۱۵۴۴۵۹۹۲	۱۵۴۸۱۳۲۴	۱۵۵۰۹۷۴۶	۱۵۵۳۰۹۳۹	۱۵۵۴۴۶۰۰
چهارمحال و بختیاری	۷۹۵۲۸۸	۷۹۹۴۴۷	۸۰۳۵۳۶	۸۰۷۵۳۴	۸۱۱۴۰۶
خراسان جنوبی	۷۳۱۴۶۷	۷۴۱۲۹۹	۷۵۱۲۶۰	۷۶۱۳۲۵	۷۷۱۴۶۷
خراسان رضوی	۶۸۱۶۷۹۶	۶۸۹۰۳۸۸	۶۹۶۳۹۷۴	۷۰۳۷۳۶۹	۷۱۱۰۳۵۶
خراسان شمالی	۶۲۴۸۶۴	۶۲۶۲۸۲	۶۲۷۹۱۶	۶۲۹۴۱۸	۶۳۰۸۶۴
خوزستان	۴۷۴۰۰۲۲	۴۷۶۴۱۷۶	۴۷۸۱۷۴۸۶	۴۸۰۹۷۶۴	۴۸۳۰۸۱۵
زنجان	۹۲۲۷۱۳	۹۲۷۵۲۹	۹۳۲۲۰۵	۹۳۶۷۰۹	۹۴۱۰۰۱
سمنان	۹۳۲۷۳۱	۹۴۶۶۶۰	۹۶۰۶۶۶	۹۷۴۷۳۷	۹۸۸۸۳۸
سیستان و بلوچستان	۲۹۳۲۵۷۴	۳۰۰۴۳۱۹	۳۰۷۷۴۶	۳۱۵۲۸۵۳	۳۲۲۹۶۰۶
فارس	۴۲۵۵۰۶۲	۴۲۷۰۰۰۶	۴۲۸۳۹۷۵	۴۲۹۶۸۱۹	۴۳۰۸۳۹۲
قزوین	۱۳۵۶۹۱۰	۱۳۶۷۵۷۷	۱۳۷۷۹۸۴	۱۳۸۸۰۹۶	۱۳۹۷۸۷۳
قم	۱۸۰۲۳۰۰	۱۸۲۲۴۷۲	۱۸۴۲۵۸۴	۱۸۶۲۵۷۹	۱۸۸۲۴۰۰
کردستان	۱۵۷۲۲۲۸	۱۵۸۲۵۴۴	۱۵۹۴۷۰۰	۱۶۰۵۶۶۴	۱۶۱۶۳۷۶
کرمان	۲۸۷۵۳۱۱	۲۹۰۷۲۸۹	۲۹۳۹۰۶۵	۲۹۷۰۵۶۳	۳۰۰۱۶۹۵
کرمانشاه	۱۷۶۶۰۵۰	۱۷۶۴۵۰۶	۱۷۶۲۵۰۳	۱۷۵۹۹۸۰	۱۷۵۶۸۹۳
کهگیلویه و بویراحمد	۵۵۷۹۸۰	۵۶۳۰۶۹	۵۶۸۱۶۷	۵۷۳۲۵۲	۵۷۸۲۸۷
گلستان	۱۵۲۹۹۵۱	۱۵۴۶۱۰۴	۱۵۶۲۱۱۸	۱۵۷۷۹۴۳	۱۵۹۳۵۵۳
گیلان	۱۸۸۱۵۶۳	۱۸۷۹۵۷۱	۱۸۷۶۹۴۴	۱۸۷۳۶۷۱	۱۸۶۹۷۵۰
لرستان	۱۲۸۵۱۷۹	۱۲۸۲۹۷۱	۱۲۸۰۴۴۵	۱۲۷۷۵۳۶	۱۲۷۴۱۹۹
مازندران	۲۴۴۱۸۴۰	۲۴۵۰۱۱۲	۲۴۵۷۷۰۷	۲۴۶۴۵۸۵	۲۴۷۰۷۲۰
مرکزی	۱۳۲۴۲۴۲	۱۳۲۶۴۱۰	۱۳۲۸۲۱۲	۱۳۲۹۶۲۴	۱۳۳۰۵۹۸
هرمزگان	۱۸۴۲۸۱۵	۱۸۷۷۹۹۲	۱۹۱۳۵۸۴	۱۹۴۹۵۴۴	۱۹۸۵۸۱۵
همدان	۱۳۰۹۵۰۲	۱۳۱۰۸۵۹	۱۳۱۱۹۲۳	۱۳۱۲۶۴۷	۱۳۱۳۰۰۰
یزد	۱۶۰۳۹۸۲	۱۶۲۹۶۰۲	۱۶۵۵۲۹۶	۱۶۸۱۰۰۹	۱۷۰۶۶۹۷

۵-۲- پیش‌ران‌های اصلی شهرنشینی در جهان و ایران

از جمله مباحث مهم مرتبط با آینده‌پژوهی شهرنشینی؛ مسئله پیش‌ران‌هایی است که بر آینده زندگی شهری تأثیرگذارند. در واقع، این پیش‌ران‌ها تمایل دارند تا تفاوتی‌هایی را در زندگی شهری و روستایی در زمینه‌های استاندارد و فرصت‌های زندگی ایجاد کنند. برخی از این پیش‌ران‌ها عبارتند از (EEA, 2015):

➤ افزایش فرصت‌های زندگی در شهرها به واسطه صنعتی شدن کشورها

در سراسر جهان در دوره‌های زمانی گوناگون، افزایش سهم زندگی شهری با تغییر بخش کشاورزی در اقتصاد همراه بوده است (شکل ۲۰).

شکل ۲۰: توسعه اقتصادی مستلزم تغییر اقتصاد از معیشت کشاورزی محور به اقتصاد شهری

منبع: EEA, 2015

نوآوری‌های ایجاد شده در بخش کشاورزی موجب شده است که میزان تولید افزایش یافته و همچنین در بخش کشاورزی، مازاد نیروی کار شکل گیرد. در نتیجه این تحول، شکل اقتصاد تغییر یافته و بخش صنعت و خدمات حوزه فعالیت خود را گسترده‌تر کرده‌اند. این افزایش سهم اقتصاد در بخش صنعت و خدمات، افزایش سهم شهرنشینی را شکل می‌دهد.

در مجموع شهرها از دو طریق می‌توانند برای سرمایه‌گذاری شرکت‌ها مفید باشند:

۱- اقتصاد مقیاس درونی؛

۲- اقتصاد مقیاس بیرونی (اقتصاد انبوه).

افزایش قدرت چانه‌زنی، کاهش هزینه ثابت، تسهیل در تقسیم کار، تأمین کارگران ماهر، به حداقل رساندن هزینه حمل‌ونقل، ترویج نوآوری و اشتراک‌گذاری از فرصت‌هایی است که زندگی شهری برای اقتصاد فراهم می‌کند.

این شکل از تغییرات در اقتصاد، افزایش درآمد در سطح شهرها را در پی دارد. در مجموع، تحقیقات نشان می‌دهد وقتی که جمعیت شهر دو برابر می‌شود، میزان بهره‌وری ۱۳۰ درصد افزایش می‌یابد که ناشی از فرصت‌های تعاملات منتج از تراکم اقتصاد است. اما برخی از تحقیقات نشان می‌دهد که بین رشد شهرنشینی و رشد اقتصاد یا بین اندازه شهر با بهره‌وری رابطه خطی و ساده وجود ندارد. بخشی به خاطر این است که تمرکز جمعیت و فعالیت‌های تجاری هزینه‌هایی را به وجود می‌آورد که مزایای تجمیع را می‌کاهد.

➤ کاهش نسبی فرصت‌ها و استانداردهای زندگی در مناطق روستایی

همان‌طور که برخی از کشورها از سیستم‌های کشاورزی به سوی اقتصادهای صنعتی منتقل می‌شوند، مناطق روستایی تمایلی به رشد ضعیف در بهره‌وری و درآمد نسبت به شهرها دارند. این تا حدودی نشان‌دهنده این واقعیت است که انباشت سرمایه در شهرها باعث افزایش قابل ملاحظه بهره‌وری می‌شود، در حالی که مازاد کار در مناطق روستایی همچنان ادامه دارد. همچنین در بسیاری از کشورهای در حال توسعه دخالت دولت در بخش کشاورزی به فقر روستایی کمک می‌کند. نمونه‌هایی از این سیاست‌ها عبارتند از: تعصب شهری در سرمایه‌گذاری‌های عمومی، اداره دولتی قیمت محصولات کشاورزی و نرخ ارز و مقررات صادرات محصولات کشاورزی. این روند می‌تواند به تفاوت شدید درآمد میان جمعیت روستایی و شهری کمک کند. برای مثال، در چین متوسط درآمد خانوارها در شهرها تقریباً سه برابر بیشتر از مناطق روستایی است. چنین نابرابری‌ها، اساس انگیزه‌هایی است که باعث انتقال جمعیت از مناطق روستایی به شهرها می‌شود. علاوه بر فرصت‌های شغلی و سطح درآمد، طیف وسیعی از جنبه‌های دیگر توسعه از جمله دسترسی به آموزش، خدمات بهداشتی و امکانات رفاهی نیز بر این مسئله دامن می‌زند. امروزه مناطق شهری ۸۰ درصد از تولیدات اقتصادی جهان را تشکیل می‌دهند و این ثروت ساکنان شهرها را در دسترسی به فرصت‌های اجتماعی و فرهنگی متنوع یاری می‌کند.

با پیشرفت اقتصادی، تفاوت‌های روستایی و شهری رو به کاهش می‌رود. بخشی از آن به این دلیل است که جریان کارگران به شهرها باعث کاهش نیروی کار کشاورزی شده و در نتیجه افزایش رقابت میان کارگران روستایی بیشتر شده که این عامل بهره‌وری و درآمد سرانه را افزایش می‌یابد. علاوه بر این، افزایش ظرفیت دولت و بازتوزیع متعادل و متوازن مالی نیز، نقش اساسی دارد.

➤ تغییرات زیست‌محیطی و سیاست دولت‌ها

تخریب محیط‌زیست (که اغلب با سیستم‌های اقتصادی تولید و مصرف ارتباط دارد) نقش مؤثری در مهاجرت داخلی دارد. همچنین تغییرات اقلیمی می‌تواند تأثیرات ویژه‌ای بر ساکنان روستایی داشته باشد، زیرا فعالیت‌های آن‌ها عمدتاً وابسته به منابع زیستی بوده و با تغییر متغیرهای اقلیمی حساس هستند. بعضی از مناطق روستایی که در حال حاضر شرایط مطلوب برای فعالیت‌های حساس به آب‌وهوا را ارائه می‌دهند با تغییر دما یا الگوهای بارش، کاهش می‌یابد.

مداخلات دولت همچنین می‌تواند به تغییر محیط‌زیست کمک کند تا حدی که در بعضی موارد، نواحی غیر قابل زندگی را ایجاد می‌کنند. یک مثال اصلی در این زمینه، سیاست ساخت سد برق‌آبی در چین است. در طول دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، در کشور چین ۷,۸ میلیون نفر به خاطر سدسازی به شهرها مهاجرت کرده‌اند.

۶-۲- وضعیت حاشیه‌نشینی در جهان و ایران

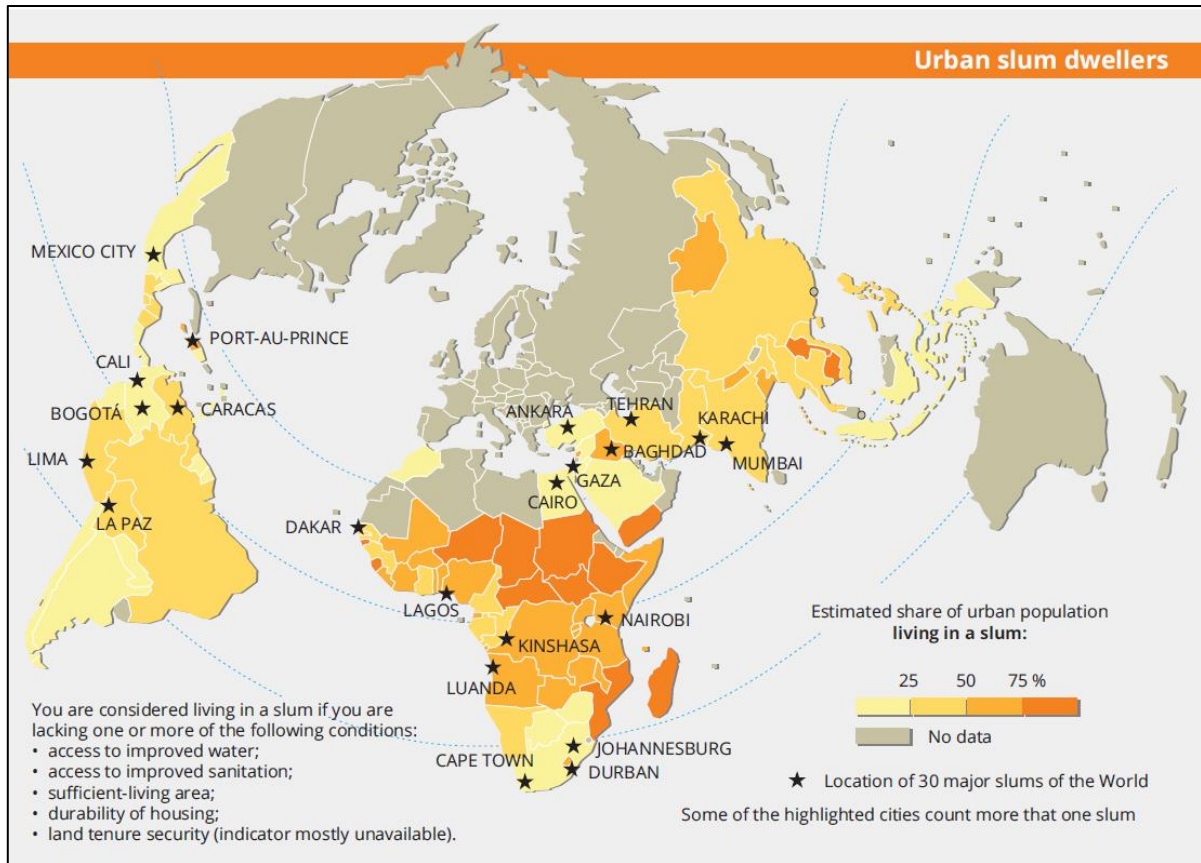
حاشیه‌نشینی پدیده جدیدی نیست، اصطلاح «حاشیه‌نشینی» از دهه ۱۸۲۰ رایج شده است. این پدیده به‌موازات رشد شهرنشینی سریع، حداقل از قرن هفدهم شکل گرفته است (EEA, 2015).

مهاجرت وسیع و بدون برنامه که اغلب ناشی از فقر و نظام ضعیف حقوق مالکیت به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه است، عوامل اصلی تشکیل شهرنشینی غیررسمی می‌باشد که ساکنان آن فاقد امکانات عادی مانند آب شرب و بهداشتی هستند. بیشتر عواقب و پیامدهای ناشی از حاشیه‌نشینی متوجه کشورهای کمتر توسعه یافته است.

جمعیت ساکن در مناطق حاشیه‌ای شهر در سال ۲۰۱۲؛ ۸۶۳ میلیون نفر، در سال ۲۰۰۰؛ ۷۶۰ میلیون نفر و در سال ۱۹۹۰؛ ۶۵۰ میلیون نفر بوده است. بدین ترتیب، حاشیه‌نشینان تقریباً یک‌چهارم جمعیت جهان و ۳۳ درصد از جمعیت شهری کشورهای جهان سوم را شامل می‌شوند. در سال ۲۰۱۲، درصد جمعیت شهری ساکن در زاغه‌ها در مناطق جنوب صحرای آفریقا به ۶۲ درصد رسیده که حتی در برخی از کشورهای آفریقایی از ۹۰ درصد هم فراتر رفته است.

باوجود رشد مطلق جمعیت حاشیه‌نشینی، نسبت جمعیت شهری که در زاغه‌ها زندگی می‌کنند، در سال‌های اخیر به‌شدت کاهش یافته است. در کل منطقه توسعه‌یافته، این میزان در دوره ۲۰۱۲-۱۹۹۰؛ از ۴۶ درصد به ۳۳ درصد کاهش یافته است. همچنین در سال ۲۰۱۲، ۶۲ درصد جمعیت شهری ساکن در مناطق حومه

صحرای آفریقا در مناطق حاشیه‌ای ساکن بود، اما در سال ۱۹۹۰ میزان آن در حدود ۷۰ درصد بوده است. در بعضی از مناطق، این کاهش حتی بیشتر شد؛ به طور مثال، در شرق آسیا از ۴۴ درصد به ۲۸ درصد؛ در جنوب آسیا از ۵۷ درصد به ۳۵ درصد؛ و در جنوب شرقی آسیا از ۵۰ درصد به ۳۱ درصد (شکل ۲۱).

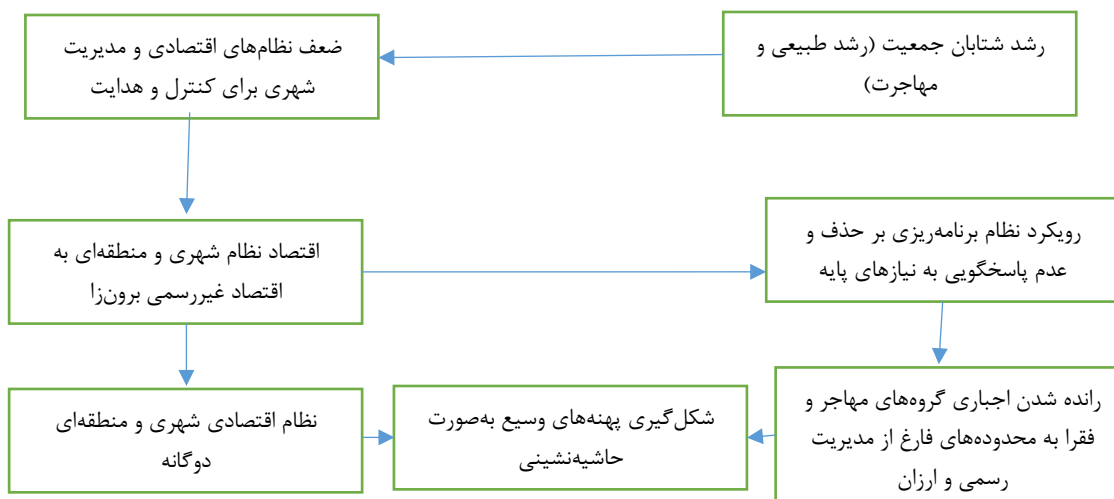

شکل ۲۱: سهم جمعیت شهری ساکن در مناطق حاشیه‌ای (درصد)

منبع: EEA, 2015

در ایران حاشیه‌نشینی اگرچه ریشه در شهرنشینی ناقص و تحول نیافته حاصل از نظام سرمایه‌داری نفتی سال‌های دهه پنجاه دارد، اما با این حال در سال‌های اخیر و به‌ویژه در منطقه کلان‌شهر تهران به‌شدت روبه‌گسترش بوده است؛ به حدی که حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد از کل جمعیت استان تهران در این قبیل سکونتگاه‌ها زندگی می‌کنند و این نسبت با توجه به وضعیت ساختارها و روند رشد جمعیت و مهاجرت قطعاً افزایش چشم‌گیری نیز خواهد یافت. مسائل متعدد در سطوح ملی، منطقه‌ای و شهری به ترتیب کلان، میانه و خرد، زمینه‌ساز بروز معضلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در این سکونتگاه‌ها شده است که مشکلات مسکن، رفتارهای خلاف قانون، آلودگی‌های محیطی، بالا بودن آسیب‌پذیری اجتماعی و اقتصادی و بالاخره شهری شدن فقر تنها بخشی از معضلات در این فضاها است که در صورت عدم توجه یا رهاسازی آن به مشکلات پیچیده‌تری بدل خواهند شد (مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۸۶).

به‌طور نمونه بررسی‌ها نشان می‌دهد که در کلان‌شهر تهران طی ۳۰ سال، یعنی از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۸۵ حدود ۴۲ درصد از حدود ۶٫۵ میلیون نفر اضافه جمعیت مجموعه به‌صورت غیررسمی اسکان یافته‌اند. بزرگ‌ترین شهرهای مجموعه پس از تهران و کرج، یعنی اسلامشهر، قدس، قرچک و غیره حاشیه‌نشین‌هایی غیررسمی بوده‌اند که بعداً به شهر تبدیل شده‌اند. همچنین آمارها نشان می‌دهد که در فاصله ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۶، از ۱۶ آبادی که تبدیل به شهر شده‌اند که اکثراً در زمره کانون‌های اسکان غیررسمی بوده‌اند. در این راستا، گستردگی ابعاد اسکان غیررسمی مجموعه را با عوارض سیاسی و اجتماعی ناشی از شکل‌گیری تمرکزهای جمعیتی فقیر و محروم و مسائل و مشکلات کارکردی و زیست‌محیطی متعددی روبه‌رو کرده است (سرور و جعفری، ۱۳۸۸). در مجموع، عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سکونت‌گاه‌های غیررسمی در ایران به‌طور عام و به‌طور خاص در تهران به نحوی است که در شکل زیر نشان داده شده است:

شکل ۲۲: عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران

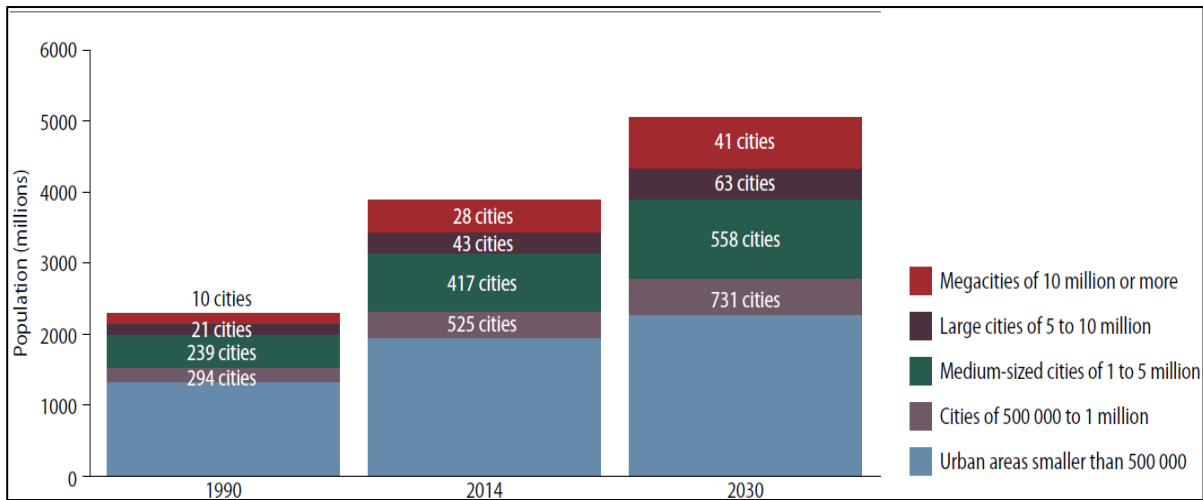
منبع: سرور و جعفری، ۱۳۸۸

۲-۷- روند تغییرات اندازه شهرها و وضعیت کلان‌شهرها در جهان و ایران

در مطالعات تحولات شهری؛ علاوه بر میزان شهرنشینی، اندازه شهر نیز مسئله‌ای حائز اهمیت است. کلان‌شهرها به خاطر تراکم جمعیت و اندازه از لحاظ اقتصادی بسیار مهم می‌باشند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که از هر هشت نفر از جمعیت شهرنشین دنیا، یک نفر در کلان‌شهر زندگی می‌کند. در سال ۱۹۹۰، ۱۰ کلان‌شهر بالاتر از ۱۰ میلیون نفر جمعیت در سطح دنیا وجود داشته است که ۱۵۳ میلیون نفر معادل ۷ درصد از جمعیت جهان را شامل می‌شود. اما امروزه جمعیت کلان‌شهرها تقریباً ۳ برابر شده و به ۲۸ کلان‌شهر رسیده است که بیش از ۱۲ درصد از جمعیت شهری جهان؛ یعنی ۴۵۳ میلیون نفر را در خود جای داده است.

توکیو بزرگ‌ترین شهر جهان با جمعیت ۳۸ میلیون، به دنبال آن دهلی با ۲۵ میلیون، شانگهای با ۲۳ میلیون مکزیکوسیتی، بمبئی و سائوپائولو، هرکدام ۲۱ میلیون نفر جمعیت دارند. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۰،

جمعیت توکیو روبه کاهش رود، اگرچه این شهر بزرگ‌ترین شهر جهان در سال ۲۰۳۰ با ۳۷ میلیون نفر باقی خواهد ماند و به دنبال آن دهلی است که جمعیت آن به سرعت، به ۳۶ میلیون نفر افزایش می‌یابد (شکل ۲۳).

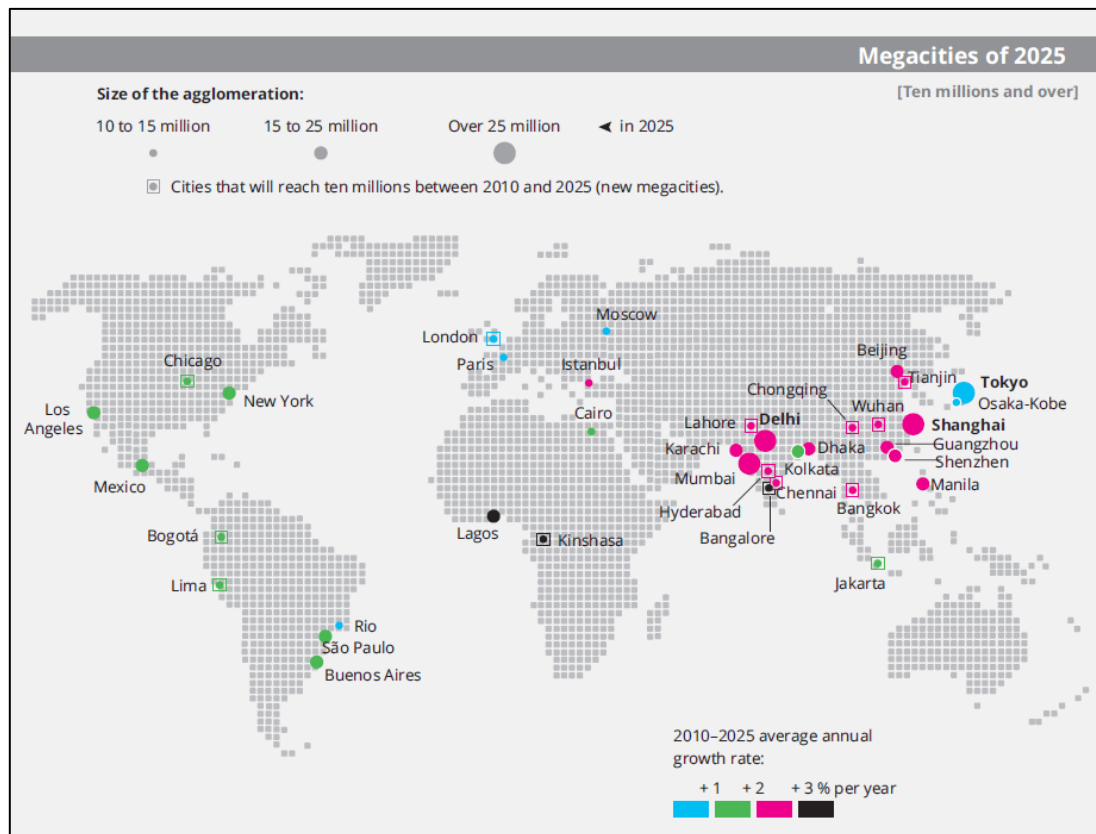

شکل ۲۳: جمعیت شهرهای جهان از لحاظ جمعیت تا سال ۲۰۳۰

منبع: سازمان ملل متحد، ۲۰۱۷

در سال ۱۹۰۰، ۱۲ شهر با بیش از یک میلیون نفر وجود داشت، اما تا سال ۲۰۰۰ این تعداد به ۳۷۸ نفر رسیده است. در طول همین دوره، متوسط اندازه بزرگ‌ترین شهرهای جهان از ۷۰۰ هزار تا ۳/۶ میلیون افزایش یافته است.

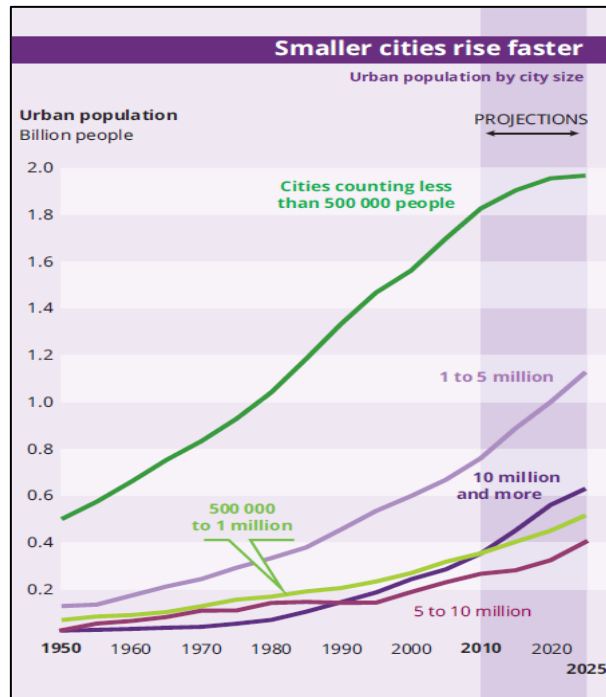
ظهور کلان‌شهرها نیز امری قابل توجه است. در حالی که تنها دو کلان‌شهر در سال ۱۹۵۰ وجود داشت تا سال ۲۰۱۴ این تعداد به ۲۸ شهر رسیده است که بیشتر آن‌ها در مناطق در حال توسعه هستند. تنها حدود ۵ درصد (۳۵۹ میلیون نفر) جمعیت جهان در سال ۲۰۱۱ در کلان‌شهرها زندگی می‌کردند، در حالی که ۵۲ درصد (۱۸۴۹ میلیون نفر) از ساکنان شهر در شهرهایی که کمتر از ۵۰۰ هزار نفر جمعیت داشته‌اند؛ سکونت دارند (شکل ۲۴).

شکل ۲۴: آینده پراکندگی کلان‌شهرها در افق ۲۰۲۵

منبع: EEA, 2015

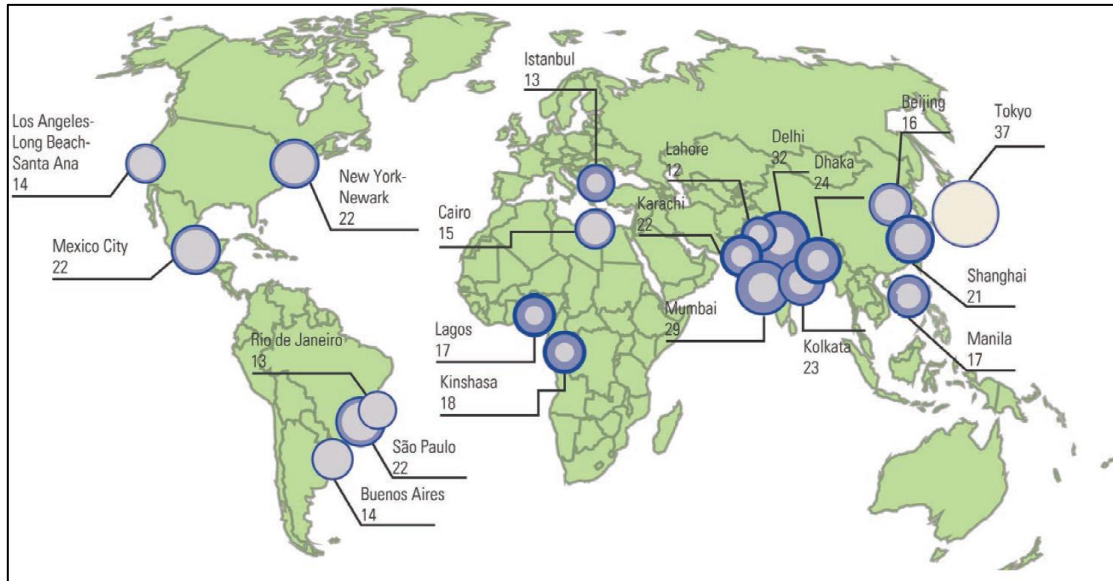
اگرچه تا سال ۲۰۵۰ جمعیت در کلان‌شهرها دو برابر می‌شود، اما رشد کلان‌شهرها متوازن نیست. برای مثال، در کشورهای با درآمد بالا در دهه ۱۹۷۰ مردم از شهرهای بزرگ‌تر به شهرهای کوچک‌تر و حومه‌ها مهاجرت کرده‌اند. شهرها لزوماً از اندازه کوچک به کلان‌شهر پیش نمی‌روند. در فرایند شهرنشینی، شهرهای کوچک و متوسط بیش از شهرهای بزرگ نقش داشته‌اند. برای مثال، بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰، ۶۹۴ شهر جدید توسعه یافتند و تنها ۵۲ شهر بزرگ به یک میلیون تا پنج میلیون نفر رسیدند. همچنین تفاوت‌های منطقه‌ای قابل توجهی نیز در اندازه‌های شهر وجود دارد. اکثر جمعیت شهری آفریقایی و اروپایی ساکن شهر کوچک با کمتر از ۵۰۰،۰۰۰ نفر ساکن هستند. در مقابل، شهروندان شهر آسیا، آمریکای لاتین و کارائیب و شمال آمریکا در شهرهای بزرگ زندگی می‌کنند (شکل ۲۵).

شکل ۲۵: تغییرات اندازه شهرها از سال ۱۹۵۰-۲۰۲۵

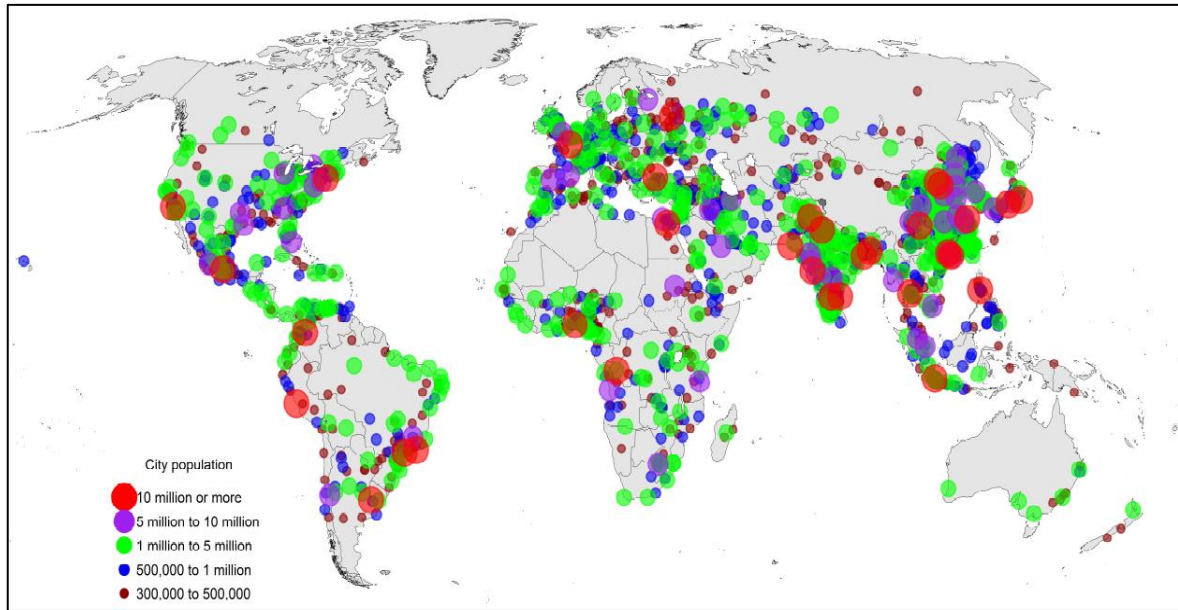
منبع: EEA, 2015

مؤسسه KPMG از لحاظ رشد تعداد کلان‌شهرها (شهرهایی بالاتر از جمعیت ۱۰ میلیون نفر) پیش‌بینی شده است که در سال ۲۰۳۰ این تعداد به ۳۷ کلان‌شهر برسد (عکس). برآورد شده است که اکنون حدود یک میلیارد نفر در حاشیه شهرهای دنیا زندگی می‌کنند. همچنین این مؤسسه پیش‌بینی می‌کند که از لحاظ مالی ۱۴ تریلیون دلار آمریکا لازم است تا نیاز به زیرساخت‌هایی که ناشی از رشد شهرنشینی از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۳۰ ایجاد می‌شود، تأمین گردد و همچنین از لحاظ رشد فقر شهری بیان شده است؛ اگر اقدام خاصی برای کنترل فقر شهری صورت نگیرد، تعداد فقرای شهری به دو برابر میزان کنونی (۲ میلیارد نفر) خواهد رسید (شکل ۲۶).

شکل ۲۶: پراکندگی ۲۰ شهر از بزرگ‌ترین شهرها در افق ۲۰۳۰ از منظر مؤسسه KPMG

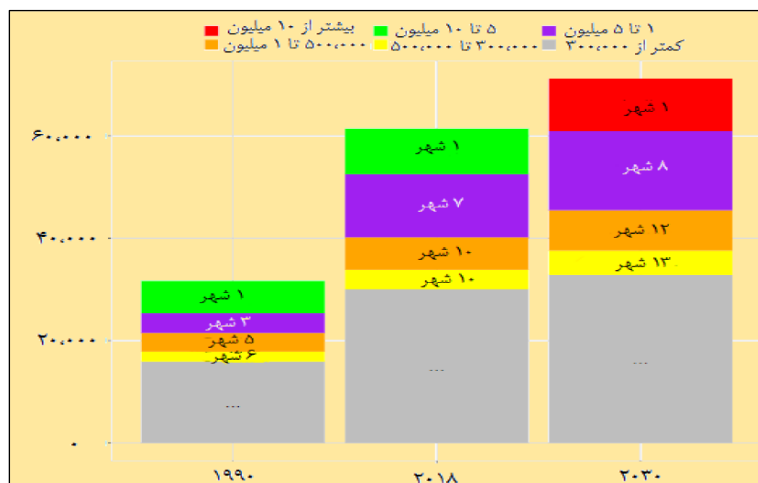
از لحاظ اندازه سکونتگاه‌های شهری و پراکندگی آن در سطح دنیا می‌توان چنین گفت که نزدیک به نیمی از ساکنان مناطق شهری در نقاط شهری کمتر از ۵۰۰ هزار نفر سکونت دارند. در حالی که یک‌هشتم جمعیت شهرنشین در کلان‌شهرهایی با جمعیت بالاتر از ۱۰ میلیون نفر ساکن هستند. پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۳۰ تعداد کلان‌شهرها به ۳۳ شهر برسد که بیشتر آن‌ها در مناطق توسعه‌یافته شکل می‌گیرند. در این بین در وضعیت کنونی بزرگ‌ترین شهر جهان توکیو است که جمعیت آن معادل ۳۷ میلیون نفر است. بعد از آن، کلان‌شهرهای دهلی با ۲۹ میلیون، شانگهای ۲۶ میلیون و مکزیکوسیتی و سائوپائولو با جمعیت حدود ۲۲ میلیون نفر در جایگاه بعدی قرار دارد. امروزه شهر قاهره، بمبئی، پکن و داکا هر یک حدود ۲۰ میلیون نفر جمعیت دارند. در مقابل، برخی از شهرها در دوران اخیر کاهش جمعیت را تجربه کرده‌اند که اغلب این شهرها در کشورهای اروپایی و آسیایی که نرخ رشد جمعیت آن‌ها کم و روند رشد جمعیت آن‌ها ایستا یا در حال کاهش است؛ قرار دارد (شکل ۲۷).

شکل ۲۷: طبقه‌بندی شهرهای جهان بر اساس جمعیت

منبع: United Nations, 2017

در ایران، بررسی‌ها از لحاظ اندازه و تعداد شهر حکایت از آن دارد که در کشور ما از سال ۱۹۵۰ تا سال ۲۰۱۸ تعداد شهرهای ۱ تا ۵ میلیون نفر، ۱ میلیون تا ۵۰۰ هزار نفر، ۵۰۰ تا ۳۰۰ هزار نفر و شهرهای کمتر از ۳۰۰ هزار نفر رشد قابل توجهی را در این دوره زمانی داشته‌اند و پیش‌بینی می‌شود این روند روبه رشد تا سال ۲۰۳۰ نیز، برای شهرهای ایران ادامه داشته باشد. همچنین پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۳۰ یک شهر بالای ۱۰ میلیون جمعیت در ایران (شهر تهران) وجود داشته باشد (شکل ۲۸). همچنین سازمان ملل در گزارش خود عنوان کرده است که شهر تهران در سال ۲۰۳۰؛ ۹۹۹۰۰۰۰ نفر جمعیت خواهد داشت. این شهر که در سال ۱۹۹۰ از لحاظ جمعیت در رتبه ۲۶ قرار داشته است در سال ۲۰۱۴ به رتبه ۴۰ رسیده که پیش‌بینی شده است شهر تهران از لحاظ جمعیت تا سال ۲۰۳۰ به جایگاه ۴۲ در سطح دنیا خواهد رسید (United Nations, 2014).

شکل ۲۸: طبقه‌بندی جمعیت شهری ایران بر اساس تعداد افراد ساکن در آن

منبع: United Nations, 2014

فصل سوم: تحولات و آینده شهری

مقدمه

امروزه اهمیت شهرها به‌عنوان موتور تغییرات ملی و بین‌المللی و محل اسکان بیش از نیمی از جمعیت جهان و تولیدکننده بیش از ۸۰ درصد تولید ناخالص ملی، روزبه‌روز افزایش می‌یابد. پیش‌بینی‌ها نمایانگر این موضوع است که شهرنشینی با رشد جمعیت جهان رابطه مستقیمی دارد. این امر می‌تواند تا سال ۲۰۵۰ حدود ۲٫۵ میلیارد نفر را به جمعیت کنونی شهرهای جهان اضافه کند که نزدیک به ۹۰ درصد این افزایش جمعیت در شهرهای آفریقایی و آسیایی متمرکز خواهد بود. تغییر مرکز جاذبه از سمت شهرهای نیمکره شمالی و غربی به سمت اقتصادهای نوظهور بدین معناست که تا سال ۲۰۲۵ ترکیب ۶۰۰ شهر برتر از لحاظ تولید ناخالص ملی، تغییر معناداری خواهد کرد؛ بدین صورت که یک‌سوم شهرهای کشورهای توسعه‌یافته از این لیست بیرون خواهند رفت و ۱۳۶ شهر از کشورهای در حال توسعه (خصوصاً از چین) وارد این لیست ۶۰۰ تایی خواهند شد (<http://memari.online>).

کمیسیون جهانی آینده شهری قرن ۲۱، از شهرها به‌عنوان یکی از چالش‌های هزاره نام می‌برد، چراکه انتقال شهری در سطح دنیا در سال ۲۰۰۸ اتفاق افتاده و سازمان ملل به دلیل استقرار نیمی از جمعیت در شهر، این سال را «سال شهرنشینی» نامیده است. البته نه تنها به‌عنوان قرن شهری است، بلکه این قرن؛ قرن است که شهرنشین‌های دنیا بخشی از جهان شبکه‌ای منفرد را تشکیل می‌دهند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که سه عامل در شهری شدن قرن، بسیار تأثیرگذار است:

- ۱- عمل صنعتی شدن و غیر صنعتی شدن؛ ۲- انقلاب حمل‌ونقل؛ ۳- انقلاب ارتباطات از راه دور.
- البته علاوه بر سه مورد مذکور از عامل چهارمی نیز یاد شده است که همانا عامل تحول سیاسی می‌باشد که موجب رشد سرمایه‌های ملی شده است.
- امروزه شهرها پیش از آنکه مکانی برای رشد و شکوفایی باشند، به بزرگ‌ترین چالش در زمینه‌های مختلف اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی تبدیل شده‌اند. رشد سریع شهرنشینی به این تهدیدها دامن زده که تأثیرات مخربی بر شهروندان خواهد داشت. بنابراین، آینده‌پژوهی شهری برای بقای تمدن ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. اکثر محققان و نظریه‌پردازان معتقدند که هوشمندانه‌ترین روش برای مواجهه با آینده، آماده شدن برای آن است. آینده شامل عناصر غیرمحمتمل می‌باشد. شهر به‌عنوان یک سازمان بزرگ انسانی نیازمند استفاده از این رویکرد برای رسیدن به توسعه پایدار و مواجهه با مشکلات آینده شهرها محسوب می‌شود. پیش‌بینی و آگاهی از نیازها و وضعیت چند سال بعد شهرها می‌تواند بسیاری از مشکلات را کاهش داده و راهکارهای مناسب برای مواجهه با آن‌ها را آماده کند.
- لذا با توجه به اهمیت موضوع و تغییرات سریع حیات شهری، در این فصل از گزارش به مباحث تحولات و آینده شهرها در محورهای جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی پرداخته می‌شود.

۱-۳- متغیرهای کلیدی شکل‌دهنده تحولات آینده شهرها

درمجموع متغیرهای اصلی شکل‌دهنده تحولات آینده شهرها را می‌توان در چهار «محور جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی» مورد بررسی و تحلیل قرار داد که در پژوهش حاضر این محورها مبنا قرار گرفته و آینده تحولات شهرها در ذیل هر یک از متغیرهای مذکور، مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱-۱-۳- آینده تحولات جمعیتی شهر

در مورد محور جمعیتی باید به دو وضعیت متفاوت جمعیت شهری در سطح دنیا توجه داشت. الف) رشد سریع و شدید جمعیت در بسیاری از شهرهای کشورهای در حال توسعه؛ و ب) کهن‌سالی جمعیت در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته.

در شهرهای روبه توسعه، مشکل این است که رشد انفجاری سال‌های اخیر موجب به‌جا گذاشتن جمعیتی بسیار جوان شده است که شمار همچنان فزاینده خانوارهای جوان نیز خود از همین روست. در این کشورها هفت عامل را می‌توان نام برد که بر رشد شهرنشینی دامن می‌زند:

- مزاد جمعیت روستایی ناشی از مکانیزاسیون کشاورزی و اینکه تعدادی از نیروی کار روستایی برای تعداد زیادتر از شهرنشینان، مواد غذایی تولید می‌کنند؛
- کمبود زمین کشاورزی و فرسایش خاک؛
- کمبود منابع و خدمات اجتماعی در مناطق روستایی؛
- بلاپای طبیعی و کاسته شدن کیفیت محیط‌زیست مناطق روستایی؛
- ناآرامی‌های فزاینده داخلی و مناقشه‌های درونی در بخش‌های آمریکای لاتین، آسیا و آفریقا؛
- مراقبت بهداشتی بهتر و به دنبال آن کاهش نرخ مرگ‌ومیر، به‌ویژه شهرها؛
- نرخ زادوولد در شهرها و افزایش طول عمر.

رشد سریع جمعیت در شهرهای کشورهای در حال توسعه دست‌کم دو نتیجه به‌شدت منفی را در پی دارد: نخست، ظرفیت شهرهای فقیرتر برای افزایش زیربنا به ازای هر فرد و تأمین شغل کافی یا خانه و مدرسه به‌شدت کاهش می‌یابد. هر فرد برای بقا نیازمند نعمت‌های افزون‌تری است و بسیار بیش از آن به استاندارد شایسته زندگی در محیط شهری نیاز دارد. فردی که در شهر زندگی می‌کند، کاملاً بعید است که بدون داشتن حداقل معینی از تحصیلات و آموزش بتواند در اقتصاد جدید شهری موفق شود.

دوم، مشکلات بقای نسل جدید که به‌سرعت رشد می‌کنند، تمام موضوعات و مسائل دیگر را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهند. افق‌های زمانی نسل جدید کوتاه‌تر می‌شوند و نیازهای مبرم، آن‌ها را به زندگی روزبه‌روز برای بقا وامی‌دارد. تنها زمانی که مشکلات بقای شهروندان و تصمیم‌گیران حل شود، آن‌ها می‌توانند فراغت یابند و توجه‌شان را به بقا و کیفیت زندگی نسل‌های آینده معطوف سازند.

در کشورهای پیشرفته، مشکل به پیر شدن جمعیت مربوط می‌شود. در آنجا، نرخ تولید کمتر از نرخ جابه‌جایی است که این خود ساختار سنی نامتوازنی را به وجود می‌آورد و در بلندمدت افراد مسنی که باید به‌وسیله تعداد کاهش‌یابنده جوانان فعال تغذیه گردند و یاری شوند، روزبه‌روز فزونی می‌گیرد. نسبت افراد بالای ۶۵ سال از ۷/۹ درصد در سال ۱۹۵۰ به ۵/۱۳ درصد در زمان حاضر رسیده و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۵۰ به ۲۴/۷ درصد برسد. در کشورهایی که در آن‌ها بیشترین شتاب را دارد مثل آلمان، ایتالیا و ژاپن تا ۴۰ درصد یا فراتر از آن به سن پیری می‌رسند.

در بررسی روند تحولات تأثیرگذار بر آینده شهری از منظر جمعیت‌شناسی، شهرها را می‌توان به سه دسته تقسیم‌بندی کرد که عبارتند از:

- **جامعه شهری و رشد فوق‌العاده:** نرخ بالای تولد، نرخ بالای افزایش طبیعی جمعیت، سهم عظیم جمعیت جوان، تقاضای فراوان کار و مسکن، فشار درخواست آموزش، بهداشت، حمل‌ونقل.
- **شهرهای در حال گذار جمعیت‌شناسی:** رشد جمعیت متعادل، کاهش روزبه‌روز تعداد زایمان، افت میزان زادوولد، امتیاز جمعیت‌شناسی به خاطر جوانی جمعیت، نسبت پایین افراد مسن.
- **شهرهای کاملاً توسعه‌یافته (انفجاری درونی و پیری):** نرخ زادوولد پایین، چالش تأمین نیروی کار، افت اندازه خانواده متوسط، افزایش سریع خانواده‌های تک نفره، طلاق و جدایی بالاتر، گرانی خدمات تأمین اجتماعی عمومی، افزایش جمعیت خیلی پیر، هزینه بهداشتی روبه رشد نگهداری سالمندان (هال و فایفر، ۲۰۰۰).

اثرات اقتصادی جمعیت سالخورده بر اقتصاد شهری بسیار گسترده است. کاهش دائمی مشارکت نیروی کار و نتیجه حاصله از آن وجود دارد. در اغلب موارد، الگوهای مصرف در نتیجه نیازهای خاص تغییر می‌کنند. مسکن، آسانسورها، دسترسی معلولان، تسهیلات مراقبتی - بخش‌های بیمارستانی، خانه‌های سالمندان، خدمات پشتیبانی که آن را به یکی از سریع‌ترین بخش‌های اشتغال‌زایی تبدیل می‌کند. همچنین حکومت‌ها با نیازهای جدیدی در زمینه تقویت شبکه‌های ایمنی (پشتیبانی از حقوق، حقوق بازنشستگی)، خدمات درمانی و خدمات اجتماعی روبه‌رو هستند. علاوه بر این، یک تحول اجتماعی تدریجی نیز در جهت انتقال مسئولیت نگهداری از سالمندان به مؤسسات خصوصی یا عمومی وجود دارد و چالش بزرگی را برای هر دو دسته کشورهای پیشرفته و در حال توسعه در آینده قابل پیش‌بینی ایجاد خواهد کرد.

به‌طور خلاصه، در ارتباط با ترسیم دورنمای مطلوب شهرها از منظر جمعیتی باید برای پرسش‌های اساسی زیر، پاسخ مناسبی یافت:

✓ به فرض بازسازی نیروی انسانی، البته با آهنگی آرام، چه اتفاقاتی ممکن است صورت گیرد؟

- ✓ آیا جامعه شهری می‌تواند پیامدهای ناشی از پیروی جمعیت را خنثی کند یا مجبور به جذب نخبگان و ترمیم نیروی انسانی خواهد شد؟
- ✓ وضع خانواده شهری و نقش آن در قبال نگهداری و حمایت سالخوردگان چه خواهد بود؟ و آیا به کلی سازمان‌های غیردولتی عهده‌دار این وظیفه خواهند بود؟
- ✓ اگر قرار باشد در سال‌های آتی بخشی از تولید ناخالص داخلی صرف سرمایه‌گذاری برای سالخوردگان شود، در این صورت تبعات آن روی بخش جمعیت فعال، دستمزدها و مالیات‌ها چگونه خواهد بود؟
- ✓ وضعیت خانواده‌های تک سرپرست رو به افزایش، در گروه سنی بسیار سالمند که نیازها و مسائل ویژه دارند، چه خواهد شد و بار اقتصادی آن به کجا خواهد رسید (سیدمیرزائی، ۱۳۸۳).

۲-۱-۳- آینده تحولات اقتصادی شهر

بعد از رشد جمعیت، مشهودترین نیروی محرک تغییرات شهری عبارتند از افزایش بهره‌وری که از طریق فناوری جدید و سرانه سرمایه بالاتر و پیامدهای آن موجب افزایش درآمد می‌شوند که این امر نیازمند پس‌اندازهای زیادی است. مبادلات سرمایه و دانش بین مناطق می‌تواند چنان سازوکار برای کاهش نابرابری بین هر یک از مناطق شهری با منطقه‌ای دیگر عمل کند و غالباً هم در طول دوره توسعه اقتصادی، چنین نقشی داشته است؛ اما رشد سریع جمعیتی به کاهش امکانات بالقوه به‌منظور افزایش فناوری سرمایه‌بر، از جمله سرمایه‌گذاری در حیطه سرمایه انسانی گرایش دارد. از این رو، کاهش رشد جمعیت هنوز هم از پیش‌شرط‌های ایجاد ثروت و توسعه پایدار به شمار می‌رود.

شهرها همه‌جا موتور عظیم رشد اقتصادی هستند. سهم آن‌ها در درون‌داد ملی، تقریباً در هر کشوری بسیار بالاتر از سهم نیروی کار آن‌هاست. شهرها مردمشان را مولد می‌سازند. شهرها هم مرکز سرمایه فیزیکی به شمار می‌آیند و هم کانون سرمایه انسانی، آن‌ها محل بروز ابداعات در تولید و سبک زندگی و همچنین الگوهای مصرف هستند.

شهرها در هر جا که باشند، شدیداً و به‌طور فزاینده به نظام رقابت جهانی گره خورده‌اند، با اینکه در همه‌جا اغلب مردمشان برای بازارهای محلی کار می‌کنند. این تقسیم کار جهانی، چنان کارایی بی‌رحمانه‌ای دارد که کل شهرها مجبورند به‌شدت کار کنند. همچنانکه جاهایی با هزینه کمتر، وارد رقابت تولید کالاها و خدمات می‌شوند، این شهرها نیز بی‌وقفه نیازمند جستجوی جایگاه‌های اقتصادی مستحکم جدیدی می‌شوند. شهرها هم مانند ملت‌ها به پیشرفت در مسیر منحنی آموزش، وارد شدن به فعالیت نیازمند سرمایه‌گذاری بیشتر در حیطه سرمایه انسانی و بالاتر از همه، خدمات پیشرفته نیاز دارند. این شرح حال موفق‌ترین موارد توسعه اقتصادی شهری در دهه‌های اخیر، در شهرهایی چون هنگ کنگ و سنگاپور است (هال و فایفر، ۲۰۰۰).

امروزه شهرها به‌عنوان بستر اصلی رشد اقتصادی است، همچنین مکانی که نیروهای فیزیکی و انسانی را در خود متمرکز می‌کند و نوآوری‌ها را به وجود می‌آورد؛ اما در عین حال برای ادامه حیات و پویایی خود، باید با سیستم بزرگ‌تر و وسیع‌تر مرتبط باشد. از این رو، شهرها به‌طور طبیعی با سیستم اقتصاد جهانی پیوند خورده‌اند که وجه مشخصه آن وارد شدن به میدان‌های رقابت است.

این سیستم برای آینده شهرها شرایط الزام‌آوری را به وجود می‌آورد که شهرها را به پویا کردن سازوکارهای اقتصادی و سرمایه‌گذاری‌های انسانی برای ارتقای ظرفیت‌های علمی و فناوری ناگزیر می‌سازد. این فرایند در شهرهایی مانند هنگ کنگ و سنگاپور تجربه شده است.

بنابراین، سیستم اقتصاد جهانی یا به عبارت دیگر، جهانی‌شدن بازار رقابت بین اقتصادهای شهری را گرم‌تر و پررونق‌تر می‌سازد. در این میدان رقابت، شهرهایی که قواعد بازی را رعایت می‌کنند دستاوردهای قابل توجهی را نیز به دست می‌آورند. جهانی‌شدن اقتصاد و بازار با تأثیر گسترده در شئون مختلف اقتصادی و اجتماعی، شیوه‌های زندگی شهری را مدام دگرگون می‌سازد و فقر و غنا نیز مجال همزیستی پیدا می‌کنند. تردیدی نیست که فرایند انباشت نیروهای مادی و انسانی، سازوکاری را ایجاد می‌کند که نتیجه آن تولید ثروت است، بی‌آنکه بتواند بر نابرابری‌ها چیره شود.

بنابراین در هیچ نقطه از جهان، این فرایند و نیز رشد اقتصادی نتوانسته‌اند فقر را به‌طور کامل ریشه‌کن کنند. اما مهم این است که اگر اقتصاد شهری توانسته است گروه کوچکی از ثروتمندان بزرگ را به وجود آورد، اما در کنار آن زمینه‌های مساعدی را نیز برای بسیاری از شهروندان ایجاد کرده که از دایره فقر خارج شوند و با تغییراتی در شیوه و الگوهای زندگی، از نسل‌های قبلی و گذشته خود متمایز شوند. اگرچه انباشت ثروت در بعد جهانی، نابرابری‌های خاص خود را به همراه دارد؛ یعنی شهرهای مرکز با درآمد بسیار بالا، وجوه اختلاف و تفاوت بسیاری با شهرهای پیرامونی دارند و به این ترتیب، ۲۸ درصد از جمعیت جهان، ۹۱٫۵ درصد از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را به خود اختصاص داده است، اما نباید تحولات مثبت نسبی نیز نادیده گرفته شود. به‌طور مثال، سهم برخی از کشورهای جنوب آسیا از تولید جهانی در سال ۱۹۶۵، فقط ۹ درصد بود، سپس این رقم در سال ۱۹۷۵ به ۱۵ درصد و در سال ۱۹۹۵ به ۲۵ درصد و با وارد شدن «یورو» به بازار جهانی به ۲۹ درصد رسید. این نمونه نشان‌دهنده وجود پتانسیل تحول در بسیاری از موارد نیز هست. زیرا هنگ کنگ که تا چندی پیش یک مستعمره بود، در حال حاضر یکی از قطب‌های اقتصادی پرتحرک در دنیاست. بنابراین، نکته مهم در ایجاد شرایط امن و مساعد و تحقق پیش‌شرط‌های اساسی برای جذب سرمایه‌گذاری‌های جهانی است. از جمله این پیش‌شرط‌ها، اثبات ثبات سیاسی و تلاش برای تحقق عدالت اجتماعی است. این امر در بسیاری از شهرهای کمتر توسعه یافته یا در حال توسعه اهمیت مضاعف دارد. پس وجود اقتصاد و بازار قوی به‌عنوان محرک آن به‌تنهایی کافی نخواهد بود، بلکه در صورت فقدان دموکراسی، منابع موجود در جهت منطقی

مورد استفاده قرار نخواهد گرفت و فقر را استمرار خواهد بخشید. بنابراین، محور اقتصاد و سیاست‌های آن عامل مؤثری در تحولات آینده شهر محسوب می‌شود.

اگر سیاست‌های اقتصادی موقتاً در دو مقیاس ملی و شهری در نظر گرفته شود، این دو حلقه‌های ارتباطی دارند. در اوضاع کنونی و ضروریات اقتصاد شهری رو به رشد، ایجاد اشتغال باثبات برای تثبیت منابع درآمدی و کاهش فقر شهری ضرورت می‌نماید.

کاهش فقر شهری نیز نباید موجبات استمرار فقر روستایی مؤثر در تشدید روند مهاجرت را فراهم سازد. بنابراین، اثرات سمت‌گیری اقتصاد کلان، ارزش پول، سیستم‌های مالیاتی و تأثیر جهانی‌شدن در اقتصاد شهری را نباید نادیده گرفت. در چنین شرایطی، برخی عناصر مورد اشاره در زیر در روند تحولات تأثیرگذار است:

➤ آموزش و افزایش مهارت‌ها؛

➤ تعامل پویا میان نهاد آموزش و بازار کار؛

➤ ارائه خدمات عمومی پایه‌ای مانند آب، برق، گاز و انرژی؛

➤ مسکن و نیازهای مربوط به آن؛

➤ ایجاد شرایط فرهنگی و طراحی شهری جذاب (سیدمیرزائی، ۱۳۸۳).

در این فرایند ادامه‌دار، شهرهای کوچک به سهم خود درخور توجه هستند. زیرا این گروه از شهرها اگرچه احتمالاً با آهنگ کندتر ولی به‌صورت امری طبیعی با تأثیرپذیری از الگوهای کلان‌شهری که در وجوه مختلف خود را نشان می‌دهد، روبه رشد خواهند بود و به این ترتیب، بسترهای بالقوه مهاجرت و حرکت نیروی انسانی به‌سوی کلان‌شهرها همچنان باقی است. بنابراین، برای مهار استمرار این تحرکات جمعیتی، تقویت و حمایت مشاغل کوچک مؤثر در اقتصادهای محلی روبه رشد و اسکان جمعیت، اولویت می‌یابد.

از مسائل عمده اثرگذار بر آینده شهرها در بخش اقتصادی «بخش مسکن و اسکان جمعیت» در مناطق شهری است.

در انتخاب راهبرد مناسب برای حل مشکلات آینده شهرها در ارتباط با مسکن، راهبردهای متعددی در نظر گرفته شده است. برخی سیاست توانمندسازی را در مقایسه با تعهد دولت در تأمین مسکن، چه از طریق ساخت‌وساز مستقیم و چه از طریق اعطای یارانه‌ها را مؤثرتر دانسته‌اند. زیرا اگر در گذشته دولت‌ها در شرایط اضطراری سال‌های پس از جنگ جهانی دوم در کشورهایی مانند آلمان، فرانسه، انگلیس درگیر جنگ، ناگزیر به دخالت مستقیم در تولید انبوه مسکن و عرضه آن به مصرف‌کننده شدند، اما با توجه به تغییرات مهم در اوضاع و احوال اجتماعی، توانمندسازی و جلب مشارکت بخش خصوصی و مصرف‌کننده واقعی ضرورت یافته است.

توانمندسازی به حال اشخاص، گروه‌ها و مناطقی مفید خواهد بود که بر اراده به کارگیری توانایی‌ها و منابع خود تأکید ورزند. از طرف دیگر تأمین منابع درآمدی، نظارت بر قیمت‌ها، مبارزه با احتکار و سایر رفتارهای انحرافی یک تعهد عمومی اجتناب‌ناپذیر بر عهده دولت مرکزی است. اما در راهبردهای مسکن، پاره‌ای امور کیفی نیز جایگاه حساسی دارند که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- همسایگی و همزیستی: از مهم‌ترین مواردی که می‌تواند در طول زمان حقوق و تکالیف شهروندی را در ابعاد متعدد به وجود آورد.

- تولید، توزیع و مصرف انرژی: گسترش فضایی در سطح و ارتفاع از وجوه اجتناب‌ناپذیر توسعه شهری است. نیازی به گفتن نیست که مصرف انرژی و تبعات آن اهمیت بسیار می‌یابد.

- نزدیکی یا فاصله‌گیری مختلف اجتماعی: افزایش پیوسته جمعیت شهری به ابعاد کمی منحصر نیست، بلکه در ابعاد کیفی، تعامل یا تقابل قومیت‌ها و فرهنگ‌ها در تأثیرگذاری روی کیفیت زندگی عمومی تردیدناپذیر است و این یکی از چالش‌های مهم برای دولت‌ها و فرمانروایان محلی است.

- زندگی در خانواده: افزایش جمعیت شهری، تراکم، شیوه‌های سکونت و روابط اجتماعی مؤثر بر فرایند جامعه‌پذیری، عواملی هستند که زندگی خانواده را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند (سیدمیرزائی، ۱۳۸۳).

جهانی‌شدن از جمله مباحث مهم حوزه تحولات آینده اقتصاد شهری است. اصولاً جهانی‌شدن پدیده‌ای اقتصادی است و نظیر همه پدیده‌های اقتصادی می‌تواند سبب تأثیراتی بر محیط شود. لازمه همگرایی جهانی، افزایش جابه‌جایی کالا و مواد اولیه است. جهانی‌شدن اقتصادی موجب توسعه و افزایش فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد تغییراتی در بهره‌برداری از محیط می‌شود؛ بنابراین، تجارت آزاد و فعالیت شرکت‌های چندملیتی از راه‌های گوناگون می‌تواند به محیط‌زیست آسیب رساند. اقتصاد جهانی رفته‌رفته در اختیار سرمایه‌گذاران خارجی و شرکت‌های فراملیتی قرار گرفته و جهان به میدان عمل گسترده این شرکت‌ها مبدل می‌شود. با نفوذ شرکت‌های فراملیتی در ارکان اقتصاد کشورها، موجودیت دولت‌ها نیز به آن‌ها وابسته شده و قدرت روزافزون اقتصادی آن‌ها با نفوذ سیاسی بر دولت و سیاست اجرایی کشورها عجین می‌گردد. بدین ترتیب، امکان کنترل و نظارت دولت بر این شرکت‌ها با تحقق بیشتر فرایند جهانی‌شدن در گذر زمان به ضعف می‌گراید. به عبارت دیگر، شرکت‌های فراملیتی کمتر خود را ملزم به رعایت مقررات و استانداردهای زیست‌محیطی موضوعه از جانب دولت می‌بینند و دولت‌ها نیز یا از وضع قوانینی که در جهت منافع این شرکت‌ها نباشد، اکراه دارند یا اقتدار اجرایی خود را از جهت الزام شرکت‌ها به رعایت قوانین زیست‌محیطی از دست می‌دهند. همچنین از آنجاکه این شرکت‌ها فاقد احساس تعهد به محیط طبیعی نیز می‌باشند، کمتر به استانداردهای محیطی پایبند می‌مانند. کسب سود بیشتر ایجاب می‌کند برای توفیق در مقابل رقیبان تا حد امکان هزینه‌ها کاهش یابند و طبیعی است که صرفه‌جویی در هزینه‌ها، موضوع محیط‌زیست را نیز شامل شود.

شهرها مخلوق فرایند قدرتمند شهرنشینی هستند که خود منبعث از رشد اقتصادی و تا حدی سیاست‌های دولتی است. تمام شهرها به‌طور یکسان تحت تأثیر جهانی‌شدن قرار نمی‌گیرند. هر شهر کنش متقابل جهانی و محلی خاص خود را دارد. جهانی‌شدن در شهرها به‌خصوص در شهرهای بزرگ اتفاق می‌افتد. نظام جهانی تولید، بازار، امور مالی، خدمات، ارتباطات، فرهنگ و سیاست در حال ظهور از نظر فضایی از طریق شبکه جهانی شهرها شکل می‌گیرد. تغییرات جهانی اقتصاد، فرهنگ و سیاست اثرات زیادی بر تجدید ساختار شهرها در اطراف جهان دارد.

جهانی‌شدن می‌تواند ضمن رونق شهرنشینی به ساماندهی نظام شهری کمک کند. در سال‌های اخیر، تغییرات قابل ملاحظه‌ای در شهرهای جهان سوم از نظر تغییر کاربری‌های شهری به وجود آمده است و بسیاری از مغازه‌ها و کارگاه‌ها تغییر کاربری داده و به دفاتر شرکت‌های چندملیتی، مغازه‌های الکترونیکی، کافی‌نت و مراکز خرید و فروش گوشی تلفن همراه تبدیل شده‌اند. بنابراین، به‌تبع جهانی‌شدن و تغییر کاربری، به‌ویژه در قسمت مرکز تجاری شهرها، قیمت زمین و مغازه‌ها بالا رفته و این قسمت از شهر به رشد عمودی روی آورده است. اکثر مبادلات اقتصادی در مرکز تجاری شهر از طریق رسانه‌های پیشرفته ارتباطی مانند اینترنت انجام می‌گیرد. در حقیقت امروزه بخش مرکز تجاری شهر، تولیدکننده و صادرکننده نیست؛ بلکه مرکز دفاتر شرکت‌های بزرگ تولیدی و صادراتی است.

از جمله شاخص‌هایی که می‌تواند شهرها را از نظر اقتصادی در مسیر جهانی‌شدن قرار دهد، می‌توان به سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، مهاجرت نیروی کار به‌ویژه نیروی کار خارجی، توسعه شبکه‌های حمل‌ونقل و ارتباطات از راه دور، توسعه بازار بورس و تجارت اینترنتی، توافق‌نامه‌های تجاری و اقتصادی بین‌المللی میان شهرهای جهان، برگزاری نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی، افزایش مسافرت‌های خارجی و افزایش خطوط هوایی، همکاری‌های بین بانکی در شهرها و همکاری‌های چندجانبه با شرکت‌های چندملیتی اشاره کرد. با این وجود، آنچه در مطالعات اقتصاد جهانی شده شهرها به‌عنوان مهم‌ترین عامل قابل بررسی است، عملکرد شرکت‌های چندملیتی است که نقش عمده‌ای در بازارهای اقتصادی دنیا دارند. به‌طوری که شهرهایی که دارای تعداد زیادی از این شرکت‌ها هستند، به‌عنوان مراکز تصمیم‌گیرنده تجاری و تنظیم راهبردهای اقتصادی مطرح هستند.

یکی از مهم‌ترین تغییرات در جهان اقتصاد در دهه‌های گذشته، افزایش در تحرک سرمایه در اطراف جهان بوده است. جهانی‌شدن با قابلیت انتقال بیش‌ازحد سرمایه از مرزهای ملی همراه است. سرمایه متحرک اشکال متفاوتی به خود می‌گیرد، مانند صنایع با فناوری بالا و غیرمقید به مکان، اشتغال، مؤسسات، مراسم (کنوانسیون‌ها و همایش‌ها) و گردشگری. سرمایه‌های متحرک زیاد و در حال رشد را می‌توان از طریق ترکیب درست مشوق‌ها و ویژگی‌ها به شهرهای خاصی جذب کرد. دهه‌های گذشته شاهد رقابت رو به افزایش بین

شهرها در سراسر دنیا در خصوص این سرمایه‌های متحرک بوده است. رقابت بین شهرها از طریق رشد مؤسسات چندملیتی که دورنمای جغرافیایی گسترده‌ای هنگام سرمایه‌گذاری‌های جدید دارند، عمیقاً تشدید شده است؛ از طریق حکومت‌های شهری که نقش روزافزونی در ایجاد و بازاریابی خود در تلاش به‌منظور جذب سرمایه‌گذاری رو به داخل دارند؛ از طریق ظهور بخش‌های اقتصادی جدید جهان گستر همچون خدمات مالی و تولیدی؛ از طریق رقابت مؤسسات بین‌المللی برای قرارگیری درون شهرها و از طریق رقابت برای رویدادهای جهانی همچون مسابقات مهم ورزشی، جشنواره‌های فرهنگی و نمایشگاه‌های تجاری که به تولید تأثیرات اقتصادی می‌انجامد. در کنار رقابت شدید بین شهرها در مقیاس جهانی، «بازسازی فضایی» پیامد شهری دیگر جهانی-شدن اقتصادی است. ظهور بخش‌های مالی جدید و نواحی مسکونی لوکس، حاصل رشد سریع بخش‌های مالی و خدماتی و هجوم گسترده سرمایه متحرک به کلان‌شهرهای بزرگ در اقتصادهای پیشرفته بوده است. علاوه بر تمام مزایا و منفعتی که جهانی‌شدن در کلان‌شهرها دارد، باید اشاره کرد که با افزایش نقش شهرها و ارتقای جایگاه اقتصادی آن‌ها در منطقه و اقتصاد جهانی مشکلات عدیده‌ای برای محیط‌زیست آن‌ها، از جمله ترافیک و انواع آلودگی‌ها، بحران فقر و کمبود درآمد بروز می‌کند.

فرصت‌ها و تهدیدهای جهانی‌شدن

الف) فرصت

- توسعه بازارها در ماورای مرزهای ملی.
- با جهانی‌شدن اقتصادی، سرمایه با آزادی بیشتر حرکت خواهد کرد.
- جهانی‌شدن با ایجاد فضای باز رقابتی باعث افزایش کارایی بنگاه‌های داخلی و گسترده شدن فعالیت شرکت‌های چندملیتی می‌شود.
- جهانی‌شدن اقتصاد زمینه تقویت همکاری و همبستگی بین‌المللی در زمینه‌های متفاوت را بین شهرها فراهم می‌آورد.
- افزایش کارایی محصولات تولیدی به‌واسطه گسترش آن‌ها در سطح جهانی.
- ارتقای رفاه جهانی ناشی از کاهش هزینه‌ها.
- تعدادی از دانشمندان، جهانی‌شدن را برای شهرهای جهان و از جمله شهرهای کشورهای در حال توسعه فرصت مناسبی دانسته‌اند که منجر به حذف موانع جابه‌جایی سرمایه‌ها و منابع، تقسیم کار بهتر، رشد اقتصادی و درنهایت توسعه شهری خواهد شد.

ب) تهدید

- اقتصاد جهانی و به‌تبع آن توسعه شهری تنها تعداد کمی از کشورهای عضو و شهرهای آن‌ها را پوشش می‌دهد که به‌طور فزاینده‌ای از نظر اقتصادی باهم ارتباط بینابینی دارند.

- رواج سریع بحران‌های مالی و آسیب‌پذیری شهرها از روند توسعه.
- وضعیت دشوار رقابت برای واحدهای صنعتی مختلف در شهرها، به‌ویژه شهرهای کوچک.
- جهانی‌شدن اقتصاد و تأثیرات مثبت آن بر توسعه شهرها تنها در معدودی از کشورها اتفاق می‌افتد.
- افزایش فاصله طبقاتی و گروه‌های درآمدی بین مردم در جریان توسعه ناکارآمد شهری.
- آسیب‌پذیری نظام اقتصادی شهرها در کشورهای در حال توسعه (زالی و اشرفی، ۱۳۹۲).

۳-۱-۳- آینده تحولات اجتماعی شهر

نیروی اجتماعی از جمله عوامل تأثیرگذار بر آینده شهری است. در اینجا می‌توان به مواردی چون تغییر اقتصادی و تحول اجتماعی، نقش فناوری، نابرابری عایدات و درآمد، تغییر شغلی، سیاست‌های عمومی فعلی و تغییر اجتماعی شهری، فقر و خلافتکاری و درنهایت تغییر اجتماعی و الگوهای فضایی و محیط شهری ایجاد شده اشاره کرد که بر تحولات آتی شهرها تأثیر می‌گذارند.

فقر و نابرابری شهری، ضمن آنکه یک امر اقتصادی است، دارای ابعاد قوی اجتماعی نیز هست؛ زیرا کمی دقت روشن می‌کند که فقر شهری، به دلیل نارسایی ظرفیت اقتصاد شهری در جذب نیروی انسانی سرریز روستایی به «فقر روستایی» تبدیل شده است. این جریان چالش‌های مهمی را برای شهر ایجاد می‌کند و شواهد نشانگر عمومی بودن آن است، زیرا با تحولات نسبتاً مثبتی که بعد از پایان جنگ جهانی دوم صورت گرفته بود، تصور افزایش نابرابری‌های شهری چندان جدی نبود؛ اما توزیع نامتعادل ثروت از یک‌سو و رشد قابل ملاحظه جمعیت و افزایش نسبی طول عمر از سوی دیگر، در ایجاد محدودیت‌های اجتماعی- اقتصادی و استمرار نابرابری حتی در شهرهای پیشرفته‌ای مانند نیویورک یا لندن نیز مؤثر بوده‌اند (سیدمیرزائی، ۱۳۸۳).

علاوه بر موارد بالا، در بعد اجتماعی می‌توان به تأثیر عامل نوآوری‌های فناوری در آینده شهرها اشاره کرد. نوآوری‌های فناوری در حجم عظیم، متنوع و پیشرفته ارتباطی و کاربرد وسیع آن‌ها در آینده، زندگی شهری را سخت تحت تأثیر قرار داده است. اثرات اجتماعی ناشی از آن مانند دستیابی به فرصت‌ها و اوقات فراغت ایجاب می‌کند تا دگرگونی‌هایی نیز در گزینش‌ها و امکان دسترسی به شیوه‌ها و الگوهای زندگی نو به وجود آید. این تغییرات حتی تا درون خانواده‌ها نیز ممکن است کشیده شود و در ابعاد مختلف مانند افزایش طلاق، کاهش استحکام خانواده‌ها، فاصله گرفتن بین نسلی، تشدید گرایش به زندگی فردی، ظاهر شوند. علاوه بر این، تمایل جوانان شهری به جدا شدن از خانواده و گزینش زندگی مستقل، افزایش تعداد سالمندان که باید تنها زندگی کنند، دور از احتمال نیست. تشکیل و تقویت سازمان‌های غیردولتی و سایر شبکه‌های ارتباطی و اجتماعی از رویدادهایی است که در آینده می‌تواند اثرات مثبت به دنبال داشته باشد.

در این راستا، در تحلیل ارتباط تحولات سریع فناوری با آینده شهرها پرسش اصلی این است که آینده شهرها با توجه به تحولات فناوری چگونه خواهند بود؟ در این ارتباط، شهرها در آینده چگونه به نظر خواهند آمد؟ با

پیدایش ماشین‌های یادگیرنده، رشد فزاینده هوش مصنوعی و رشد بهره‌گیری از فناوری و توسعه فرهنگ آن در جوامع، پاسخ این پرسش‌های فراتر از تصورات اکثر مردم خواهد بود و فرایند برنامه‌ریزی برای شهرها هم همین‌طور. اما چیزی که با اطمینان می‌توان گفت آن است که شهرها هوشمندتر و هوشیارتر خواهند بود (وبسایت <http://nobka.ir>). در این قسمت به پنج پیش‌بینی در مورد آینده شهرها در دوره‌های پنج‌ساله اشاره می‌شود که به شرح زیر است:

در سال ۲۰۲۰ پیش‌بینی می‌شود که کاربرد اپرپلتفرم‌های داده‌ای برای یکپارچگی نگهداری، تجزیه و تحلیل و انجام تمامی عملیات مورد نیاز بر روی داده‌ها از محبوبیت بالایی برخوردار شود. این داده‌ها از تمامی منابع موجود در شهر از جمله دوربین‌ها، حسگرها، دیتابیس‌های مختلف و غیره جمع‌آوری شده و به‌طور برخط در یک منبع واحد گردآوری خواهند شد. این داده‌ها قابل بهره‌گیری در کسب و کارها و شرکت‌ها، دانشگاه‌ها و حتی توسط خود شهروندان خواهد بود تا با تجزیه و تحلیل داده‌ها و نوآوری بتوانند با بهبود کیفیت محصولات و خدمات و نیز توسعه خدمات و محصولات خلاقانه به بهبود کیفیت زندگی شهری کمک شایانی بنمایند. در این راستا تأکید می‌شود که شهرهای هوشمند دیگر استثنا نیستند و به امری طبیعی و عادی بدل خواهند شد. هم‌زمان با این تغییر دولت‌ها ناگزیرند که خود را با فناوری و شهرهای جدید سازگار کنند. دولت‌های محلی و شهرداری‌ها ناچارند متدولوژی‌های برنامه‌ریزی خود را متناسب با شهرهای جدید به‌روز نمایند. این امر شامل ورود کدها، حسگرها و تجهیزات مختلف به ساختمان‌ها، جاده‌ها و شهرها و توسعه آن‌هاست. الزامات قانونی و حقوقی و زیرساخت‌های توسعه‌یافته بیش از همیشه مورد توجه قرار خواهد گرفت.

در سال ۲۰۳۰ پیش‌بینی می‌شود که استفاده از هوش مصنوعی در استودیوهای طراحی و بخش‌های برنامه‌ریزی شهری و دولتی به‌طور چشم‌گیری افزایش یافته و تلفن‌های هوشمند به‌عنوان بستر آن در نقش واسطه بین نیروی انسانی و فناوری عمل خواهند کرد. آن‌ها همچنین به‌عنوان بستری برای خلاقیت، دریافت بازخوردهای طراحی و کاتالیزور برای یافتن رویکردهای جدید و نوآورانه به کار گرفته می‌شوند. همچنین از این تکنولوژی جهت داوری و قضاوت برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده که با پیش‌فرض‌های ذهنی انسان‌ها همراه است، بهره‌برداری خواهد شد.

در سال ۲۰۳۰ پیش‌بینی می‌شود که مسئولیت‌های مهندسان، معماران، شهرسازان و سایر متخصصان طراحی دچار تغییرات گسترده خواهد شد، چراکه تکنولوژی‌های خودآگاه (Self Aware) به‌طور چشمگیری در حوزه طراحی و برنامه‌ریزی کاربرد خواهند یافت. این موضوع می‌تواند منجر به کارایی بیشتر متخصصان شده و با ادغام متخصصان، یک تخصص یکپارچه واحد و جامع تشکیل شود. همچنین تکامل تکنولوژی به متخصصان کمک خواهد کرد تا در سطوح بالاتر تصمیم‌گیری دخیل شده و زمان و انرژی خود را بر روی خلاقیت و نوآوری متمرکز کنند. به‌علاوه نیروی کار، شرایط کاری پویاتر و شادتری را تجربه خواهد کرد.

در سال ۲۰۳۰ پیش‌بینی می‌شود که یک مانیفست از شهرهایی که نفس می‌کشند، شهرهایی که به خودآگاهی رسیده و از داده‌ها و دارایی‌ها و ارتباطات برای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری استفاده می‌کنند، حتی بهتر و سریع‌تر از انسان‌ها. شهرها داده‌های خود را تبادل نموده و در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی به یکدیگر کمک خواهند کرد و می‌توانند با استفاده از ابزارهای اتوماسیون و ابرپرینترهای سه‌بعدی، خروجی‌های فرایند تصمیم‌گیری را به اجرا نیز برسانند.

اما پرسش اصلی این است که آیا این پیش‌بینی‌ها محقق خواهد شد؟ زمان آن ممکن است تغییر کند، اما پاسخ مثبت است. با سرعتی که تکنولوژی‌های نوین از جمله هوش مصنوعی و ماشین‌های خودیادگیرنده و همچنین سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای هوشمندسازی شهرها، در حال توسعه و تکامل است، باید منتظر انقلابی که شهرها و زندگی مردم را متحول خواهد کرد، باشیم.

برابری اجتماعی و توسعه شهر از جمله مباحث دیگری است که می‌توان در ذیل مبحث بالا به آن پرداخت. مدیران شهری باید این حقیقت را بدانند که رشد اقتصادی علاوه بر فراهم آوردن فرصت‌های زیاد، نیازمند ملزوماتی نظیر سرمایه‌گذاری در بخش سرمایه‌انسانی، آموزش، فرصت‌های شغلی و زیرساخت‌هایی برای ایجاد پایداری نیز هست. با افزایش شواهد مبنی بر اینکه سرمایه‌انسانی کم و سطح بالای نابرابری موجب سرعت گرفتن چرخه اقتصادی رونق- رکود می‌شود، تصمیم‌سازان مجبورند با دقت به ملزومات کاربردی برای ایمن کردن شرایط در جایی که رشد هوشمند می‌تواند شکوفا شود، توجه کنند. همچنین باید به درخواست‌های هنجارمند برای برقراری عدالت در هنگام تلاش برای اطمینان از بهره‌مندی همگان از رفاه، اهمیت دهند. اقتصادهای در جا مانده و نابرابری‌های شدید می‌تواند ناشی از رویکرد اقتصادی «رشد به هر قیمتی» یا مدیریت ضعیف هزینه و فایده باشد.

این موضوع خصوصاً در طول دوره اعیانی‌سازی^۱ شهرهای پرونق جهان اتفاق افتاد، به طوری که محلات در حال فرسودن تحت فرایندی از بازآفرینی^۲ قرار گرفتند که طی آن افراد ثروتمند در محله نفوذ کرده و جایگزین ساکنان قدیمی شدند. بسیاری از شهرها هنگام تلاش برای داشتن مناطق شهری سرزنده و قابل سکونت، دیگر برای سکونت افراد کم‌درآمد مقرون‌به‌صرفه نبودند و اغلب پروژه‌های بازآفرینی شهری منجر به جابه‌جایی‌های اقتصادی و اجتماعی شد.

ایجاد تعادل بین سرمایه‌گذاری بر روی فضاهای شهری ایمن‌تر و تمیزتر با ویژگی‌های فرهنگی مطلوب از یک طرف و از بین بردن تنوع و برابری با دور نگاه‌داشتن ساکنان کم‌درآمد از محله از طرف دیگر، کاری بسیار دشوار است؛ اما همواره راه‌هایی وجود دارد که با بهره‌گیری از آن‌ها می‌توان اطمینان یافت که بازآفرینی و فراگیری تمام قشرهای جامعه دو موضوع ناسازگار باهم نیستند؛ راه‌هایی مانند کاهش مالیات املاک، مقررات

1. Gentrification
2. Regeneration

منطقه‌بندی، بودجه‌بندی مشارکتی و کنترل اجاره‌بها. واکنش‌های مؤثری نسبت به عمل‌ایمانی‌سازی، خارج از روندهای سیاسی مرسوم در حال ظهور است. این واکنش‌ها در قالب تحرکات اجتماعی و تشکیل ائتلاف‌های مختلف بروز می‌یابند. در بسیاری از شهرها، مردم با تهدید به اخراج از طرف کمپانی‌های مدیریت املاک مواجه شده‌اند که مقاومت از طرف ساکنان و کسب‌وکارهای محلی (که ائتلاف‌های اجتماعی نظیر بیزیم کایز در برلین و اتحادیه تجارت شرقی در لندن را شکل داده‌اند) و خیزش آنان را در برابر جریان‌ایمانی‌سازی در پی داشته است.

بیم آن می‌رود که گسترش فضاهای عمومی با مالکیت خصوصی نشانه دیگری باشد از ظهور شخصیت‌های حقوقی که در فرایند‌ایمانی‌سازی شهر پدید آمده و رشد می‌کنند. بسیاری از بوستان‌ها و میدان‌های عمومی در شهرهایی مانند لندن، لیورپول، بیرمنگام تحت مالکیت کمپانی‌های بخش خصوصی هستند. موضوع نگران‌کننده این است که این‌گونه فضاها که باهدف بهینه‌سازی رفتار استفاده‌کنندگان، مورد نظارت و مدیریت شدید قرار می‌گیرند، در بهترین حالت بی‌روح و در بدترین حالت محروم‌کننده و سرکوبگر خواهند بود. گسترش فضاهای عمومی با مالکیت خصوصی و تجاری کردن زندگی مدنی، نیرویی قوی است که مبنی بر تغییر اقتصاد بازاری به سمت اجتماع بازاری قوت می‌بخشد و عدم قبول آن نشان از آگاهی سطحی از این هرج‌ومرج است. مشکل این نیروها که چنین اثراتی را بر روی الگوهای توسعه شهر می‌گذارند، این است که فضای شهر را چنان می‌فشرند که تمام چیزهای ارزشمند در شهر از بین بروند. سیستم‌های بهینه و ساده‌شده می‌توانند بر چالش‌هایی غلبه کنند که از قدیم جزء مشکلات محیط‌های شهری بوده‌اند مانند ازدحام، کثیفی و آلودگی، اما این سیستم‌ها چیزی بیشتر از این‌ها را از زندگی مردم حذف می‌کنند؛ همان‌گونه که عثمان‌هاکو اشاره می‌کند: این اقدامات نوآورانه «شهرها را قابل تحمل کرده اما ارزشمند نمی‌کنند». بخش‌های جذاب، انسانی و فرهنگی یک شهر از نظم سلسله‌مراتبی و تصور بازار آزاد ناشی نمی‌شود. این موضوع در هنگام توجه به قواعد طراحی شهرهای خوب، ایجاد تناقض می‌کند. به نظر نمی‌رسد که عناصر شهری که برای مردم دارای بیشترین ارزش است، چیزهایی باشند که بتوان طراحی یا کنترل آن را به محیط واگذار کرد. در حقیقت بی‌ربط به نظر می‌رسد اگر مفهوم چیزی مثل فرهنگی بودن را نتیجه تلاش‌های عمدی یا مداخلات سلسله‌مراتبی دانست. مشکل در اینجا پیدا کردن راه‌هایی است که فعالانه از فضا حمایت کنند، به‌گونه‌ای که فرهنگ و معنا به‌صورت طبیعی توسعه یابند و در این هنگام قادر باشند از مداخلات شدید سلسله‌مراتبی و گرایش‌های لسه‌فر که می‌توانند به چیزهای ارزشمند شهر ضربه بزنند، اجتناب ورزند. باید دانست که نهادهایی قوی و اقتصادی پویا مهم هستند، اما به‌تنهایی نمی‌توانند شهری بسازند که منجر به ایجاد تنوع، خلاقیت، هویت، تاریخ و اجتماعات محلی شوند: ویژگی‌هایی که شهرهایمان را به مکان‌هایی جذاب برای غنی ساختن زندگی‌هایمان تبدیل می‌کنند (وب‌سایت <http://memari.online>).

۴-۱-۳- آینده تحولات زیست‌محیطی شهرها

آخرین نیروی محرکه اصلی (پیشران) تأثیرگذار بر آینده شهری، نیروهای محیط‌زیستی هستند که نقش سه‌گانه‌ای در توسعه شهری دارد:

- به‌مثابه منبعی برای دروندادها؛
- چنان جایگاهی در فضا؛

• همچون کالبدی برای وجود احساسی و کالبدی ما، یعنی نقش کالای مصرفی.

شهرها از آنجاکه به شکلی گسترده به‌عنوان کاربران اقتصادی زمین به شمار می‌آیند، پیوسته به منابع بیشتری نیاز دارند و همواره رشد می‌کنند و از هسته شهر به سمت حومه‌ها و از حومه‌ها به خارج شهر کشیده می‌شود و با بی‌اعتنایی انسان را بیش‌ازپیش از چشم‌انداز طبیعی جدا می‌سازد. از این رو، برنامه‌ریزی مجبور است بر بازارهای اموال غیرمنقول تأثیر بگذارد تا به این ترتیب نیاز به فضای ساخت‌وساز شهری را با چشم‌انداز باز سازگار کند. تنش بین رشد فضای شهر، نیاز به احترام زیست‌بوم (اکوسیستم) و کمیابی فزاینده منابع، یکی از عمیق‌ترین تضادها را برای نوع بشر دامن زده‌اند.

شاید خطرناک‌ترین تهدید برای شهرهای سالم در آینده، کاهش کیفیت هوا است. این موضوع در هر بحثی در مورد برنامه آینده مطرح شده است. آلودگی هوا ناشی از شهر بمبئی، دهلی، لندن و دبی، نگرانی‌های زیادی را به وجود آورده است. در سنگاپور، آلودگی بیش‌ازحد آتش‌سوزی‌های جنگل در آندونزی را موجب شده است که کل جزیره را دربر گرفته است. در شهر بیروت نیز، در رابطه با افزایش آلودگی هوا نگرانی‌هایی وجود دارد.

در بحث بازیافت آب، کارشناسان خاطرنشان کردند که بسیاری از راه‌حل‌ها نه‌تنها برای تمیز کردن منابع آب، بلکه برای تشویق صنعت و شهروندان به استفاده از آب بازیافتی باید بیشتر شود. سنگاپور نمونه‌ای از این تجربیات را به سرانجام رساند و موفق شد که در بخش صنعت و شرب دوباره آب مورد استفاده قرار گیرد. در بحث آلودگی هوا بعضی از شهرها با موفقیت به مبارزه با هوای بد می‌پردازند. مدیران شهری شهرهایی مانند پاریس، مادرید، آتن و مکزیکوسیتی، تلاش‌های هماهنگ شده مطلوبی را برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای انجام داده‌اند (European Union, 2011).

سازمان ملل در گزارش خود (شهرهای آینده جهان، ۲۰۱۷) در ارتباط با آینده محیط‌زیست شهرهای جهان اذعان دارد که:

• تا سال ۲۰۳۰، انتظار می‌رود که تقاضای جهانی در زمینه انرژی و آب به ترتیب ۴۰ و ۵۰ درصد افزایش یابد.

• در کشورهای دارای درآمد کم و متوسط، مدیریت پسماند خشک، بخش اعظم بودجه سالانه شهرداری‌ها را با سهم ۳۰ تا ۵۰ درصد تشکیل می‌دهد.

• در مناطق شهری، پیامدهای تغییرات اقلیمی همچون امواج گرما، بارش‌های سنگین و خشک‌سالی‌ها ممکن است باهم ترکیب شده و مدیریت بحران را پیچیده‌تر کند.

• در مواجهه با رویدادهای حاد، شهرها بیش‌ازپیش به اهمیت راه‌های جدید برای ایجاد تاب‌آوری در شهر-که در طی فرایندی باعث ایجاد محیط عادلانه‌تری خواهد شد- پی می‌برند.

• با وجود اینکه کشورهای توسعه‌یافته در راستای کنترل تغییرات اقلیمی به کشورهای در حال توسعه کمک می‌کنند، اما برای کنترل افزایش روزافزون دمای جهان این کافی نخواهد بود (سازمان ملل، ۲۰۱۶).

بیانیه ۱۹۷۶ ونکوور، شهرنشینی کنترل نشده را به‌عنوان مشکلی تعریف می‌کند که منجر به ازدحام بیش‌ازحد آلودگی و فرسودگی شرایط زندگی در مناطق شهری می‌شود. در این راستا، تغییرات اقلیمی به شکل یک معضل بحرانی به دستور کارهای شهری وارد شده است. در این راستا، شواهد نشان می‌دهد که تعداد بلایای طبیعی در سراسر جهان هم از نظر شدت و هم از نظر تناوب، در حال افزایش است. بلایای طبیعی به‌خصوص برای قشر فقیر شهری و حقوق بشر رسمی آن‌ها در زمینه شرایط آبرومند زندگی مخرب است؛ چراکه شهرنشینی بدون برنامه و زیرساخت‌های نامکفی، آن‌ها را بیشتر از سایرین در معرض خطر قرار می‌دهد. همچنین احتمال افزایش خطرات گرم شدن کره زمین در سال‌های آینده وجود دارد و فشارهای جدیدی در حال سر برافراشتن هستند. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۰ تقاضای جهانی برای انرژی و آب به ترتیب تا ۴۰ و ۵۰ درصد افزایش خواهد داشت. این امر باعث شدت از بین رفتن تنوع زیستی شده و جرقه‌ای برای گسترش بیماری‌های واگیردار است. در نتیجه تطابق با تغییرات اقلیمی باید به بسیج اقدامات محلی ادامه دهد و در عین حال تنوع زیستی را تا جای ممکن حفظ نماید.

بررسی‌های سازمان ملل نشان می‌دهد که چالش‌های آینده شهرها در حوزه محیطی در چهار مورد قابل طرح است:

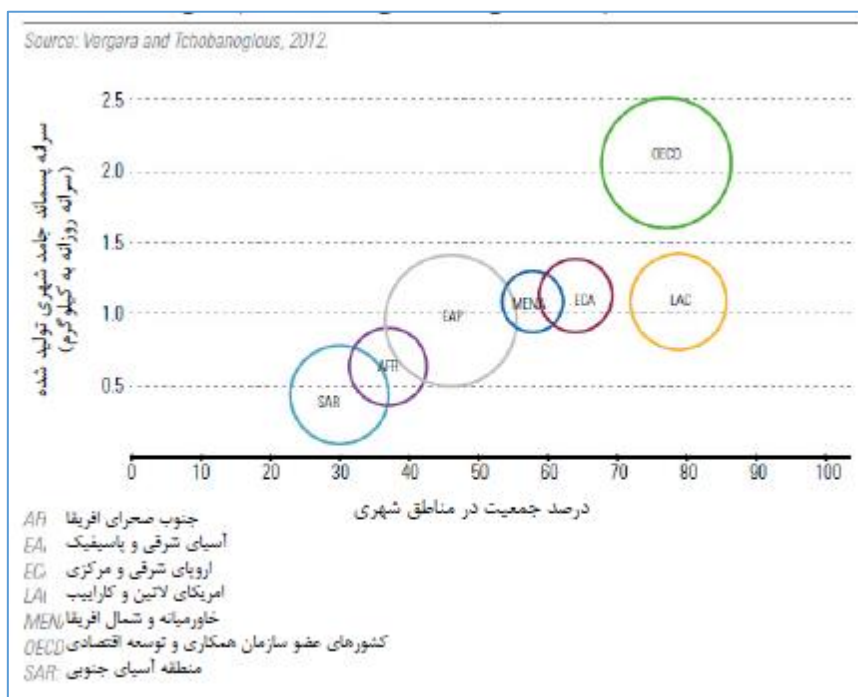
• دسترسی برابر به منابع و خدمات عمومی شهری به حذف فقر کمک می‌کند؛

شهرها باید از دسترسی همگانی به خدمات پایه از جمله آب، فاضلاب، مدیریت پسماند، انرژی، خوراک و لوازم جابه‌جایی که عوامل حیاتی برای رفاه اجتماعی اقتصادی هستند و همچنین بهداشت عمومی و محیط شهری اطمینان حاصل کنند. بسیاری از شهرها در کشورهای در حال توسعه، در جهت مزایده برای رقابت در اقتصاد جهانی و جذب سرمایه‌گذاران خارجی به دنبال ایجاد زیرساخت‌ها و سیستم‌های جدید هستند. هرچند چنین تلاش‌هایی تنها باعث ادامه نابرابری‌ها خواهد شد؛ چراکه این اقدامات اثر کمی در تخفیف محرومیت‌ها و استانداردهای پایین زندگی به‌خصوص در سکونتگاه‌های غیررسمی دارند.

بنا بر اعلام بانک جهانی، در شهرهای کشورهای با درآمد کم و متوسط، مدیریت پسماند با حجم سالانه ۳۰ تا ۵۰ درصد بیشترین سهم از بودجه سالانه شهرداری را به خود اختصاص می‌دهد. در مجموع، پسماند با توسعه

اقتصادی و جمعیت همبستگی دارد (شکل ۲۸). در شهرهای کشورهای در حال توسعه جمع‌کنندگان غیررسمی، نماینده ۵ درصد از مشاغل شهری می‌باشند، اما از تأمین مدیریت پسماند جامد در مقیاس شهری ناتوان هستند (سازمان ملل، ۲۰۱۶).

در شهرهای کشورهای پیشرفته‌تر، در حال بسط مزایای مدیریت یکپارچه و مشارکت‌های عمومی - خصوصی به نفع خود هستند. با این وجود، این مشارکت‌ها نیازمند ارزیابی کامل و تخفیف تهدیدات احتمالی برای شرکای خصوصی، مقامات عمومی و سرمایه‌گذاران مالی است. مشارکت عمومی - خصوصی پسماند در زمینه انرژی تنزیل در نروژ، لجن فاضلاب، پسماند خوراکی، پسماند تجاری ارگانیک و کود حیوانی را به بیوگاز تبدیل کرده تا در مصارف گرمایشی، تولید برق، سوخت برای تهیه بیوگاز مورد استفاده قرار گیرد. در این کشورها هم افزایش مهارت‌های فنی از سوی بخش خصوصی، نیاز سازوکارهای پیشرفته مالی، ظرفیت‌های بهبود یافته سازمانی و چارچوب‌های تنظیمی همچنان احساس می‌شود.

شکل ۲۹: سرانه مدیریت پسماند و نرخ شهرنشینی در مناطق مهم جهان

منبع: سازمان ملل متحد، ۲۰۱۶

- مدیریت خطرات طبیعی نیازمند یک رویکرد مبنی بر احتمال خطر است که کاملاً در زمینه عدم قطعیت‌های ذاتی اطلاعات محیطی و تغییرات اقلیمی آگاه باشد.

سازمان ملل در گزارش خود در سال ۲۰۱۶ اعلام کرد که آب، فاضلاب و بهداشت نامناسب علت چهار درصد مرگ‌ومیر و ۵/۷ درصد کل امراض در سراسر جهان شد. جریانی موازی، از لندن تا شانگهای آلودگی هواست که به خصوص در شهرهای صنعتی در حال رشد سریع و موتوریزه شده به چشم می‌خورد. در مناطق شهری،

اثرات تغییرات اقلیمی همچون موج‌های گرما، بارش‌های شدید و خشک‌سالی می‌توانند با یکدیگر ترکیب شده و کار را برای مدیریت بلایا سخت کند. در این راستا، تلاش‌ها در جهت ایجاد تاب‌آوری در شهر می‌تواند با ادغام سیاست‌های تطبیق با تغییرات اقلیمی، با اقدامات موجود در زمینه کاهش بلایا و سایر فرایندهای مشابه تقویت شود. در واقع، تاب‌آوری به ظرفیت یک شهر در مواجهه با بلایا اشاره دارد که شامل توانایی اداره عوامل ساختاری ایجادکننده آسیب‌پذیری‌ها و ایجاد جوامع پایدارتر است.

• اثر گسترش شهر بر وضعیت اراضی هرگونه امکان برای در نظر گرفتن شهرهای بزرگ و کوچک را به صورت یک واحد مجزا از بین می‌برد که در نتیجه نیاز به شناخت انواع ارتباطات و اثرات معین فضایی را پررنگ‌تر می‌سازد.

شهرها به واسطه بسیاری از ارتباطات دوطرفه، در تعامل دائمی با محیط اطراف خود هستند. با این وجود، مطالعات تجربی در مالی، نیجر و تانزانیا نشان می‌دهد که چگونه ساکنان شهری و روستایی برای دسترسی به زمین، آب، بازارها و معیشت‌های متنوع به منابع و مبادلات شهری-روستایی و روستایی-شهری نیازمندند. گسترش افقی شهرها از انبساط فضایی نشئت می‌گیرد که در تمامی کشورها همگون نیست. در اقتصادهای صنعتی این امر باعث از دست رفتن زمین زراعی و جابه‌جایی آلوده‌کننده‌ها می‌شود. در کشورهای در حال توسعه گسترش شهرها در نتیجه بازار خشک و بدون انعطاف زمین پیرامون شهرها به وجود می‌آید و چالش را برای عرضه خدمات پایه ایجاد می‌کند. در کشورهای عقب‌مانده از توسعه، افزایش حومه‌نشینی موجب تراکم‌های کم و گسترش نمایی از ردپای شهر در مناطقی همچون آمریکای لاتین- کارائیب می‌شود.

با این حساب، برای برنامه‌ریزان شهری ضروری است که در زمینه تراکم و کاربری‌های مختلط برای تعادل بهتر بین کاربری‌های مسکونی، تجاری و تفریحی؛ رهنمودهایی را فراهم سازند. این سیاست‌ها باید شامل حفظ اراضی کشاورزی، مناطق ساحلی و سایر مناطق نیازمند توجه را در دستور کار خود قرار دهد.

• یک جهان کم‌کربن نیازمند ایجاد تغییر در مصرف منابع و انتقالی مؤثر- حتی تدریجی- به جوامع پایدارتر است.

تخمین‌هایی که در زمینه انتشار کربن وجود دارد بین ۶۷ تا ۷۶ درصد از آن را به مناطق شهری اختصاص می‌دهند. جستجو برای شهرهای کم‌کربن یا بی‌کربن، انگیزه بسیاری از برنامه‌های پیشگامانه همچون ابزارهای هماهنگ برای ثبت انتشار آلاینده‌ها و سازوکارهای جدید تأمین بودجه و مدل‌های تجارت، ایجاد زیرساخت‌های تغییر رفتار مصرفی و اشاعه فناوری است. در این راستا، هیئت درون دولتی در سال ۲۰۱۴ در گزارش خود سه رکن اساسی توقف کربن را به شکل زیر اعلام داشته است:

- حفظ بهره‌وری انرژی (حمل‌ونقل و ساختمان و تولید)؛

- نیروی برق کم‌کربن (اتمی، خورشیدی، آبی، بادی و غیره)؛

- تغییر مصرف به سوخت‌های کم‌کربن.

در این راستا، گزارش بانک جهانی بدین نکته تأکید دارد که در صورت اتخاذ رویکرد پایداری عادلانه، توقف تولید کربن باید با عرضه خدمات و یارانه‌های دولتی همراه باشد. چراکه قشر فقیر شهری بر سوخت آلوده‌کننده ناکارآمد تکیه دارد و برای رفع این چالش، نیازمند حمایت‌های این‌چنینی است.

۳-۲- پیشران‌ها و کلان‌روندهای اثرگذار ملی و جهانی بر شهرها

مرکز مطالعات شهرداری تهران در مطالعه خود پیشران‌ها و کلان‌روندهای اثرگذار بر آینده ۱۳ شهر ملی و جهانی را به دو دسته تقسیم‌بندی کرده‌اند که جمع‌بندی نتایج آن‌ها به نحوی است که در جدول ۹ نشان داده شده است.

این بررسی نشان می‌دهد که مواردی چون جهانی‌شدن، آلودگی‌های زیست‌محیطی، افزایش جابه‌جایی جمعیت و تغییر ساختار اقتصاد از جمله مواردی است که به‌عنوان فصل مشترک همه شهرها بوده و بیشترین تأثیر را بر آینده شهرها دارند. به نظر می‌رسد آنچه بیش از همه آینده شهرها را متأثر می‌سازد، تحولاتی است که در اقتصاد آینده کشورها اتفاق خواهد افتاد. در واقع، با مطالعه تحولات اقتصادی هر کشور در آینده و در یک افق مشخص می‌توان بسیاری از زوایای تحولات آتی شهر را تعیین کرد و به دورنمای مناسبی از شهر در یک افق مشخص دست یافت.

جدول ۹: پیشران‌ها و کلان‌روندهای اثرگذار ملی و جهانی بر شهرها (نمونه‌های موردی)

شهر	روندهای جهانی اثرگذار	روندهای ملی اثرگذار
تل‌آباد	تغییر در ساختار تولید ناخالص داخلی توسعه بخش خدمات توسعه مسکن‌سازی افزایش نیاز به ارتباطات و توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل	تثبیت وضعیت سیاسی خصوصی‌سازی بخش دولتی
تهران	افزایش تحرک جهانی نیروی کار و سرمایه تأثیر توسعه توافقنامه‌های بین‌المللی مانند انجمن تجارت آزاد اروپا و سازمان تجارت جهانی بر تمامی شئون شهر جهانی شدن تأثیر عمده توسعه جهانی فناوری اطلاعات تغییر و توسعه ارتباط با شهروندان	کاهش اهمیت محدوده (مرز) میان شهرداری‌ها و تقویت چشم‌اندازهای منطقه‌ای افزایش نیاز به منطقه‌گرایی در نتیجه توسعه بازارهای مشترک نیروی کار افزایش برون‌سپاری تولید خدمات و تبدیل (تکامل) شهرداری‌ها به سفارش‌دهنده خدمات و نه تولیدکننده خدمات (راه‌های جدید سازمان‌دهی و تولید خدمات)
پتربند	تغییر جمعیت جهانی و امکان کمبود مهارت در سطح جهان (مهاجرت خبرگان) پیر شدن جمعیت جهان ظهور چین و هند به‌عنوان ابرقدرت‌های اقتصادی و اتکای اقتصاد ملی به کالاهای این کشورها افزایش تهدید تروریسم جهانی	تأثیر موضوعات زیست‌محیطی نظیر تغییرات آب‌وهوایی ناکارآمدی شهرها در نتیجه پراکندگی بیش‌ازحد جمعیت افزایش جمعیت و رشد مهاجرت حرکت شهر به سمت جهان شهر شدن ظهور محرومیت‌های اجتماعی و افزایش سرعت ایجاد شکاف طبقاتی کاهش سطح فعالیت‌های داوطلبانه و نگرانی‌های اجتماعی در میان شهروندان و گرایش به تمرکز بر خود و اعضای خانواده

بررسی و تحلیل کلان‌روند گسترش شهرنشینی و شهرهای آینده

شهر	روندهای جهانی اثرگذار	روندهای ملی اثرگذار
دارالسلام	جهانی‌شدن تجارت	ورود سالانه ۱۵۰ هزار مهاجر به دارالسلام افزایش مالکیت و استفاده از خودروهای شخصی مسکن‌سازی برنامه‌ریزی نشده و اسکان ۷۰ درصد ساکنان شهر در مناطق با شرایط نامناسب عدم مدیریت مناسب پسماند خشک در مناطق برنامه‌ریزی نشده کاهش حمایت‌های مالی حکومت مرکزی از دارالسلام
فرانکفورت	جهانی‌شدن و افزایش فشار برای مدرن‌سازی جوامع عادی شدن فرایند تغییر و اصلاح جوامع افزایش اهمیت دانش به‌عنوان یک عامل تولید افزایش نیازمندی‌ها و الزامات شهرهای بزرگ به‌منظور حفظ جذابیت همراه با انسجام اجتماعی به‌عنوان محیطی مناسب برای کار زندگی افزایش نیاز به بودجه به‌منظور تأمین زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی	مشارکت گسترده فرانکفورت در تجارت بین‌الملل جذابیت بالای فرانکفورت برای جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی افزایش اعتبار فرانکفورت به‌عنوان یک مرکز اقتصادی بین‌المللی تمایز فزاینده فرانکفورت به‌عنوان یک مرکز علمی با توجه به سرمایه‌گذاری گسترده در زمینه توسعه دانشگاه‌ها افزایش جذابیت برای شرکت‌های فعال در حوزه صنایع دانش‌بنیان دستیابی به شهرت جهانی در حوزه زیست‌فناوری توسعه روابط میان شهر و شهروندان در حوزه‌های کسب‌وکار فرهنگ و موضوعات اجتماعی
هاگ	افزایش رقابت میان شهرهای بزرگ تأثیرپذیری اقتصاد شهرهای اروپایی از برون‌سپاری فعالیت‌ها به کشورهای با هزینه پایین نیروی انسانی ۵۷ و نیاز به ایجاد اقتصاد دانش به‌منظور تولید انرژی‌های پایدار تغییرات زیست‌محیطی	تأثیر پیامدهای تروریسم بین‌المللی بر امنیت ملی و احساس امنیت محلی مهاجرت اتباع خارجی و نیاز به یکپارچگی به‌منظور دستیابی به جامعه پایدار پیری جمعیت و اندازه و ترکیب نیروی فعال و تأثیر آن بر اقتصاد شهر
کاراکو	جهانی‌شدن: با توجه به موقعیت مکانی و جذابیت‌های کشور لهستان و شهر کاراکو	سرمایه‌گذاری داخلی: افزایش سرمایه‌گذاری داخلی اهمیت یافتن حومه‌های شهری بهبود زیرساخت‌ها
مادرید	افزایش شدت جهانی‌شدن پیشرفت‌های فناورانه بدون توقف در زمینه حمل‌ونقل و فناوری اطلاعات و ارتباطات افزایش فشار مهاجرت افزایش سهم گردشگری در رشد اقتصادی افزایش نابرابری‌های اقتصادی و تفاوت‌های فرهنگی میان مناطق	افزایش قیمت زمین و تأثیر آن بر جذب و بازیابی جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی افزایش ناهمگونی جمعیت در نتیجه مهاجرت افراد دارای ارزش‌های فرهنگی و مذهبی متفاوت پیر شدن جمعیت محلی و تأثیر آن بر آینده فعالیت‌های اقتصادی افزایش اهمیت سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها
مالمو	افزایش تعاملات جهانی و منطقه‌ای افزایش همکاری شهرداری‌ها با ذینفعان	افزایش جمعیت و تحرک آن در نتیجه توسعه زیرساخت‌ها افزایش همکاری‌های منطقه‌ای با شهرهای مجاور
مانگوانگ	حرکت جهانی به سمت تمرکززدایی از حکومت مرکزی (به حکومت محلی) همراه با نیاز به افزایش مشارکت شهروندان در فعالیت‌های شهری (شهرداری) جهانی‌شدن و افزایش رقابت میان شهرها برای جذب سرمایه افزایش نقش شهرها در اقتصاد ملی و نقش حیاتی آن‌ها در صعود یا سقوط دولت‌های ملی	افزایش شهرنشینی و رشد افقی شهرها افزایش نرخ بیکاری و افزایش تعداد افراد وابسته به بخش غیررسمی اقتصاد ادامه نگرانی‌های موجود در زمینه بهداشت عمومی
مونترال	افزایش رقابت ناشی از جهانی‌شدن اقتصاد و تجارت آزاد پیشرفت سریع فناوری و توسعه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات تحرک آسان سرمایه‌گذاری، سرمایه و انسان انتقال از اقتصاد صنعتی به اقتصاد دانش‌بنیان افزایش اهمیت سرمایه انسانی	افزایش جمعیت بالای ۶۵ سال (پیری جمعیت) و رشد آهسته جمعیت افزایش پذیرش مهاجران (واجد شرایط) بین‌المللی افزایش شکاف میان طبقات اجتماعی

شهر	روندهای جهانی اثرگذار	روندهای ملی اثرگذار
تهران	روندهای افزایشی هزینه انرژی تأثیر چرخه‌های رونق و رکود جهانی بخش منابع بر اقتصاد شهر پیری جمعیت و نیروی کار	حرکت به سمت توسعه و تنوع صنایع و کسب‌وکارهای اساسی شهر پیدایش رقیب‌هایی از شهرهای مجاور نیاز به همکاری منطقه‌ای با رقبای در حال ظهور کمیود نیروی کار حرف‌های و رقابت شدید برای جذب آنان جدال برای تصاحب استعدادها افزایش نگرانی‌های زیست‌محیطی و به‌ویژه موضوعات مرتبط با آب
مشهد	افزایش مهاجرت از نقاط مختلف جهان سیدنی افزایش تعداد گردشگران داخلی و خارجی و تلاش برای روند تغییر الگوهای جمعیتی و روندهای جهانی مهاجرت از مناطق روستایی و حومه‌ها به مناطق شهری پیری جمعیت و تغییر ترکیب جمعیت جهانی شدن رقابت شهرها و تلاش برای دستیابی به پایداری اقتصادی	افزایش جمعیت و تراکم در منطقه مرکزی شهر رشد تقاضا برای حمل‌ونقل عمومی رشد تقاضا برای دسترسی عابران پیاده و دوچرخه‌سواران به مرکز شهر افزایش نیاز به توسعه زیرساخت‌ها و خدمات عمومی

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

بعد از مطالعه پیشران‌ها و کلان‌روندهای اثرگذار ملی و جهانی بر شهرها، محققان مطالعه مذکور به دنبال شناسایی کلان‌روندهای حاکم بر شهر تهران و درنهایت به دنبال تدوین سناریوهای آتی این شهر بوده‌اند که در بندهای دیگر پژوهش حاضر به آن اشاره می‌شود. در این راستا، بررسی نشان می‌دهد این پیشران‌ها برای شهر تهران در پنج حوزه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، محیطی و فناوری قابل تقسیم است که هر یک از این کلان حوزه‌ها به حوزه‌های فرعی تری قابل تقسیم و تقلیل است که در شکل ۳۰ نمایش داده شده است:

شکل ۳۰: کلان‌روندها و پیشرفت‌های اثرگذار بر آینده شهر تهران

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

ساسان‌پور و همکاران (۱۳۹۶) در راستای تعیین و شناسایی پیشرفت‌ها و کلان‌روندهای اثرگذار در بررسی خود به این نتیجه رسیده‌اند که ۲۵ پیشرفت اصلی بر آینده شهر تهران اثرگذار است. این نیروهای پیشرفت‌شناسایی شده در چهار بعد نهادی- مدیریتی (تمرکز اداری سیاسی، عدم هماهنگی سیاست‌های کلی با برنامه‌های اجرایی، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، شیوه تولید سرمایه‌داری، عدم حکمروایی خوب، نادیده گرفتن آمایش سرزمین و عدم وجود تعریف مشخص از سطوح مدیریتی و تشکیلاتی)، بعد اجتماعی (سیاست‌های جمعیتی، خالی شدن روستاها، تمرکز جمعیت، بیکاری، جنگ تحمیلی و مسائل امنیتی و نظامی)، بعد اقتصادی (اقتصاد تک‌محصولی، اتخاذ سیاست‌های ناکارآمدی اقتصادی، افزایش مادرشهرها، کاهش کشاورزی، رشد بخش خدمات، تمرکز زیرساختاری و زیربنایی، کالایی شدن زمین و جریان سرمایه به سمت مرکز) و بعد زیست‌محیطی (خشک‌سالی، انتقال منابع آبی و عدم برخورداری از منابع) دسته‌بندی شده‌اند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰: نیروهای پیشرفت تأثیرگذار بر شهر تهران

بعد	نیروهای پیشرفت	بعد	نیروهای پیشرفت
نهادی- مدیریتی	تمرکز اداری سیاسی	سیاسی	اقتصاد تک‌محصولی
	عدم هماهنگی سیاست‌های کلی با برنامه‌های اجرایی		اتخاذ سیاست‌های ناکارآمد اقتصادی
	برنامه‌ریزی از بالا به پایین		افزایش مادرشهرها
	شیوه تولید سرمایه‌داری		کاهش کشاورزی
	عدم حکمروایی خوب		

نیروهای پیشران	بعد	نیروهای پیشران	بعد
رشد بخش خدمات		انقلاب سفید	
تمرکز زیرساختاری و زیربنایی		نادیده گرفتن آمایش سرزمین	
کالایی شدن زمین		عدم وجود تعریف مشخص از سطوح مدیریتی و تشکیلاتی	
جریان سرمایه به سمت مرکز		سیاست‌های جمعیتی	
خشک‌سالی	زیست‌محیطی	خالی شدن روستاها	آلودگی
انتقال منابع آبی		تمرکز جمعیت	
عدم برخورداری از منابع		بیکاری	
		جنگ تحمیلی و مسائل امنیتی و نظامی	

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

۳-۳- سناریوهای تحولات آینده توسعه شهری

از جمله مباحثی که در حوزه آینده شهرها مطرح است، بحث سناریوهای تحولات آینده شهرهاست. اما همه شهرهای جهان در شرایط یکسان و فضای متجانس قرار ندارند و ترسیم چشم‌انداز آتی این شهرها باهم یکسان نیست و برای هر شهر با توجه به فضای اجتماعی-اقتصادی همان شهر، سناریوی خاصی قابل ارائه است. از این رو، هال و فایفر (۲۰۰۰)، برای ترسیم سناریوهای آتی شهرها در سطح جهانی، شهرهای دنیای کنونی را به سه دسته تقسیم کرده‌اند که عبارتند از: (۱) شهرهایی با رشد فوق‌العاده غیررسمی؛ (۲) شهرهایی با رشد پویا؛ (۳) شهرهای توسعه‌یافته مواجه با ضعف و سالخوردگی. در ادامه آن پژوهشگران سناریوهای آتی، تحولات شهر را متناسب با این تقسیم‌بندی تدوین کرده است:

الف- در سناریوی روند یا روال عادی، چنین فرض می‌شود که دولت برای تغییر روند اصلی، مداخله‌ای نمی‌کند. ب- سپس با فرض اینکه دولت به شکل مثبت، اما با ظرافت مداخله کند تا بر نیروهای پیش‌برنده تأثیر بگذارد و این روندها را منحرف کنند، سناریوی دگرگونی روند مطرح می‌شود (جدول ۱۱).

جدول ۱۱: سناریوهای آینده شهرهای مختلف در افق ۲۰۲۵

شهرهای مواجه با رشد فوق‌العاده غیررسمی	
سناریوی روند تغییر سیاست اصلی صرفه‌جویی در منابع کمیاب، بهترین شکل استفاده از این منابع در رفع نیازهای مبرم، همراه با رشد کم‌جمعیت، اجزایی سناریویی را تشکیل می‌دهند که از لحاظ اجتماعی و زیست‌محیطی متعادل‌تر است.	سناریوی روند ادامه روند اصلی ضعف دانش، پس‌انداز/ سرمایه‌گذاری و تولید، نیازهای شهرهای با رشد فوق‌العاده بر تمام فعالیت‌های سیاسی برتری دارد.
شهرهای مواجه با پویایی	
سناریوی روند تغییر سیاست اصلی این‌ها شهرهایی هستند که به‌راستی یادگیرنده هستند. در استفاده از تجربه و دانش بین‌المللی فوق‌العاده موفق هستند و روزبه‌روز خودشان را بیشتر به خط مقدم توسعه پایدار می‌کشانند.	سناریوی روند ادامه روند اصلی بهره‌وری روبه افزایش سبب رشد روزافزون استانداردها و توسعه امکانات غلبه بر مشکلات می‌شود، اما از طرفی چالش‌های جدید را برای پایداری پدید می‌آورد.
شهرهای توسعه‌یافته مواجه با سالخوردگی	
سناریوی روند تغییر سیاست اصلی	سناریوی روند ادامه روند اصلی

<p>پیری فرایندی کند است و به همین خاطر پیش‌بینی و تأثیرگذاری بر آن آسان است. برخی از شهرها از سیاست‌های حمایت بیش‌ازحد اجتناب می‌کنند و به سیاست‌های هم‌رأی‌گرا روی می‌آورند و به درمان‌های ضروری ریشه‌ای متوسل می‌شوند که خود از طریق این‌هاست:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ اصلاح مالیات‌بندی و سیستم مستمری، کاهش فشار مالیات بر درآمد و مالیات‌های تأمین اجتماعی؛ ✓ مقررات‌زدایی از بازارهای آزاد، تشدید رقابت و اصلاح بخشی دولتی، توأم با افزایش کارایی؛ ✓ کاهش حقوق مستمری صندوق بازنشستگی جمعی و پیامدهای آن، یعنی افزایش پس‌انداز خصوصی؛ ✓ کاهش بیشتر صندوق‌های بازنشستگی به‌منظور افزایش پس‌انداز تمام عمر با کار تمام عمر از طریق بازنشستگی دیرتر- که انگیزه یادگیری دائمی را بیشتر می‌کند؛ ✓ هزینه‌های بالای مهاجران بیکار، به‌علاوه نیاز به کارگران خیلی ماهر، به تلاش‌های بیشتری برای ادغام بهتر مهاجران منجر می‌شود؛ ✓ ترویج باری و همکاری غیررسمی بین افراد پیر، برای کاهش وابستگی به سازمان‌های رسمی خدمات‌رسانی. 	<p>بیشتر مردم دارای تحصیلات عالی هستند، اگرچه هنوز بر فقر فائق نیامده‌اند و تقریباً تمام آن‌ها هم دموکراسی‌های کامل با نظام اداری مناسب و مالیات‌بندی قوی دارند. بدین ترتیب این شهرها از نظر سیاسی کند هستند و در سازگاری با نیازهای جمعیت سالمند نیز دشواری‌هایی دارند.</p>
---	--

یادآور می‌شود که پژوهشگران گزارش مورد نظر، برای سه نوع شهر نامبرده سناریوهای جداگانه‌ای را در بخش‌های جمعیت شهری، اقتصاد شهری، جامعه شهری، محیط‌زیست شهری، حمل‌ونقل و شکل شهر شهرهای آتی ارائه داده‌اند که در این قسمت به علت قرابت ویژگی‌های شهرهای ایران با نوع دوم شهرها؛ یعنی شهرهای مواجه با پویایی، فقط به سناریوهای پیشنهادی این قسمت اشاره می‌شود (جدول ۱۲):

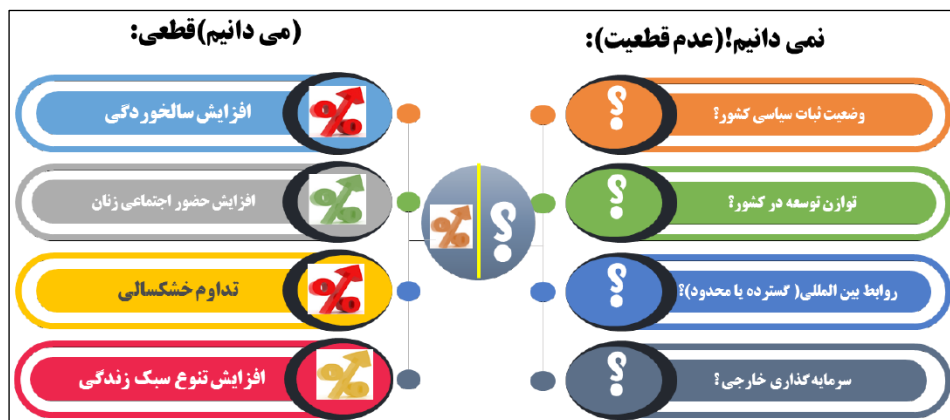
جدول ۱۲: سناریوهای آینده شهرهای مواجه با پویایی در افق ۲۰۲۵ در بخش‌های گوناگون

سناریوی ادامه روند کنونی	سناریوی تغییر جهت روند کنونی
<p>باوجود تعداد زیاد جوان‌ها، افت شدید نرخ زادوولد به سبب شهرنشینی، گسترش آگاهی به جلوگیری از بارداری، ارزش اقتصادی کودکان کاهش می‌یابد، چراکه افزایش هزینه تحصیل و زندگی سریع‌تر از درآمد است. مراقبت بیشتر کودکان و آموزش می‌تواند بر کیفیت سرمایه انسانی بیفزاید. ازدیاد موقت نیروی کار، به خاطر رشد اقتصادی نسبت سن کار به افراد غیرشاغل افزایش می‌یابد؛ اما پس از آن چون گروه‌های زیادی که در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ متولد شده‌اند بازنشسته می‌شوند، بر دوش تعداد کمتری از افرادی که در سن کار هستند می‌افتند؛ اما سهم افراد مسن نسبتاً پایین باقی می‌ماند.</p>	<p>سیاست‌هایی که زادوولد کمتر را به‌ویژه در دوران تحصیل زناشویی تشویق می‌کنند، جریان‌ی پُرشتاب یافته‌اند؛ اما در مورد مفاهیم ضمنی پیری در ۲۰ تا ۳۰ سال، نگرانی پدید می‌آید؛ اما مشکلات در شهرهای توسعه‌یافته سالمند بسیار کوچک‌ترند و این به‌ویژه بدین خاطر است که در آن‌ها به‌طور غالب از گسترش سیستم مستمری‌بگیری پیچیده پرهیز می‌شود.</p> <p>پس‌اندازهای فردی اساس اکثر سامانه‌های مستمری‌بگیری را تشکیل می‌دهد و به همین خاطر نرخ‌های پس‌انداز در بیشتر شهرهایی که افراد مسن‌تر آن زیادتر هستند، بالاترند. سیستم‌های خصوصی مستمری انگیزه‌هایی را برای بازنشستگی پدید می‌آورند. این کار همراه با آموزش کارآمدتر سبب افزایش زندگی کاری می‌شوند و به همین خاطر فشار پیری را کاهش می‌دهد.</p>

سناریوی ادامه روند کنونی	سناریوی تغییر جهت روند کنونی
<p>اقتصاد دوگانه: شهرهای ثروتمند دارای بخش رسمی و محله‌های غیررسمی، مشکل بخش مدرن، تهدید به صنعتی زدایی، چراکه سرمایه به شهرهای کم‌درآمدتر می‌رود. مشکل بخش پیشرفته بخش غیررسمی.</p>	<p>تقریباً تمام شهرها با درآمد متوسط، به‌ویژه در آسیای شرقی به رشد خود ادامه می‌دهند. آن‌ها به میزان بیشتری به سنگاپور و هنگ‌کنگ به‌مثابه اقتصادی کاملاً توسعه‌یافته ملحق می‌شوند ولو نه با سرعت یکسان. بقیه نیز به‌ویژه در استان‌های ساحلی چین، به دسته درآمد متوسط می‌پیوندند.</p> <p>تولید به سمت سرمایه‌بری بیشتر و دانش‌پنیا حرکت می‌کند. شهرهای بزرگ به‌طور فزاینده‌ای به خدمات پیشرفته روی می‌آورند. نیروهای کاری منعطف و ماهر سرمایه‌گذاری داخلی را جذب می‌کنند و به تشویق نوآوری‌های محلی می‌پردازند. دستیابی به آموزش ارزان‌تر به‌شدت با انگیزه دانش‌آموزان و والدینشان مرتبط می‌شود و به کاهش نابرابری به‌ویژه در آمریکای لاتین و شهرهای کاراییب کمک می‌کند. این امر احتمالاً تأثیر منفی بر کاهش یا جداسازی محله‌ها دارد، اما حتی در اینجا نیز فناوری اطلاعات می‌تواند سبب انقلاب آموزشی شود.</p>
<p>شهرهای بزرگ‌تر همچنان مهاجران را جذب می‌کنند و وسیله رندهای پیرامون که غالباً دور از مرکز هستند، از طریق خانه‌سازی رسمی برای گروه‌های کم‌درآمد و اشتغال غیررسمی افشار تهیدست در آن‌ها، غیرمتمرکز می‌شوند. رشد سریع طبقه متوسط جدید که بر پایه تحصیل به وجود آمده است و اختلاط هر چه بیشتر سکونتگاه‌های رسمی و غیررسمی، گاه به تنش‌های اجتماعی منجر می‌شود. رشد نواحی کلان‌شهر چندمرکزی با جمعیت برابر ۲۰-۳۰ میلیون نفر و تقسیم کار شبکه‌ای، خدمات پیشرفته در شهر مرکزی، خدمات روزمره‌تر و تولید در حاشیه. در برخی از شهرها جنبش‌های اجتماعی به سازمان‌دهی اشتغال زمین می‌پردازند و گاه نظم اجتماعی را نیز تأمین می‌کنند. خطر قطبی شدن بین شهر رسمی و غیررسمی وجود دارد.</p>	<p>دگرگونی اقتصادی سبب بهبودی موقعیت بسیاری از کارگرانی می‌شود که به‌تازگی از درآمدهای منظم بهره‌مند شده‌اند و به تحصیل بجه‌هایشان اهمیت می‌دهند. ارتقای کسب‌وکارهای کوچک و محیط بهتر کاری، ارزش‌های طبقه متوسط را تقویت می‌کند، طبقه متوسط گسترش می‌یابد و به محله‌های غیررسمی رسمیت می‌بخشد.</p>
<p>محل‌های دارای اداره‌های محلی جدا از یکدیگر، به‌منظور باری و همکاری‌های کارآمدتر محلی و نواحی نیز به‌منظور حکومت منسجم‌تر شهری و سهیم شدن در درآمدها، فشار وارد می‌آورند. در نتیجه راه‌حلی دوسطحی، دولتی شهری برای تأمین زیرساختار و توزیع خدمات اساسی و انجمن‌های محلی برای بسیج منابع انسانی محلی سبب می‌گردد از بودجه محدود به بهترین نحو استفاده شود. مردم محله‌های غیررسمی دست به ایجاد سازمان‌های محلی می‌زنند تا محیط زیست محلی و نیازهای شهری‌شان را اداره کنند. طرح‌های نمونه ارتقای مسکن غیررسمی مبتنی بر خودگردانی و مالیات‌های محلی که بر اساس تصمیم‌های سیاسی محلی خرج می‌شوند، به سبب وجود رقابت به‌سرعت گسترش پیدا می‌کنند. این مناطق هرچه سریع‌تر به حومه‌های طبقه متوسط مبدل می‌شود.</p>	<p>اعداد مسکن‌های غیررسمی و گاه نیز نسبت آن‌ها همچنان غالباً در مناطق خطرناک و ناپایدار دور از اشتغال یا خدمات و فاقد زیرساخت- یا دارای حداقلی از آن‌ها- آرایش پیدا می‌کند و از این مواجهه با خطرهای بهداشتی و زیست‌محیطی پیش می‌آید.</p>
<p>شهری شدن در کنار توسعه اقتصادی، به درآمد بیشتر و ترافیک شدیدتر می‌انجامد، تقاضای فضا و انرژی گرمایشی و سرمایشی را روزافزون می‌کند و به افزایش جمعیت نیز منجر می‌شود. در مناطق فقیرتر، طرح‌های صنعتی در مراحل اولیه‌شان، همچنان گازهای سمی و زباله تولید می‌کنند و هیچ تلاشی هم برای کنترل گازها به عمل نمی‌آید، یا تلاش اندکی صورت می‌پذیرد. حمایت‌های سیاسی از راهبردهای زیست‌محیطی با تأخیر صورت می‌گیرد.</p> <p>پراکندگی منازل و مشاغل در بزرگ‌ترین شهرها، به رشد مناطق کم‌تراکم دامن می‌زند و از طریق اتکا به خودروی شخصی، باعث افزایش آلودگی و مصرف انرژی می‌شود. رشد بسیار سریع مالکیت و استفاده از خودروی شخصی: تولید جهانی نفت، حول و حوش سال ۲۰۱۰ به اوج خود می‌رسد، به خاطر رشد مالکیت خودرو و استفاده از آن مصرف با سرعت بیشتری افزایش پیدا می‌کند و به افزایش ناگهانی و بسیار شدید قیمت نفت منجر می‌شود. سومین بحران دهه ۱۹۷۰ را به یاد می‌آورد، این است که با افزایش نشانه‌های گرمایش جهانی، سیل‌های شدید در مناطق به‌ویژه آسیا بر سکونتگاه‌های غیررسمی شهری تأثیر می‌گذارد.</p>	<p>چالش‌های جدید خود به سیاست‌های جدید منجر می‌شوند؛ برخی از شهرها به‌منظور حل مشکلات شهر راه‌حلهایی خیالی برای برنامه‌های بازیافت، حمل‌ونقل باکیفیت و تشویق توسعه شهری پایدار پیدا می‌کنند. آن‌ها به‌مثابه شهرهای ادغام‌کننده بهترین اقدام با ابداعات شهری، شهرتی جهانی پیدا می‌کند.</p> <p>گرمایش و نیروی برق ترکیب شده از طریق تولید مشترک، ترافیک شخصی کاهش یافته و آرام به خاطر حمل‌ونقل عمومی کارآمد و راحت، تأمین کافی مواد غذایی و کالاهای مصرفی، آموزش بهتر زیست‌محیطی، همه در سرمشق «شهر یادگیرنده» به‌مثابه نمونه‌ای برای الگوبرداری دیگران عمل می‌کنند.</p>

سناریوی تغییر جهت روند کنونی	سناریوی ادامه روند کنونی	حاصل‌شده
هم‌زمان با افزایش تماس‌های بین‌المللی و گسترش سریع آگاهی در مورد بهترین اقدام، شهرها برای حل مشکل روزافزون حمل‌ونقل و وظایف مربوط به کنترل رشد شهری‌شان به رقابت شهری پیچیده‌ای دست می‌زنند. راه‌حل‌ها از سنگاپور، هنگ‌کنگ و کوریتوبا به‌سرعت صادر می‌شوند. شهرهایی که به انجام بهترین اقدامات شهرت دارند، راه‌حل‌های پیچیده‌شان را برای صدور به شهرهای دیگر عرضه می‌کنند و با این کار خدماتی را در عرصه جهانی صادر می‌کنند که سبب انقلاب در ترافیک شهری می‌شوند. اما مشکل مستمر در مناطق حاشیه‌ای متکی به خودروی شخصی، صرفاً با توسعه سوپرسواری متکی بر فناوری سوخت باتری به‌اضافه سوپراتوبوس که خدماتی باکیفیت ریلی را به قیمت ارزان ارائه می‌دهد، حل‌شدنی است.	رشد سریع درآمد باعث رشد تقاضای خودرو در بیشتر شهرها می‌شود. مناطق پرتراکم داخل شهر، تعریض خیابان‌ها یا ایجاد ساختمان‌های جدید را حتی در شهرهای ثروتمند با درآمد مالیاتی محدود می‌کنند. بدین خاطر است که بحران حمل‌ونقل پیش می‌آید. حمل‌ونقل عمومی صرف راه‌حل ناقصی است، چراکه انتقال دسته‌جمعی مشاغل و افراد به مناطق کم‌تراکم سبب افزایش تعداد خانوارهایی می‌شود که وابسته به خودروهای شخصی‌اند. تصویر اصلی توسعه پایدار ضدونقیض است. رشد اقتصادی ممکن است مشخصاً نتایج منفی از قبیل آلودگی را به بار آورد- شاید هم این‌گونه نشود. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها به‌ویژه در سامانه راه‌آهن و مترو که ضعیف هستند، عقب می‌افتد. وابستگی شدید به خدمات اتوبوس‌رانی که غالباً کیفیت پایینی دارند، پیش می‌آید؛ و به همین خاطر وابستگی شدید به خودروی شخصی با بحران‌هایی مانند افزایش قیمت سوخت بالا می‌گیرد. تمرکززدایی افراد و مشاغل این فرایند را تشدید می‌کنند. ترافیک شدید، آلودگی ناشی از ترافیک، پیمودن راه طولانی برای رسیدن به کار از جمله پیامدها هستند.	رشد انفجاری در آسیای شرقی: رشد از شهرهای بزرگ‌تر به شهرهای کوچک‌تر اطراف نفوذ می‌کند و وارد شبکه نواحی کلان‌شهر می‌شود یا به نواحی شهری با ۱۰-۳۰ میلیون نفر جمعیت گسترش می‌یابد. تضادهای آمریکای لاتین و کارایی: توزیع به‌شدت نابرابر درآمد به اقتصاد شهری دوگانه و ساختار اجتماعی شهری به هم گسیخته منجر می‌شود. آپارتمان‌های بسیار شیک و دفاتر مجلل مرتفع و هتل‌های برج مانند در مراکز شهر، حلیه‌آبادهای وسیع در حاشیه شهر، افزایش بسیار سریع خودروی شخصی و استفاده از آن که به خاطر هزینه پایین استفاده از خودروی شخصی طرفدار دارد، به پراکندگی شهری می‌افزاید.
این شهرها با یکدیگر تفاوت دارند. بعضی از آن‌ها دارای تراکم بالایی هستند و حمل‌ونقل انبوه در آن‌ها به‌شدت توسعه‌یافته است. برخی از آن‌ها شهرهایی هستند که سوخت زیادی مصرف می‌کنند، آلوده‌اند و از نوع شهرهای بی‌نقشه به شمار می‌آیند؛ اما روند عمومی به سمت تراکم‌های بیشتر و حمایت از حمل‌ونقل عمومی به‌ویژه برای کسانی که دسترسی به خودرو ندارند. این‌ها معمول به ساخت مترو نیست که گران است و از نظر تأثیرگذاری نیز محدود است. در بسیاری از موارد سامانه‌های کارآمد اتوبوس‌رانی و خطوط جداگانه مخصوص دوچرخه از نظر هزینه بسیار کارآمد هستند.	در شکل جایگزین: رشد انفجاری در آسیای شرقی: رشد از شهرهای بزرگ‌تر به شهرهای کوچک‌تر اطراف نفوذ می‌کند و وارد شبکه نواحی کلان‌شهر می‌شود یا به نواحی شهری با ۱۰-۳۰ میلیون نفر جمعیت گسترش می‌یابد. تضادهای آمریکای لاتین و کارایی: توزیع به‌شدت نابرابر درآمد به اقتصاد شهری دوگانه و ساختار اجتماعی شهری به هم گسیخته منجر می‌شود. آپارتمان‌های بسیار شیک و دفاتر مجلل مرتفع و هتل‌های برج مانند در مراکز شهر، حلیه‌آبادهای وسیع در حاشیه شهر، افزایش بسیار سریع خودروی شخصی و استفاده از آن که به خاطر هزینه پایین استفاده از خودروی شخصی طرفدار دارد، به پراکندگی شهری می‌افزاید.	در شکل جایگزین: رشد انفجاری در آسیای شرقی: رشد از شهرهای بزرگ‌تر به شهرهای کوچک‌تر اطراف نفوذ می‌کند و وارد شبکه نواحی کلان‌شهر می‌شود یا به نواحی شهری با ۱۰-۳۰ میلیون نفر جمعیت گسترش می‌یابد. تضادهای آمریکای لاتین و کارایی: توزیع به‌شدت نابرابر درآمد به اقتصاد شهری دوگانه و ساختار اجتماعی شهری به هم گسیخته منجر می‌شود. آپارتمان‌های بسیار شیک و دفاتر مجلل مرتفع و هتل‌های برج مانند در مراکز شهر، حلیه‌آبادهای وسیع در حاشیه شهر، افزایش بسیار سریع خودروی شخصی و استفاده از آن که به خاطر هزینه پایین استفاده از خودروی شخصی طرفدار دارد، به پراکندگی شهری می‌افزاید.

چنانچه در بالا اشاره شده است سناریوی مذکور برای «شهرهای مواجه با پویایی» ارائه شده است. در واقع، برای شهرهایی مانند بسیاری از شهرهای ایران که مرحله تحول و گذار را تجربه می‌کنند. در این زمینه و در راستای مطالعات جهانی در زمینه سناریوهای آتی شهرها، در ایران مطالعاتی از این دست انجام شده است که می‌توان در این زمینه به مرکز مطالعات شهرداری تهران اشاره کرد. در این مطالعه، در ابتدا به دنبال کشف عناصر اصلی ساخت سناریو بوده است که این عناصر دربرگیرنده مجموعه‌ای از عوامل از پیش معین (می‌دانیم‌ها) و عدم قطعیت‌های بحرانی (نمی‌دانیم‌ها) تشکیل می‌دهند.

شکل ۳۱: عناصر اصلی سناریوهای آینده توسعه کلان‌شهر تهران

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

همچنین قبل از ارائه سناریوها، محققان پیش‌فرض‌های حاکم بر سناریوهای آینده کلان‌شهر تهران را احصا نموده‌اند و معتقدند هر سناریو ترکیبی از پیش‌فرض‌های ممکن برای سه عدم قطعیت بحرانی و پنج پیش‌فرض قطعی یا عامل از پیش معین است که بر اساس خروجی فرایند شناسایی شده است. در یک تقسیم‌بندی در ارتباط با پیش‌فرض‌ها چنین برداشت می‌شود که برخی از پیش‌فرض‌ها برای آینده تهران مثبت بوده و فرصت مناسبی را برای تهران فراهم می‌کند و برخی هم برعکس. البته برخی از پیش‌فرض‌ها هم ماهیت دوجبهی داشته و بسته به نگرش مدیریت شهری و حاکمیت می‌توانند فرصت‌ساز یا محدودکننده باشد.

جدول ۱۳: پیش‌فرض‌های حاکم بر سناریوها

سناریوها	پیش‌فرض‌های متغیر در هر سناریو	پیش‌فرض‌های ثابت در همه سناریوها
سناریو اول	روابط بین‌المللی گسترده و گسترش همکاری تهران با شهرهای جهانی	افزایش حضور زنان در جامعه، افزایش سالخوردگی جمعیت، تنوع فزاینده سبک‌های زندگی، تداوم شدت خشک‌سالی، رشد شبکه‌های اجتماعی
	ثبات سیاسی، همگرایی و وحدت بازیگران مدیریت شهری	
	توسعه متوازن مناطق کشور، کاهش مهاجرت به تهران و تمرکززدایی	
سناریو دوم	روابط بین‌المللی گسترده و گسترش همکاری تهران با شهرهای جهانی	
	ثبات سیاسی، همگرایی و وحدت بازیگران مدیریت شهری	
	توسعه نامتوازن مناطق، تمرکززدایی و سیل مهاجران به تهران	
سناریو سوم	روابط بین‌المللی محدود و عدم امکان همکاری‌های جهانی	
	عدم ثبات سیاسی، تضاد تعارض بین بازیگران و آشفتگی مدیریت شهری	
	توسعه نامتوازن مناطق، تمرکززدایی و سیل مهاجران به تهران	
سناریو چهارم	روابط بین‌المللی محدود و عدم امکان همکاری‌های جهانی	
	ثبات سیاسی، همگرایی و وحدت بازیگران مدیریت شهری	
	توسعه متوازن مناطق کشور، کاهش مهاجرت به تهران و تمرکززدایی	
سناریو پنجم	روابط بین‌المللی محدود و عدم امکان همکاری‌های جهانی	
	ثبات سیاسی، همگرایی و وحدت بازیگران مدیریت شهری	
	توسعه نامتوازن مناطق، تمرکززدایی و سیل مهاجران به تهران	

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

سناریوها

۱- سناریوی تخت‌غاز (روابط بین‌المللی گسترده، ثبات سیاسی بالا، توسعه متوازن مناطق): در این سناریو، ثمره فعالیت‌های دیپلماتیک به بار می‌نشیند. تمایل به دستیابی به یک راه‌حل دیپلماتیک در سطح منطقه و جهان به صورت عملی تحقق می‌یابد. پیمان خواهرخواندگی میان شهرها از حالت فرمایشی به یک حالت واقعی و اثربخش تبدیل می‌شود. ثمره گسترده شدن روابط بین‌المللی در چند حوزه به صورت ملموس و روشن نمایان می‌شود. موازنه تجاری میان کشورها افزایش می‌یابد و در نتیجه بسیاری از شرکت‌های بین‌المللی تمایل به سرمایه‌گذاری در کلان‌شهر تهران خواهند داشت.

<ul style="list-style-type: none"> • زیست جذب سرمایه گذاری خارجی! • ایجاد اشتغال و افزایش بهره وری • رشد طبقه متوسط شهری! • افزایش فرصت رقابت پذیری 	اقتصادی
<ul style="list-style-type: none"> • ارتقاء عدالت اجتماعی • مهاجرت معکوس • مشارکت واقعی و حداکثری زنان • تنوع فرهنگی فراينده 	اجتماعی - فرهنگی
<ul style="list-style-type: none"> • آماده سازی بستر برای ارتقاء کیفیت محیط زیست • انطباق سریع با خشکسالی • پایبندی بیشتر به پیمان های زیست محیطی • توقف تبدیل کاربری باغات • تاب آوری زیست محیطی 	زیست محیطی
<ul style="list-style-type: none"> • بهبود منظر شهری • استفاده از فناوری های جدید در ساختمان سازی • بهبود استانداردهای ساختمان سازی • باز آفرینی حداکثری بافت های فرسوده 	کالبدی
<ul style="list-style-type: none"> • گسترش حمل و نقل پاک و سریع • هوشمندسازی حمل و نقل • کاهش تصادفات تروم شهری! • افزایش توان بهره گیری از فناوری های جهانی در حمل و نقل 	حمل و نقل

شکل ۳۲: خلاصه ویژگی سناریوی تخت گاز در محورهای مختلف

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

۲- سناریوی حرکت سربالای با شیب ملایم (روابط بین الملل محدود، ثبات سیاسی و توسعه متوازن منطقه‌ای): این سناریو، حل مسائل شهر تهران و شکوفایی را به کارآمدی و مشروعیت داخلی پیوند می‌زند. در چنین وضعیتی، ثبات سیاسی و توسعه متوازن منطقه‌ای در حل یا تخفیف پاره‌ای از مسائل کارگشا می‌شود. عنصر کارآمدی و سیاست‌گذاری منطقی منجر به این می‌شود که پیامدهای منفی محدود بودن روابط بین‌المللی تا حدی خنثی شود.

<ul style="list-style-type: none"> • امکان بهبود استقرار شرکت های تولیدکننده داخلی • امکان اجرای طرح‌های واسطه بین‌کاران داخلی • رشد مشاغل بومی • کاهش بیکاری 	اقتصادی
<ul style="list-style-type: none"> • پررنگ شدن حضور زنان • کاهش روند مهاجرت به تهران • رشد مهاجرت معکوس • هم‌زیستی سبک‌های مختلف زندگی • امکان زندگی فعال سالمندان 	اجتماعی - فرهنگی
<ul style="list-style-type: none"> • تشدید خشکسالی • کاهش آلودگی هوا در تهران • کاهش تنش آبی بین استانهای تامین کننده آب تهران 	زیست محیطی
<ul style="list-style-type: none"> • امکان یکدست شدن مناطق مختلف • افزایش ظرفیت فضای عمومی شهری 	کالبدی
<ul style="list-style-type: none"> • استفاده محدود از فناوری های نوین جهانی • استفاده حداکثری از حمل و نقل داخلی • امکان پایین آمدن کیفیت حمل و نقل عمومی • هوشمندسازی بومی 	حمل و نقل

شکل ۳۳: خلاصه ویژگی سناریوی حرکت سربالای با شیب ملایم در محورهای مختلف

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

۳- سناریوی یاتاقان (روابط بین‌المللی محدود، بی‌ثباتی سیاسی، توسعه نامتوازن: وضعیت این سناریو را می‌توان به بهترین عنوان هم‌آیندی بحران‌ها نامید؛ چندین بحران مثل خشک‌سالی بیکاری و کارآمدی از جمله پیشران‌هایی هستند که سناریوی فوق را آشوبناک می‌کنند. ناآرامی‌های شهری جلوه‌های متعددی به خود می‌گیرد.

<ul style="list-style-type: none"> • افزایش احتمال رکود • کمتری بودجه • ناتوانی در تامین مالی پروژه‌ها • امکان لغو و انحلال شرکت‌های تجاری مستقر در تهران 	اقتصادی
<ul style="list-style-type: none"> • افزایش تبعیض فزاینده • افزایش سیل مهاجرت • کشمکش‌ها و نزاع‌ها • گسترش ناامنی • تعصیب شکاف‌های اجتماعی 	اجتماعی- فرهنگی
<ul style="list-style-type: none"> • تهدید فزاینده خشک‌سالی • عدم پایداری به پیمان‌های زیست محیطی • تبدیل بی‌رویه کاربری‌ها • هم‌آیندی بحران‌های زیست محیطی • افزایش آلودگی‌ها 	زیست محیطی
<ul style="list-style-type: none"> • فرسودگی زیرساخت‌ها • بی‌اعتنایی به رعایت استانداردهای ساختمان‌سازی • امکان شکل‌گیری بافت‌های فرسوده بیشتر 	کالبدی
<ul style="list-style-type: none"> • گسترش حمل و نقل ناپایدار: • افزایش تصادفات ترافیک شهری: • ناتوانی در بهره‌گیری از فناوری‌های جهانی در حمل و نقل 	حمل و نقل

شکل ۳۴: خلاصه ویژگی سناریوی حرکت یاتاقان در محورهای مختلف

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

۴- سناریوی حرکت پرگاز (روابط بین‌المللی گسترده، ثبات سیاسی، توسعه نامتوازن مناطق): تبعات گستردگی روابط بین‌الملل و گسیل شدن شرکت‌های بین‌المللی به سوی تهران در کنار تقویت ثبات در فضای سیاسی، بیش از هر چیز خودش را در کلان‌شهر تهران نشان می‌دهد. به دلیل استمداد توسعه‌نیافتگی در مناطق حاشیه‌ای کشور و ساختاری شدن نابرابری و توسعه نامتوازن منطقه‌ای، در جذب سرمایه‌های خارجی توفیق نمی‌یابد. خشک‌سالی و بیکاری روند مهاجرت به تهران را متوقف نمی‌کند. بخش زیادی از بیکار کشاورز، کارگران، دانشجویان و اقشار متفاوت به سوی مناطق شهری تهران- کرج مهاجرت خواهند کرد.

شکل ۳۵: خلاصه ویژگی سناریوی حرکت پرگاز در محورهای مختلف

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

۵- سناریوی پت‌پت، لرزان: این سناریو را می‌توان نظم شکننده تلقی کرد. در این موقعیت شرایط مساعد برای سرمایه‌گذاری خارجی به وجود نمی‌آید. موقعیت بین‌المللی تهران بسیار لرزان خواهد بود. با وجود فقدان دستیابی به یک موقعیت بین‌المللی مستحکم سرمایه‌گذاری‌های خارجی در زمینه زیرساخت تهران به شدت کاهش خواهد یافت. این روند در کنار توسعه نامتوازن مناطق، سیل مهاجرت به تهران را برای یافتن شغل و مسکن مناسب نامطلوب‌تر خواهد کرد. این امر آسیب‌پذیری کالبدی شهر تهران از حیث بلندمرتبه‌سازی و نظم فضایی را با چالش مواجه خواهد کرد.

شکل ۳۶: خلاصه ویژگی سناریوی پت‌پت، لرزان در محورهای مختلف

منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۷

۳-۴- فرصت‌های حاصل از شهری شدن در جهان و ایران

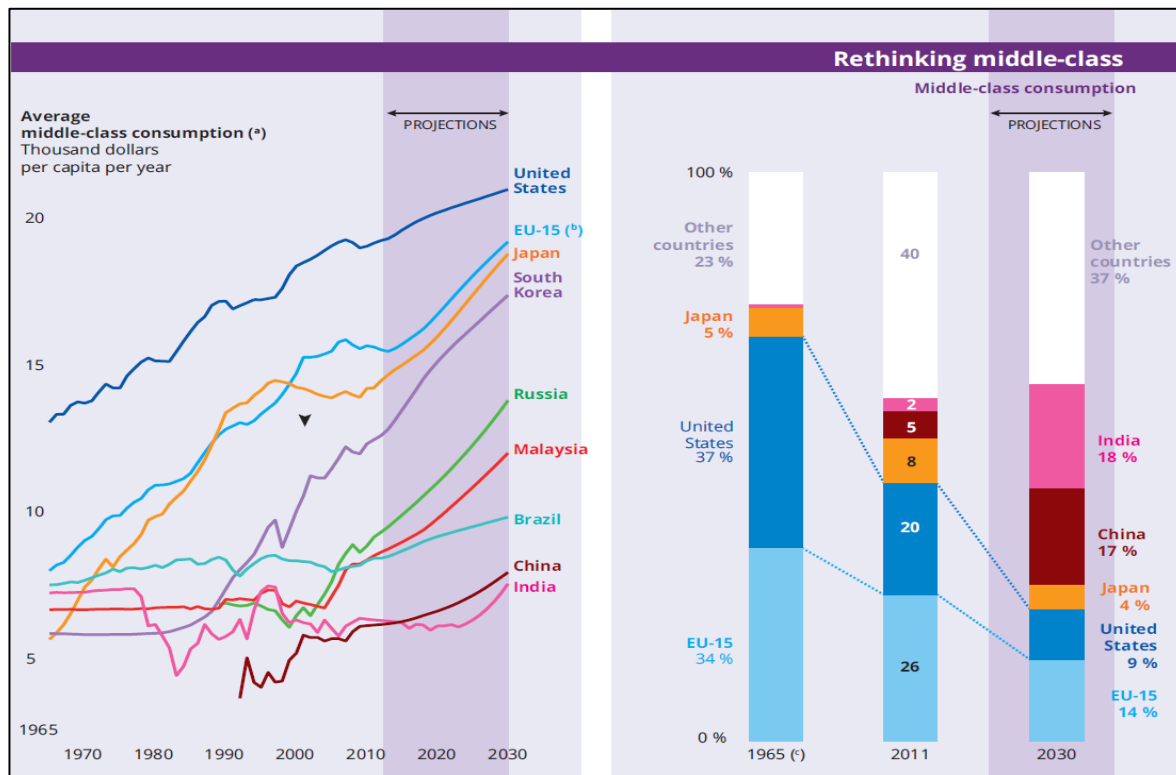
توسعه اقتصادی و کیفیت زندگی

رشد سریع شهرنشینی به عدم تعادل قدرت‌های اقتصادی و تحولات اجتماعی در سطح دنیا وابسته است. شهرها در ایجاد ثروت اقتصادی پیشرو هستند، چراکه اغلب نوآوری‌ها و ایجاد اشتغال در مناطق شهری اتفاق می‌افتد.

درمجموع بررسی‌ها نشان می‌دهد که بین میزان خروجی و توان اقتصادی کشورها با میزان شهرنشینی آن رابطه مستقیم وجود دارد و همچنین شهرها نقش مهمی را در جامعه مصرف جهانی بر عهده دارند؛ به‌خصوص با تحولات کشورهای بریکس و به‌ویژه هند و چین.

پیش‌بینی می‌شود تعداد مصرف‌کنندگان طبقه متوسط از ۱,۸ میلیارد نفر در سال ۲۰۱۰ به ۴,۹ میلیارد در سال ۲۰۳۰ افزایش یابد که آسیا ۸۵ درصد از آن رشد را تشکیل می‌دهد. طبقه متوسط چین در حال حاضر تعداد بیش از ۱۵۰ میلیون نفر را دارد و علاوه بر آن، ایالات متحده آمریکا نیز چنین است. در حالی که طبقه متوسط هند اکنون ۵ تا ۱۰ درصد از جمعیت آن را تشکیل می‌دهد، انتظار می‌رود تا ظرف ۳۰ سال این مقدار به ۹۰ درصد برسد. درمجموع، توزیع جهانی مصرف طبقه متوسطه از سال ۱۹۶۵ به‌طور قابل ملاحظه‌ای تغییر یافته است، در این بین سهم ایالات متحده و اتحادیه اروپا کاهش یافته است. پیش‌بینی می‌شود در دوره ۲۰۱۱ تا ۲۰۳۰، این روند ادامه یابد، به‌خصوص هند و چین تحولات چشمگیرتری در این زمینه خواهند داشت. این روندها، پیامدهای مهمی بر استانداردهای زندگی بخش بزرگی از جمعیت جهانی دارند که به‌طور بالقوه موجب کاهش ناامنی ناشی از فقر و دسترسی به گستره وسیعی از کالاها و خدمات می‌شود. شهروندان طبقه متوسط دارای منابع لازم برای سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی و فیزیکی هستند و تمایل دارند که در فرایندهای سیاسی فعالانه‌تر و در زمینه توسعه اقتصادی و اجتماعی مشارکت بیشتری داشته باشند (شکل ۳۷).

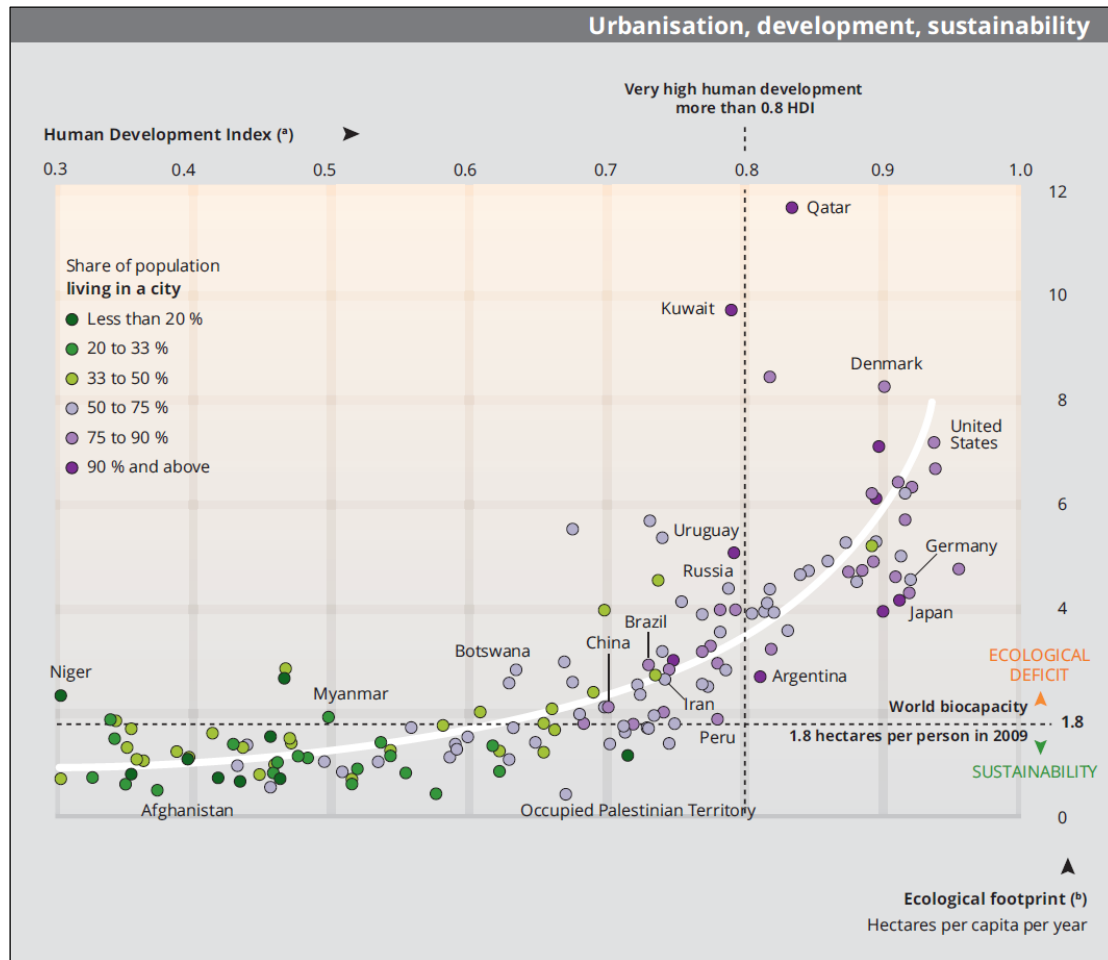

شکل ۳۷: توزیع تغییرات مصرف‌کنندگان طبقات متوسط

منبع: EEA, 2016

برآیندها نشان می‌دهد کشورهایی که جمعیت شهرنشینی بالایی دارند در شاخص‌های توسعه انسانی نیز جایگاه بالایی دارند. از سوی دیگر، کشورهای با سهم شهرنشینی بالا ردپای اکولوژیک بالاتری را به خود اختصاص داده‌اند. از لحاظ اکولوژیکی، کشورهای ثروتمندتر و شهری‌نشین‌تر به‌طور قابل توجهی از ظرفیت اکولوژیکی فراتر رفته‌اند که بیانگر ناپایداری منابع طبیعی است (شکل ۳۸).

شکل ۳۸: مقایسه کشورها از لحاظ شهرنشینی، توسعه انسانی، ردپای اکولوژیک

منبع: EEA, 2016

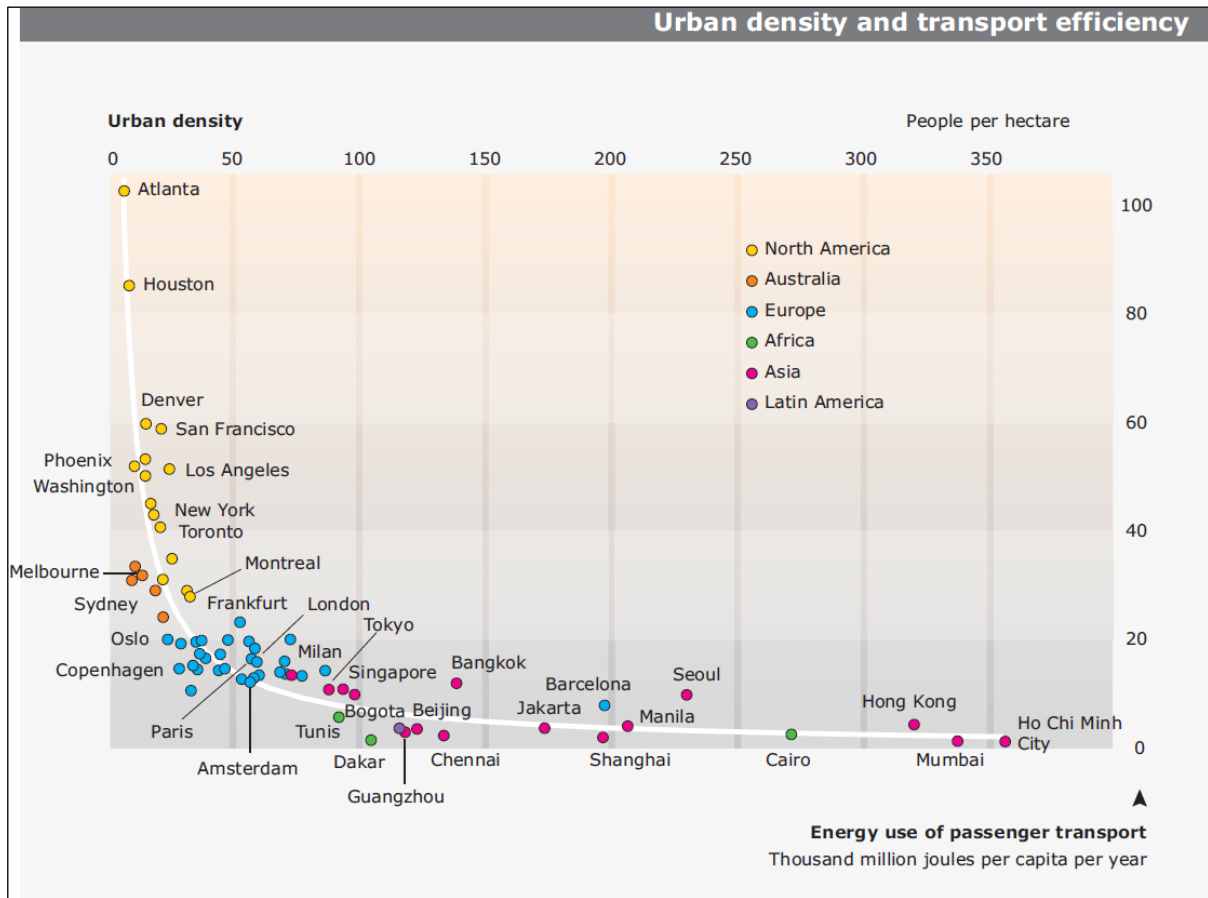
در برابر افزایش سطح زندگی در ارتباط با شهرنشینی، رشد سریع حاشیه‌نشینی نگرانی جدی است؛ چراکه ساکنان این مناطق اغلب نرخ جرم بالا، فقر، عدم دسترسی به خدمات ضروری و معیشت نامناسبی را تحمل می‌کنند. به عنوان مثال برآورد شده است که ۲۰ درصد از جمعیت شهری در کشورهای کمتر توسعه یافته در سال ۲۰۰۸ به آب آشامیدنی سالم دسترسی نداشتند و ۵۱ درصد فاقد امکانات بهداشتی بودند. با این حال، مراکز شهری متراکم به‌عنوان یک کاتالیزور برای گسترش بیماری‌ها به حساب می‌آیند. افزایش تحرک (گردشگری، اجتماعات بزرگ ورزشی و غیره) فرصت‌های جدیدی برای بیماری‌های در حال ظهور، به‌ویژه در شهرها فراهم کرده است که نقطه ورود برای اکثر مسافران است. اپیدمی‌های شهری می‌توانند به مقیاس‌های بی‌سابقه‌ای برسند و به‌سرعت غیر قابل کنترل شوند. بیماری آنفلوآنزای انسانی سال ۲۰۰۹ نشان می‌دهد که عفونت‌های سرتاسر جهان چگونه می‌توانند گسترش پیدا کنند.

۳-۵- فشار زیست محیطی بیشتر یا افزایش بهره‌وری بالاتر؟

توسعه اقتصادی اغلب منجر به افزایش استفاده از منابع، دفع زباله و انتشار آلاینده و تخریب محیط زیست می‌شود، اگرچه شواهدی از عدم ارتباط بین رشد اقتصادی با فشارهای محیطی در جوامع با سطوح درآمد بالا وجود دارد.

طی دهه‌های اخیر با رشد عظیم اقتصاد جهانی، رقابت برای منابع غیر قابل تجدید و فشار بر سیستم‌های طبیعی به شدت افزایش یافته که پیامدهای گسترده زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی را در پی دارد. به عنوان مثال، برآورد شده است که شهرها در سراسر جهان ۸۰-۶۰ درصد از مصرف انرژی را به خود اختصاص داده‌اند.

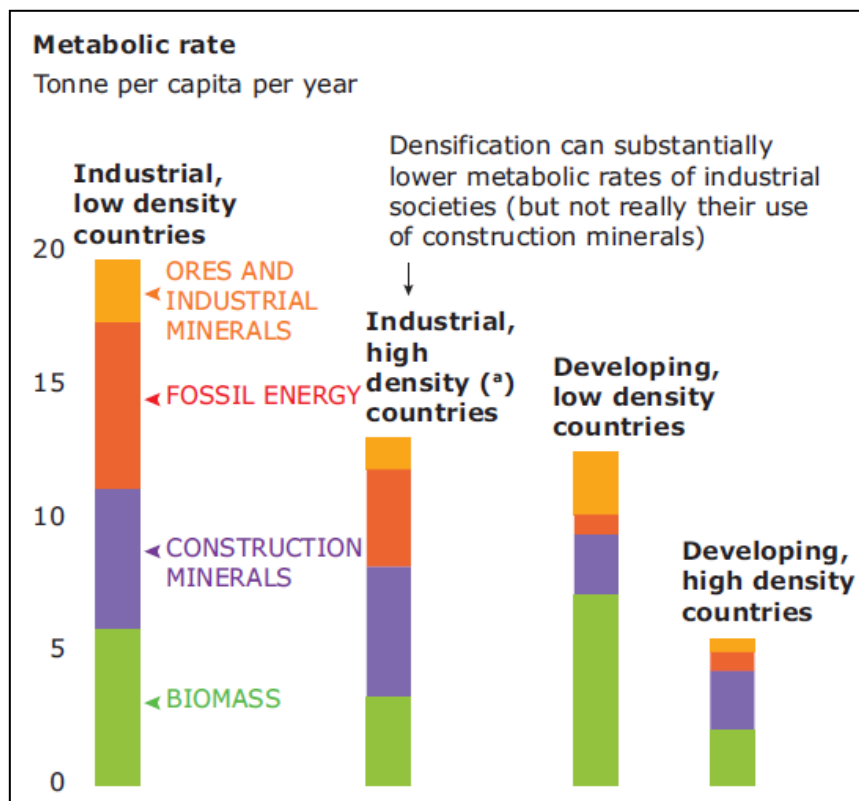
از سوی دیگر، سکونتگاه‌های شهری فشرده، می‌تواند عاملی برای ارتقای استانداردهای سطح زندگی باشد و فشار را بر روی محیط کاهش دهد. با تمرکز جغرافیایی کسب و کار، می‌تواند هزینه‌های آن را کاهش دهد. همچنین این امر موجب آسان‌تر شدن اجرای قوانین زیست محیطی و باعث کم شدن آسیب‌های زیست محیطی می‌گردد. این سکونتگاه‌ها سبب می‌شوند که حمل و نقل عمومی به جای حمل و نقل خصوصی رونق بیشتری یابد و به علت قیمت و محدودیت، فضای اسکان خانه‌های کوچک‌تر گسترش می‌یابد که در مجموع همه موارد مذکور باعث کاهش اتلاف انرژی و منابع می‌شود (شکل ۳۹).

شکل ۳۹: رابطه بین تراکم جمعیت شهری و مصرف منابع و انرژی مرتبط به حمل‌ونقل

منبع: EEA, 2016

بررسی‌ها نشان می‌دهد که مصرف سرانه منابع (به‌ویژه زیست‌توده، فلزات و مواد معدنی صنعتی) در مناطق پرجمعیت نسبتاً زیاد و در مناطق نسبتاً کم‌جمعیت، بسیار پایین است. این در هر دو کشور صنعتی و در مناطق صنعتی غیرصنعتی صادق است. در مجموع، بهره‌وری منابع به نحو قابل توجهی به چگونگی برنامه‌ریزی شهری بستگی دارد (شکل ۴۰).

شکل ۴۰: سرانه استفاده منابع در ارتباط با توسعه و تراکم جمعیت

منبع: EEA, 2016

۳-۶- تهدیدهای حاصل از شهری شدن در جهان و ایران

شهرنشینی علی‌رغم اینکه فرصت‌های قابل ملاحظه و اتفاقات جدیدی را در زمینه اقتصادی، اجتماعی و پایداری زندگی به وجود می‌آورد؛ تهدیدات و چالش‌های مهمی چون کمبود زیرساخت‌ها، کمبود منابع به‌خصوص انرژی، امنیت، خدمات و غیره را پیش روی جوامع قرار می‌دهد. در این راستا، مؤسسه PWC دو پیامد پیش‌رو را در شهرها مورد بررسی قرار می‌دهد:

۱- رشد وسیع کلان‌شهرها در کشورهای دنیا، به علت گسترش بیش‌ازحد برای دولت‌های ملی آن کشور رقیب خواهند بود.

۲- در فرایند شهرنشینی جدید، دولت‌ها به پروژه‌های کلان‌مقیاس در زمینه‌های زیرساخت، سلامت و بهداشت، خدمات پشتیبان بازرگانی، فراهم کردن زمینه اشتغال و غیره نیاز دارند (PWC, 2016).

علاوه بر آن چنین برآورد شده است که کمبود و تنش ناشی از فقدان زیرساخت‌ها از مشکل و چالش عمده آینده شهرهای جهان سوم و شهرهای قدیمی‌تر است و همچنین در اقتصادهای نوظهور که شهرها به‌سرعت در حال رشد هستند؛ تقاضا برای زیرساخت‌های هوشمند به‌شدت زیاد خواهد شد.

چالش‌ها و تهدیدات دفاعی و امنیتی

از مباحثی که در پژوهش مدنظر مورد توجه قرار گرفته است، چالش‌های و تهدیدات دفاعی و امنیتی است. در این راستا، بررسی‌ها نشان می‌دهد که ادامه فرایند گسترش شهرنشینی و شکل‌گیری کلان‌شهرها تهدیداتی را برای امنیت ملی در پی دارد. ضعف در تأمین زیرساخت‌ها، جنبش‌های عمومی را در پی داشته و تهدیدی برای دولت مرکزی است. جرائم سازمان‌یافته و جنبش‌های تروریستی خطراتی است که آینده امنیت کلان‌شهرها را در شرایط خاص هدف می‌گیرد. از این رو، هزینه تأمین امنیت این شهرها بالا بوده و نیازمند شبکه اطلاعاتی منسجم و همکاری‌های بین دستگاهی است (جدول ۱۴).

جدول ۱۴: چالش‌های پیش روی شهرنشینی آتی

عنوان	مصادقاها
چالش مشروعیت نیروهای سنتی دفاع و امنیت	ضعف دولت‌های مرکزی؛ قدرت شهرداری‌ها بیشتر از دولت؛ ضرورت شبکه‌سازی و اشتراک‌گذاری اطلاعات.
تخریب و خرابکاری‌های چریکی و نامتقارن	تراکم زیاد افراد در مناطق کوچک‌تر؛ فراهم شدن مناسب‌تر زمینه رفتارهای تروریستی؛ جمعیت بیشتر شرایط مناسب‌تر برای حرکات تروریستی؛ قطع برق و آب و تهدیدات خرابکارانه.
محل‌های با هنجارهای اجتماعی و شهرهای وحشت‌زا	مهاجرت توده افراد به داخل شهر و برخورداری از حداقل امکانات و سطح پست زندگی؛ جرم‌های سازمان‌یافته؛ باندهای تروریستی مخرب.

منبع: PWC, 2016

جدول ۱۵: پیامدهای رشد شهرنشینی از نگاه مطالعات مؤسسه KPMG

ردیف	عنوان چالش‌ها
۱	رشد سریع شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و تمرکز جمعیت
۲	عدم رابطه مطلوب بین محیط ساخته‌شده و محیط طبیعی
۳	افزایش شدید نیازهای زیرساختی شهرهای بزرگ‌مقیاس
۴	فشار فقر شهری با احتساب جمعیت در حال رشد مناطق غیررسمی شهرها

منبع: KPMG, 2014

یکی از بزرگ‌ترین چالش‌هایی که سیاست‌گذاران در سرتاسر جهان با آن مواجه هستند، نظارت بر روند شهرسازی و مدیریت پایدار رشد شهری و اطمینان از دسترسی مناسب به مسکن، آب و انرژی است. علاوه بر آن، می‌توان به نکاتی در زمینه اهمیت آگاهی از تأثیرات مثبت اجتماعی و خدماتی شهرنشینی (مثلاً کارایی خدمت به جمعیت‌های متمرکز بیشتر) و منفی شهرنشینی (مثلاً جابه‌جایی روستایی به شهری، از دست دادن همبستگی خانوادگی، بی‌خانمانی و استرس‌هایی که نیاز به بهداشت روانی و سایر خدمات) نیز اشاره کرد (KPMG, 2014).

فقر شهری از جمله چالش‌های مهمی است که در این گزارش از آن یاد شده است؛ به نحوی که نیمی از فقرای جهان در مناطق شهری زندگی می‌کنند. تا سال ۲۰۰۰ بیش از ۹۰ درصد خانوارهای آمریکای لاتین، ۴۰ درصد آفریقا و ۴۵ درصد از جمعیت فقیر آسیا در مناطق شهری زندگی می‌کنند که به‌زعم آنان این چالش ناشی از

رشد شهری نیست، بلکه ناشی از فقدان اراده در ادارات شهری و بی‌کفایتی یا فقدان منابع مدیریتی برای چنین رشدی است. از جمله مسائلی که بر مسئله فقر دامن می‌زند، رشد روزافزون مهاجرت به شهرهاست که ریشه بسیاری از معضلات شهری است که توسعه پایدار و پایداری توسعه شهر را در درجه اول هدف گرفته است. به عقیده آنان فقر هم در شهرهای کشور توسعه‌نیافته و هم در کشورهای توسعه‌یافته وجود دارد. فقر بمبئی که حاشیه‌نشینان آن در کثیف‌ترین حالت ممکن زندگی می‌کنند و حتی دوازده نفر در یک اتاق سکونت دارند؛ با فقر شهرهای کشورهای توسعه‌یافته که به فقر نسبی بدل شده است و داشتن لوازم و امکانات اولیه زندگی جز شاخص فقر نیست، بلکه شاخص‌هایی چون توزیع عادلانه درآمد، مشارکت دموکراتیک و توانمندی مدنظر است؛ متفاوت می‌باشد.

از جمله چالش‌ها؛ انسجام اجتماعی و همبستگی اجتماعی است که به‌عنوان شاخصی برای جامعه شهری پایدار مطرح است که در پاسخ به محرومیت‌های اجتماعی شکل گرفته و در کلان‌شهرها و شهرهای متوسط کشورهای روبه توسعه گسترش یافته است. نماد کامل محرومیت اجتماعی، زاغه‌نشینی و اسکان در فضایی که مسکن مناسبی وجود ندارد؛ است. از این رو، سرپناه پایدار شهری؛ یعنی سرپناه مناسب و ارزان‌قیمت برای همه شعاری است که مدیریت شهری شهرهای آینده باید آن را سرلوحه کار خود قرار دهند. در راستای تأمین مسکن مناسب برای رفع محرومیت و ارتقای سطح پایداری شهرها، تأمین محیط‌زیست پایدار نیز برای شهرهای آینده از چالش‌های مهم برشمرده شده است. تنگنای بعدی شهرهای آینده، افق نامشخص و روبه رشد خودرو و ترافیک و به‌طور کلی مسئله حمل‌ونقل شهری نیازمند تدبیر ویژه‌ای است تا زندگی مطلوب و پایدار شهری به خطر نیفتد (هال و فایفر، ۲۰۰۰).

۱- چالش مهاجرت

تسهیل مهاجرت داخلی و بین‌المللی به شهرها یکی از ویژگی‌های تعیین‌کننده مدیریت شهری قرن ۲۱ است. برآوردها نشان داد در حال حاضر در هر ساعت، ۳۲ نفر به شانگهای، ۳۹ نفر به کینشاسا و جاکارتا، ۴۲ نفر به بمبئی و کراچی، ۵۰ نفر به داکا و ۵۸ نفر به لاگوس مهاجرت می‌کنند. مهاجرت اکنون سرعت بالایی دارد و نشانه‌ای از کند شدن را نشان نمی‌دهد. دلایل زیادی برای این امر وجود دارد: میل به کیفیت زندگی بهتر، فرار از اثرات تغییرات آب‌وهوایی یا تمایل به آزادی از سختی زندگی روستایی از جمله این دلایل است.

وقوع مهاجرت، تأثیر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زیادی دارد و باعث ایجاد چالش‌های بزرگی می‌شود، از جمله عدم برنامه‌ریزی برای محله‌های فقیرنشین، آلودگی بیش‌ازحد، تخریب محیط‌زیست و نابرابری. برخی از دولت‌ها توانایی خود را برای مقابله با این مشکل به کار گرفته و سعی کرده‌اند تا روند را کاهش دهند. مطالعات سازمان ملل متحد نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۱۳ از ۱۹۳ کشور عضو، ۸۰ درصد از آن‌ها سیاست‌هایی برای کاهش

مهاجرت روستایی به شهری دارند و این سیاست‌ها در کشورهای فقیرتر برجسته‌تر است. ۸۸ درصد از کشورهای کمتر توسعه یافته اظهار داشتند که مایل به کاهش میزان مهاجرت به مناطق شهری هستند. با توجه به میزان تغییرات در حال انجام، بسیاری از شهرها مجبور به تجدیدنظر در مورد چگونگی برنامه‌ریزی زیرساخت‌ها و خدمات خود برای مقابله با ورود جمعیت سریع و در عین حال نگران از آمار نامرئی هستند. برخی از سیاست‌ها برای کاهش یا مهاجرت روستایی- شهری طراحی شده‌اند.

۲- چالش مقابله با نابرابری

فراهم آوردن دسترسی عادلانه به تمام موارد مورد نیاز زندگی شهری از جمله حمل‌ونقل، بهداشت، آموزش و پرورش و کار برای تسهیل رشد اقتصادی و انسجام اجتماعی چالش‌هایی هستند که شهرهای آتی با آن روبه‌رو می‌باشند.

اگرچه جهانی‌شدن اقتصاد باعث ایجاد ثروت فراوان شده است، اما به‌طور فزاینده‌ای مزایای آن تقریباً نابرابر توزیع شده است. رفاه شهرنشینان به بالاترین سطح درآمد ارتباط پیدا کرده است. با افزایش تعداد افرادی که در حال حرکت به شهرها هستند، تفاوت‌های گسترده‌ای در دسترسی به مسکن، حمل‌ونقل، بهداشت، مراقبت‌های بهداشتی، آموزش و پرورش و مشاغل ادامه می‌یابد و شکاف میان غنی و فقیر گسترده‌تر می‌شود. در سال ۲۰۰۲، آمریکایی‌ها به‌طور متوسط ۹ برابر ثروتمندتر از آمریکای لاتین بودند، ۷۲ برابر ثروتمندتر از آفریقایی‌های جنوب صحرای آفریقا و ۸۰ برابر ثروتمندتر از جنوب آسیا بودند.

نابرابری شهری صرفاً مشکل کشورهای در حال توسعه نیست. ایالات متحده در مقایسه با سایر اقتصادهای پیشرفته در زمینه نابرابری درآمد و تحرک اجتماعی، ضعیف است. در سراسر جهان، ایالات متحده دارای یکی از بالاترین نرخ فقر در کودکان است و در این زمینه با کشور برزیل برابری می‌کند. شهر نیویورک علاوه بر داشتن بیشترین تعداد میلیونرهای کشور، دارای محله‌هایی است که درآمد متوسط آن‌ها بسیار پایین‌تر از آستانه فقر رسمی است.

۳- چالش تداوم پایداری

اطمینان از توسعه پایدار زیرساخت‌ها، کاهش آلودگی و ایجاد یک محیط امن و سالم در زمان گسترش سریع شهری از دیگر چالش‌های آینده شهری است. با توجه به اینکه جمعیت شهری برای درازمدت ادامه دارد، مساحت این سیاره که از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۵۰ تحت پوشش سکونتگاه‌های شهری قرار می‌گیرد به بیش از ۳ میلیون کیلومتر مربع افزایش خواهد یافت. شهرهای زیادی در حال گسترده شدن هستند. در بعضی از شهرها مانند بمبئی و مانیل، پیامد این افزایش بی‌امان تراکم جمعیت است. برای برخی دیگر مانند قاهره، سائوپائولو و کراچی، بدون محدودیت فیزیکی، خطر انقراض شهری بی‌رحمانه است. این تحولات فقط از منظر تعداد افراد نیست، بلکه تغییرات در الگوهای زندگی و ترکیب خانواده به این معنی که اندازه خانوارها در اکثر کشورها در حال کاهش است و موجب فشار بیشتر به تقاضای مسکن نیز می‌شود.

سریع‌ترین شهرهای رو به رشد مانند نایروبی با نرخ بیش از ۴ درصد در سال در حال افزایش است، در مقایسه با میانگین رشد جمعیت شهری در جهان ۱٫۸۴ درصد در سال است. پایتخت ماداگاسکار، ابوجا و بندر هارکورت در نیجریه، پایتخت بورکینافاسو و پایتخت کامرون دارای رشد سریعی هستند.

نگرانی‌ها و چالش‌های نوپدید

شهرهای امن، شهرهای تاب آور و همکاری‌های مشترک از جمله نگرانی‌های است که برای آینده شهرهای جهان مورد توجه قرار گرفته است.

۱- چالش‌های شهرهای امن

جلوگیری از تروریسم، جلوگیری از حملات سایبری به زیرساخت یا مقابله با افزایش جرم و جنایت، نیاز به شهروندان برای احساس امنیت را تسریع می‌کند.

با توجه به دیدگاه جامع در خصوص امنیت از دیدگاه‌های دیجیتال، سلامت، زیرساخت‌های شهرهای ایمن، توکیو به‌عنوان امن‌ترین شهر در جهان شناخته می‌شود و بعد از آن، سنگاپور قرار دارد. در آسیا، جاکارتا و هوچی‌مین در پایین‌ترین رتبه قرار دارند. در حالی که شهرهای ثروتمند به‌طور کلی در رتبه‌بندی بالاتر از حد متوسط قرار دارند، میزان مناسبی نیست؛ برای مثال، ریاض یک شهر با درآمد بالا و شاخص ایمنی کم است. سانتیاگو پایتخت شیلی در دهه گذشته، رشد فراوانی از لحاظ امنیت داشته است، در حالی که در سال ۲۰۰۴ در ژوهانسبورگ ۳۰۰ محله محصور و ۲۰ منطقه امن وجود داشت.

در سراسر جهان، افزایش تروریسم به یک نگرانی رو به رشد برای همه تبدیل شده است. حملات تروریستی اخیر در بمبئی، پاریس، بروکسل، آنکارا و لندن، تنها چند نمونه از آن‌ها به شمار می‌آیند. برای بسیاری از نیروهای امنیتی، برنامه‌ریزان شهری و به‌طور فزاینده‌ای عموم مردم، افزایش تروریسم یک مسئله حائز اهمیت است. جلوگیری از حملات و به حداقل رساندن تأثیر آن‌ها در هنگام انجام این کار، در حال حاضر یکی از اولویت‌ها در بسیاری از نقاط شهری است. به این دلیل استراتژی مهاجمان هم پیچیده‌تر است؛ برخی از آن‌ها روش‌هایی با فناوری پایین، اما بسیار مؤثر، مانند حرکت اتومبیل‌ها در بین اجتماع مردمی باهدف ایجاد آسیب را به کار می‌گیرند.

در بعضی از شهرها، برنامه‌ریزان از معماری ضدتروریسم مانند بولاردارها، مانع‌ها، مبلمان خیابانی و فضاهای باز استفاده می‌کنند تا این خطر را کاهش دهند. ادارات انگلستان یکی از اولین سازمان‌هایی بود که گزینه‌ها را بررسی و طراحی‌های خاصی را ارائه داده‌اند.

شهرهای ایالات متحده مانند نیویورک، لس‌آنجلس، شیکاگو و سان‌فرانسیسکو همه نسبتاً امن هستند؛ اما به نظر نمی‌رسد که تکنولوژی و امنیت سایبری در مبارزه با جرم و جنایت فیزیکی با موفقیت همراه باشد. لندن با یکی از گسترده‌ترین شبکه‌های نظارت تصویری در هر شهر، یک دوربین برای هر شش شهروند دارد. با این حال، میزان جرم و جنایت در لندن در حال افزایش است، برخی از آن‌ها به دلیل کاهش پلیس در ضرب و

شتم است. در مادرید، بیش از ۸۰۰۰ دوربین امنیتی در سراسر سیستم حمل‌ونقل عمومی توزیع شده است. با این حال، برخی از مطالعات نشان می‌دهد که دوربین مداربسته واقعاً بر میزان جرم و خشونت اثر نمی‌گذارد و در بهترین حالت تأثیر آن کم است.

۲- چالش‌های شهرهای تاب آور

نگرانی رو به رشد در زمینه بازسازی زیرساخت‌هایی که قادر به مقاومت در برابر تأثیر احتمالی تغییرات آب‌وهوایی و افزایش تعداد بلایای طبیعی باشند؛ از جمله موارد دغدغه‌های مدیران شهری کنونی است.

تاب‌آوری منعکس‌کننده توانایی یک شهر در برابر حوادث است. هیچ‌کس واقعاً دقیقاً نمی‌داند که تأثیر ۲، ۳ یا ۴ درجه سانتی‌گراد افزایش دما در جهان به چه معناست و چه پیامدهایی را در پی دارد. در بریتانیا نتیجه یک بررسی از پیامدهای افزایش احتمالی ۴ درجه سانتی‌گراد نشان می‌دهد که در کنار ذوب شدن بیشتر صفحات یخی قطب جنوب، بیابان‌زایی در آمازون، جنوب غربی آمریکا، جنوب چین و بخش‌های وسیعی از آفریقا گسترش می‌یابد. از نظر آب‌وهوا، خشک‌سالی و طوفان‌ها با قدرت افزایش می‌یابد و فصول تغییر خواهند کرد. از لحاظ تاریخی جوامع زیادی در مجاورت آب قرار داشتند و شهرها به‌طور طبیعی در همان مکان‌ها توسعه یافتند. امروزه بسیاری از بزرگ‌ترین شهرها در ساحل واقع شده‌اند و به همین دلیل به‌طور فزاینده‌ای در معرض سیل قرار دارند. نیویورک، میامی و بوستون، در کنار گوانگژو، بمبئی، کلکته، شنزن و جاکارتا از آسیب‌پذیرترین شهرها هستند. ده شهر «خطرناک» در سراسر جهان در حال حاضر در ۱۵۰ متری دریا گرد آمده‌اند و پیش‌بینی شده است که به میزان ۵۰ درصد افزایش یابد و به ۷۵ متر برسد.

۳- چالش‌های همکاری‌های مشترک

مدیریت همکاری و رقابت برای ایجاد تعادل مناسب اشتراک‌گذاری تجربه، بینش و ایده‌ها برای آینده ضمن به رسمیت شناختن افزایش رقابت اقتصادی بین مکان، موضوعی است که برای آینده شهرها مهم می‌باشد. شهرها همیشه باهم رقابت می‌کنند و با یکدیگر مقایسه می‌شوند؛ اما با در نظر گرفتن بسیاری از چالش‌های مشترک که در حال حاضر شیوع پیدا می‌کند، سطح همکاری میان شهرها هم افزایش می‌یابد. v,I C40 نمونه‌ای از شبکه بزرگ است که سیاست‌گذاران شهری را از ۸۳ شهر در سراسر جهان به هم متصل می‌کند تا تأثیر تغییرات اقلیمی را مورد توجه قرار دهند و از یکدیگر در مورد مسائلی مانند مدیریت زباله، بهره‌وری ساختمان و حمل‌ونقل یاد بگیرند. از طریق تلاش‌هایی مانند این، شهرها در جهت حل مسائل کلیدی برای آینده راهنمایی لازم را می‌گیرند تا دولت‌های ملی و منطقه‌ای را هدایت کنند.

فصل چهارم: تحلیل و جمع بندی

مقدمه

شهرها پدیده‌های اجتماعی پیچیده‌ای هستند و می‌توانند امتیازات فراوانی برای ساکنان خود فراهم کنند. از جمله این امتیازات می‌توان به تسهیل فرایندهای ارتباطات، تعامل اجتماعی، تجارت، تولید اقتصادی، مدیریت و اجرا اشاره کرد. تراکم جمعیت در یک ناحیه، امکان تعامل اجتماعی را افزایش می‌دهد، مبادلات اقتصادی تسهیل می‌شود و امکان بسیج نیروی کار جهت تولید صنعتی را فراهم و نیازهای نواحی اطراف را در زمینه ماشین‌آلات و ابزار صنعتی تأمین می‌کند. این تقسیم کار، به نوبه خود تأثیر مثبتی بر فرایند تولید در هر دو ناحیه می‌گذارد.

تحولات تکنولوژیک و گسترش مصرف انبوه، انقلاب اطلاعات و پدیده جهانی شدن منجر به تحولات اساسی در وجوه مختلف زندگی انسانی مانند فرهنگی، اقتصادی، تکنولوژیک، رفتار شهروندان و همچنین باعث تسریع در تحولات چهره شهرها شده است. سرعت تحولات، چهره شهرها و دگرگونی وسیع در سیمای شهرهای آینده را به امری گریزناپذیر تبدیل کرده است و بسیاری را بر آن داشته تا سعی در ارائه چهره شهرهای آینده را داشته باشند. هم‌اکنون در بسیاری از محافل علمی و اجرایی الگوهای شهرهای آینده در دستور کار است. به عبارت ساده‌تر، شهر آینده را تحولات فنی و تکنولوژیک کنونی می‌سازد، بنابراین شهر معاصر و شهر آینده هوشمند خواهد بود و این فقط حمل‌ونقل و محیط هوشمند نخواهد بود؛ بلکه شهروند زندگی هوشمند و مدیریت و اداره هوشمند را هم شامل خواهد شد.

از سوی دیگر، امروزه شهرها همان‌طور که مکانی برای رشد و شکوفایی هستند، به یکی از تهدیدهای کره زمین در زمینه‌های مختلف اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی تبدیل شده‌اند. رشد سریع شهرنشینی به این تهدیدها دامن زده است که تأثیرات مخربی بر شهروندان خواهد داشت؛ بنابراین، آینده‌پژوهی شهری برای بقای تمدن، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. این اهمیت در مورد کشورهای منطقه و آسیا از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا در این قاره غول‌های جمعیتی تعیین‌کننده در تحولات اجتماعی - اقتصادی و سیاسی منطقه‌ای و جهانی وجود دارند که مطالعه هر کدام از آنها فصلی اختصاصی را می‌طلبد. این قاره با توجه به حجم جمعیت آن، در سال ۲۰۵۰ رقم قابل توجهی از جمعیت شهرنشین را خواهد داشت. اگرچه در حال حاضر میزان شهرنشینی در بخش وسیعی از این قاره پایین است، اما سازمان ملل گزارش داده است که بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۳۰، کشور هند به تنهایی ۳۴۵ میلیون نفر، پاکستان نزدیک به ۱۰۰ میلیون و بنگلادش نیز بیش از ۵۰ میلیون شهروند جدید خواهد داشت.

در بخش پایانی گزارش حاضر تلاش می‌شود تا با توجه به وضعیت ایران و منطقه؛ از مطالب ارائه شده تحلیل و جمع‌بندی صورت گیرد. در این راستا، با توجه به مطالب ارائه شده و ابعاد توسعه پایدار شهری سعی بر آن است که جمع‌بندی مطالب ارائه شده در چارچوب حوزه‌های چهارگانه به صورت زیر ارائه شود:

۴-۱- تحلیل و جمع‌بندی از منظر جمعیتی

از بارزترین تحولات آتی شهرها، تحولات در زمینه جمعیت است. بررسی‌ها و تحلیل‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به خوبی بیانگر افزایش جمعیت در شهرهای آینده است.

در راستای آینده جمعیتی شهرهای جهان و منطقه می‌توان بیان کرد که با افزایش طول عمر و مهم‌تر از آن کاهش باروری، جمعیت جهان در حال پیر شدن است. اثرات اقتصادی جمعیت سالخورده بر اقتصاد شهری بسیار گسترده است. کاهش دائمی در مشارکت نیروی کار و نتیجه حاصله از آن وجود دارد. در اغلب موارد الگوهای مصرف در نتیجه نیازهای خاص تغییر می‌کنند. مسکن، آسانسورها، دسترسی معلولان تسهیلات مراقبتی- بخش‌های بیمارستانی، خانه‌های سالمندان، خدمات پشتیبانی که آن را به یکی از سریع‌ترین بخش‌های اشتغال‌زایی تبدیل می‌کند. همچنین حکومت‌ها با نیازهای جدیدی در زمینه تقویت شبکه‌های ایمنی (پشتیبانی از حقوق، حقوق بازنشستگی) خدمات درمانی و خدمات اجتماعی روبه‌رو هستند. علاوه بر این، یک تحول اجتماعی تدریجی نیز در جهت انتقال مسئولیت نگهداری از سالمندان به مؤسسات خصوصی یا عمومی وجود دارد و چالش‌های بزرگی را برای هر دو دسته کشورهای پیشرفته و در حال توسعه در آینده قابل پیش‌بینی ایجاد خواهد کرد.

ایران هم به عنوان یک کشور در حال توسعه طی دهه‌های گذشته به شدت متأثر از رشد شهرنشینی بوده است. قریب به اتفاق نظریات مرتبط با شهرنشینی نشان می‌دهد که افزایش جمعیت مجموعه شهرها از چهار عامل نشئت می‌گیرد: نخست، افزایش طبیعی جمعیت مقیم شهر (تفاضل مولید و مرگ‌ومیر)؛ دوم، خالص مهاجرت روستا به شهر؛ سوم، ادغام حومه‌ها و اقمار شهری به محدوده شهرها و چهارم، تبدیل نقاط روستایی به شهر. دلایل افزایش نسبت جمعیت شهری کشور در دهه‌های اخیر نیز علل یادشده بوده است.

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت شهرنشین کشور، ۵۹,۱۵ میلیون نفر و جمعیت روستانشین و غیرساکن ۲۰,۷۸ میلیون نفر بوده است. در امتداد افزایش میزان شهرنشینی در دهه‌های گذشته، تعداد جمعیت شهرنشین کشور طی دوره ۵ ساله ۱۳۹۵-۱۳۹۰ نیز ۵,۵۵ میلیون نفر افزایش و ضریب شهرنشینی نیز از ۷۱,۴ درصد به ۷۴ درصد رسیده است. متوسط نرخ رشد سالانه جمعیت شهرنشین در این دوره ۱,۹۷ درصد بوده است. در حالی که نرخ رشد جمعیت روستانشین و غیرساکن ۰,۷۳- درصد بوده و در این دوره پنج ساله بیش از ۷۰۰ هزار نفر از جمعیت آن‌ها کاسته شده است.

یکی از دلایل افزایش جمعیت شهرنشین و ضریب شهرنشینی در کشور، تبدیل شدن روستاها به شهر و پیدایش شهرهای جدید است که در دوره‌های گذشته بیشترین تأثیر را بر افزایش ضریب شهرنشینی داشته است. تعداد نقاط شهری کشور از ۱۱۳۹ نقطه شهری در سال ۱۳۹۰ به ۱۲۴۵ نقطه شهری در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. بر اساس آمار مهاجرت سرشماری‌ها، از سال ۱۳۸۵ به بعد، مهاجرت روستا به شهر اثری بر افزایش ضریب شهرنشینی نداشته است.

نکته حائز اهمیت دیگر در بحث شهرنشینی در ایران، ترکیب سنی است؛ به‌نحوی که سهم نسبی جمعیت در تمامی گروه‌های سنی زیر ۲۵ سال در مناطق روستایی بالاتر از مناطق شهری است. این امر نشانگر بالاتر بودن نرخ باروری در مناطق روستایی نسبت به مناطق شهری طی ۲۵ سال گذشته است. اما سهم نسبی جمعیت در تمامی گروه‌های سنی ۲۵ تا ۶۴ ساله در مناطق شهری بالاتر از مناطق روستایی است. به‌گونه‌ای که ۵۶٫۷ درصد جمعیت شهری و ۵۰٫۳ درصد جمعیت روستایی در سنین ۲۵-۶۴ سالگی یا سنین اوج فعالیت اقتصادی قرار دارند. این موضوع به دلیل مهاجرت جوانان روستایی به شهر در چند دهه گذشته رخ داده است. سهم جمعیت ۶۵ ساله به بالا، در نقاط شهری ۵٫۸ درصد و در نقاط روستایی ۶٫۸ درصد بوده است. دلیل این امر، آن است که این طبقه سنی کمتر در معرض مهاجرت می‌باشند. علاوه بر آن، برخی از مهاجران روستا به شهر نیز احتمالاً در دوران پیری به زادگاه خود بازمی‌گردند.

در مجموع می‌توان گفت که سهم جمعیت روستایی در گروه‌های سنی پایین و گروه‌های سنی بالا، بیشتر از مناطق شهری است و برعکس سهم جمعیت جوان و میان‌سال واقع در سن فعالیت در مناطق شهری، بالاتر از مناطق روستایی است. این امر باعث سالخوردگی جمعیت فعال و نیروی کار شاغل در بخش کشاورزی و روستایی شده است. همچنین نسبت وابستگی در سال ۱۳۹۵ به تفکیک شهر و روستا بیانگر این واقعیت است که نسبت وابستگی در شهرها ۴۰٫۵ و در روستاها ۵۰٫۸ درصد است. با فراتر رفتن نسبت وابستگی از ۵۰ درصد در روستاها فرصت پنجره جمعیتی در روستاها به پایان رسیده است. با توجه به اینکه تفاوت سهم جمعیت بالای ۶۵ سال در شهر و روستا تنها یک درصد است و این تفاوت برای جمعیت زیر ۱۵ سال بین شهر و روستا ۴ درصد است، بنابراین بالا بودن و افزایش مولید و نرخ باروری در روستاها در سال‌های اخیر عامل مهمی در افزایش نسبت وابستگی در روستاها و به پایان رسیدن فرصت پنجره جمعیتی در مناطق روستایی بوده است. در این راستا، اکثریت قریب به اتفاق مطالعات تأیید می‌کند که گروه‌های سنی جوان و مسن، اثر منفی روی تابع پس‌انداز و گروه‌های سنی میان‌سال اثر مثبت روی تابع پس‌انداز دارند. به عبارتی، رابطه بین بار تکفل جوانان و پیران با میزان پس‌انداز در جامعه و در نتیجه با رشد سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی منفی است. چون با افزایش بار تکفل، هزینه‌های مصرفی خانوار بالا رفته و بنیه اقتصادی بالقوه برای پس‌انداز کاهش می‌یابد؛

بنابراین ساختار سنی جمعیت در مناطق روستایی که از باروری بالا و مهاجرت جوانان به شهر ناشی می‌شود، تأثیر منفی بر پس‌انداز و رشد اقتصادی مناطق روستایی دارد (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۹۵).

۴-۲- تحلیل و جمع‌بندی از منظر اقتصادی

با وجود اینکه مناطق شهری در جهان بیشتر و بیشتر با یکدیگر مرتبط می‌شوند، اما شهرها دارای سازوکار و مشخصات مخصوص به خود هستند که شامل ساختار اجتماعی، سبک زندگی، تولید، محیط طبیعی و زیرساخت می‌شود. این سازوکارها در تعامل با یکدیگر باعث تغییر هم می‌شوند و این وظیفه سازمان‌ها و مدیریت اجتماعی-اقتصادی است که اطمینان حاصل کند تا این تغییرات در جهت منافع همگان پیش برود. حتی سبک زندگی می‌تواند شکوفایی شهری و ملی را نابود سازد. حکومت‌های ضعیف و فاسد همواره در طول تاریخ دام خود را به واسطه سرکوب کارآفرینی با مالیات خودسرانه، مصادره‌ها و تبعیض و جانب‌داری فراهم ساخته‌اند. این حقایق پایه به‌خوبی به‌واسطه عملی ساختن اقتصادهای مردم‌محور، تقسیم ثروت، زیربنای قوی اقتصادی، تقویت ظرفیت‌های تولیدی و تحول ساختاری در دستور کار توسعه پایدار ۲۰۳۰ به رسمیت شناخته شده است.

رشد اقتصادی شهرها و تمرکز فضایی جمعیت در مناطق شهری، جغرافیای جدید اقتصادی را شکل داده است. سازوکار اقتصادهای شهری وابسته به قدرت تولید و عواید بیشتر در سرمایه‌گذاری و همچنین یک طبقه متوسط در حال رشد است. فضاهای شهری در حدود ۵۵ درصد از تولید ناخالص داخلی در کشورهای کم‌درآمد، ۷۳ درصد را در کشورهای با درآمد متوسط و ۸۵ درصد از آن را در کشورهای پردرآمد بر عهده دارند. مؤسسه جهانی مک کینزی یک پایگاه اطلاعاتی از ۶۰۰ شهر برتر جهان در زمینه کمک به رشد میزان کل تولید ناخالص داخلی تا سال ۲۰۵۰ را تهیه کرده است. برآورد شده است که بیش از ۸۰ درصد GDP در شهرها تولید می‌شود. از بین ۶۰۰ شهر، ۱۰۰ شهر اول آن‌ها ۳۸ درصد کل GDP جهانی یا حدود ۱ تریلیون دلار را در سال ۲۰۰۷ تولید کرده‌اند. ۵۰۰ شهر باقی مانده نزدیک به ۳۰ تریلیون دلار را تولید نموده‌اند. در این راستا، سازمان ملل با استفاده از گزارش‌های دیگر چند نکته را در ارتباط با آینده اقتصادی شهر بیان می‌دارد:

- مگاشهرها و شهرهای بزرگ‌تر از آن، هر روز نقش مهم‌تری در هدایت دارایی‌های اقتصادی و اشتغال بازی می‌کنند. قدرتمندترین مراکز شهری جهان در زمینه اقتصادی، ۲۵ درصد کل جمعیت جهانی را دربر داشته و ۶۰ درصد کل GDP جهانی را تولید می‌کنند؛
- یک جریان مداوم و قابل مشاهده از تمرکز در مگاشهرها، کریدورهای شهری و مناطق شهری وجود دارد؛

• در نتیجه قدرت تولید بیشتر و زیرساخت‌های بهتر، رتبه‌های برتر GDP عمدتاً از شهرهای موجود در کشورهای توسعه‌یافته تشکیل شده است و تا آینده‌های قابل پیش‌بینی نیز به همین منوال باقی خواهد ماند؛

• GDP های شهر و نرخ رشد در مناطق مختلف بسیار متفاوت است و در کشورهای در حال توسعه به بیشترین مقدار خود وجود دارد، به‌ویژه در کشورهای آسیا- پاسیفیک؛

• رشد اقتصادی در ابرشهرها ادامه دارد، هرچند که کندتر شده است؛

• در کشورهای در حال توسعه بندرها یا سایر قطب‌های تجاری دارای سرانه GDP نسبتاً بالاتری هستند. در کشورهای توسعه‌یافته، زیرساخت‌های گسترده حمل‌ونقل در سطح ملی به شکل قابل توجهی این اثر را خنثی می‌سازد.

• در برخی از کشورها ممکن است اقتصاد یک شهر منفرد سهم بزرگی از GDP را تشکیل دهد. برای مثال، بوداپست و بروکسل به ترتیب بیش از ۴۵ درصد GDP را در جمهوری کره، مجارستان و بلژیک تولید می‌کنند. در سایر کشورها مجموعه‌ای از شهرها این نقش را بر عهده دارند. برای مثال، آفریقای جنوبی، شش شهر بزرگ در مجموع ۵۵ درصد کل GDP را تولید می‌کنند.

از جمله مباحث مطرح شده در بحث آینده اقتصاد شهرها بحث «جهانی‌شدن» است. جهانی‌شدن مهم‌ترین و بارزترین وجه تمایز اقتصاد امروز و دیروز است که تأثیر چشمگیری بر روند شهرنشینی و توسعه فیزیکی در جهان داشته است. در جهانی‌شدن که طلوع آن از اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی شروع شده است، مجموعه‌ای از فرایندهای اجتماعی، سیاسی و عملکردهای اقتصادی را دربر گرفته که زمینه را برای آزادسازی بازارهای داخلی در برابر اقتصاد بین‌المللی فراهم کرده است که شکل‌گیری فرهنگ جهانی کلان‌شهری نمونه‌ای از تغییرات شهری است. فرهنگ‌های جهانی کلان‌شهری می‌توانند به وجوه اشتراک بین کلان‌شهرهای بزرگ سراسر دنیا شامل محیط مصنوع، سبک‌های خاص زندگی، سیاسی و فضای پویای تجاری تعمیم داده شود.

حضور بانک‌های چندملیتی، بنیادهای مالی، روند همکاری داخلی با این شرکت‌ها و نیز ترقی جریان‌های جهانی سرمایه‌داری در کلان‌شهرهای مسلط کشورهای در حال توسعه همراه با رشد و تنوع صنایع خدماتی و گسترش شبکه‌های اینترنت و وبسایت‌ها از حضور فرایند جهانی‌شدن در این کشورها است.

با توجه به اینکه جهانی‌شدن فرایند چندوجهی است که شهرها و مردم را از طریق جریان کالا، خدمات، سرمایه و دانش هر چه بیشتر به هم نزدیک می‌نماید. در این میان کلان‌شهرها در پیشبرد اهداف اصلی، نقش اصلی را دارند. روند جهانی‌شدن با توجه به تأثیری که بر ساختارهای اجتماعی و اقتصادی شهرها داشته، در نقش و کارکرد شهرها تغییراتی به وجود آورده است. توسعه فیزیکی شهرها و عملکردهای شهری دستخوش تغییراتی شده‌اند که بحران‌های زیست‌محیطی را به دنبال دارند.

تغییر و تحولاتی که سال‌های پایانی ۱۹۸۰ که در اثر حاکمیت اقتصاد جهانی و نظام سرمایه‌داری گسترش و پیشرفت فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی رخ داد و ساختار اقتصادی-اجتماعی و کالبدی شهرها را دگرگون کرد و سرمنشأ بسیاری از تحولات شهری شد. بعد از گذشت دهه‌ها از فرایند جهانی‌شدن، محققان با مطرح ساختن تئوری وابستگی که شاید نخستین تلاش سیستماتیک برای تحلیل جنبه‌های منفی از جهانی‌شدن است؛ فشارهایی که این وابستگی و ارتباط خارجی با پایه اقتصاد و ساختارهای فرهنگی قابل هضم نیست. اگرچه این موارد با تئوری وابستگی تحلیل نمی‌شوند، اما زمینه‌هایی برای به چالش کشاندن آن‌ها می‌باشد. واضح است که تنوع در سیستم شهری کمک شایانی به تفاوت درون و بیرون شهرها در فضای کالبدی خود و فضای ساختار ملی در طبیعت این وابستگی و چشم‌اندازهایش برای توسعه است.

شهرنشینی عامل تسهیل‌کننده و نتیجه جهانی‌شدن است. فرایند جهانی‌شدن مانند یک فرایند منطقی بین سطوح ملی و محلی است که ترفیع فرهنگ محلی را به دنبال دارد. در چنین فضایی دستاورد جهانی‌شدن تشدید فضای فراملی، بحران‌های بین‌المللی مسائل، تعارض‌ها و حتی بیوگرافی فراملی که باید نه به صورت طولی فهمیده شود و نه همچنین فرایندی جزئی از کل باشد. بلکه به بیان دقیق‌تر همچون یک اتفاق منطقی از فرایندهای جهانی است. بسیاری از جنبه‌های جهانی‌شدن در شهرنشینی خیلی خوب کاربردی شده‌اند. شهرنشینی منجر به ارتقای فرهنگ‌های روستایی در مناطق قبل از شهر شده است. با این وجود، تمام جنبه‌های سنتی خود را از دست داده و به صورت یک فرهنگ نیمه‌شهری درآمده است. این فرایند در سطوح بالایی همچنان ادامه دارد. وقتی مردم به مناطق کاملاً شهری شده مهاجرت می‌کنند و شهرنشین می‌شوند، همچنین در ابعاد خیلی فراتر از نسل اول، شهروندان نسل دوم مهاجران شهری شده به سوی موقعیت‌هایی از روابط اجتماعی فراملی و مکان اجتماعی به یک درجه عمیق غیرقابل مقایسه در قیاس با مناطق روستایی به دست می‌آورد. جهانی‌شدن مخصوصاً تأثیراتش بر موقعیت‌های شغلی و بین‌المللی شدن تولیدات و شرکت‌های فراملی که حاصل آن تقویت رشد شهرنشینی و توسعه کالبدی کلان‌شهرها با صرفه جریان اطلاعات ساده و نگهداری اخیر بوده؛ و واکنشی به وجود یک سیستم حمل‌ونقل مناسب و چارچوب لجستیک و توزیع متناسب با شرایط طبیعی و انسانی کلان‌شهر است. جریان‌های مالی و سرمایه‌گذاری‌های فراملی در کلان‌شهرها یک سود رقابتی عظیمی بالاتر از شهرهای کوچک به وجود آورده که در اثر زیربنای اطلاعاتی و فناوری‌های ارتباطی مدرن می‌باشد که عامل تسریع‌کننده در روند شهرنشینی و توسعه کالبدی کلان‌شهرها است.

با عنایت به مطالب گفته شده، پیشنهادهای زیر در رابطه با تأثیرات جهانی‌شدن به‌ویژه جهانی‌شدن اقتصاد بر توسعه شهرها می‌تواند به‌عنوان راهکارهایی در عصر ارتباطات و فناوری اطلاعات به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه مورد توجه قرار گیرد:

- استفاده بهینه از قابلیت‌های اقتصادی شهرها؛

- به‌کارگیری فناوری‌های جدید ارتباطی در تجارت (تجارت الکترونیک)؛
- استفاده از تجربیات موفق شهرهای جهانی در زمینه مبادلات اقتصادی؛
- توجه بیشتر به بازارهای بورس در شهرها؛
- از میان برداشتن موانع موجود بر سر راه سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی؛
- همکاری نزدیک دولتمردان با فعالان عرصه صنعت و تجارت؛
- استفاده از نظریات اساتید، مدیران باتجربه و صاحب‌نظران برای دستیابی به توسعه شهری؛
- نکته آخر اینکه برای استفاده هرچه بهتر و مناسب‌تر از اثرات جهانی شدن باید بر شهرها به‌عنوان خاستگاه جهانی شدن توجه و تأکید بیشتری صورت گیرد.

از گزارش‌های سازمان ملل چنین برداشت می‌شود که واقعیت‌های کلیدی آینده اقتصاد شهری که در واقع سازوکار دگرگون‌شونده اقتصاد شهری محسوب می‌شوند شامل مواردی چون: (۱) ابرشهرها و مناطق کلان‌شهری بیش از شهرهای درجه دوم از فرایند جهانی شدن بهره‌برده‌اند؛ (۲) زیرساخت‌ها و خدمات شهری ناکافی، رشد اقتصادی و فعالیت‌هایی که وابسته به تخصیص بهینه منابع هستند را متوقف می‌کند؛ (۳) مزایای انباشتگی از معایب آن بیشتر است، چراکه منابع لازم برای مدیریت مناسب هر فقر اقتصادی را تأمین می‌نماید؛ (۴) اشتغال رسمی همگام با توسعه سریع شهرنشینی رشد نکرده و در نتیجه نابرابری اجتماعی - اقتصادی را تشدید کرده است. در ادامه، در ارتباط با آینده مطلوب اقتصادی شهرها چند نکته مطرح می‌شود:

۲- (ارتباط بین برنامه‌ریزی و سیاست‌های توسعه اقتصادی برای شهرها باید در تمامی سطوح حکومتی یکپارچه باشد؛

۳- (تقویت منابع مالی شهرها به‌واسطه‌ی مشارکت‌های عمومی - خصوصی، مالیات بر زمین و هزینه کاربران و توسعه ترتیبات مالیاتی عادلانه‌تر بین حکومت‌های ملی و شهری، برای توسعه پایدار امری بس ضروری است؛

۴- (تهیه یک چارچوب قانونی برای تمرکززدایی مسئولیت‌ها در بهبود ساختار حاکمیت شهری بسیار دارای اهمیت است؛

۵- ایجاد ارتباط بین سیاست‌های شهری و توسعه اقتصادی برای بهبود عملکرد و رقابت اقتصادهای محلی امری بس ضروری است.

تحلیل و جمع‌بندی از منظر اجتماعی

در تحلیل و جمع‌بندی این قسمت از گزارش، نخست ذکر چند حقیقت کلیدی که تحقق آینده مطلوب شهرها در زمینه اجتماعی با آن درگیرند را با عنایت به یافته‌های مطالعات سازمان ملل اشاره می‌شود. کلیدی‌ترین این واقعیت‌ها عبارتند از: (۱) امروزه نابرابری در جهان نسبت به ۲۰ سال گذشته بیشتر شده است، ۷۵ درصد

از شهرهای جهان نسبت به ۲۰ سال پیش سطوح نابرابری بالاتری در درآمد دارند؛ ۲) فرصت‌های مختلف در گستره توانایی‌های متنوع فردی و سوابق فرهنگی که در طول تاریخ سازوکار شهرها را شخصیت می‌بخشید، در بسیاری از مناطق جهان متوقف شده است؛ ۳) بسیاری از شهرهای امروز در ایجاد محیطی پایدار برای همه، نه تنها از دید فضایی، بلکه در عوالم مدنی، اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی شکست خورده‌اند و ۴) تمرکز فضایی کارگران غیرمتخصص در محله‌های مسکونی جدا افتاده همچون تله‌های فقر عمل می‌کند که با محدودیت‌های جدی شغلی، نرخ بالای جنسیتی، شرایط وخیم زندگی، پردشدگی اجتماعی و رانده‌شدگی به حاشیه و نرخ بالای جرم و جنایت همراه است.

بنابراین کاهش فقر و نابرابری همچنان وظیفه اصلی سیاست اجتماعی و توسعه شهری است. برابری بیشتر از طریق راهبردهای مرتبط با یکدیگر به دست می‌آیند، همچون تحصیل بهتر، به‌ویژه برای کودکان خانواده‌های فقیرتر، سیاست‌های رشد که تقاضای بیشتری برای کار ایجاد کنند، برنامه‌ریزی شهری در هم تنیده‌تر و تأمین زیرساختار.

چهره فقر در شهرهای با رشد بالای جمعیت و سطح پایین بهره‌وری و در شهرهای ثروتمند که در آن‌ها فقر در بسیاری از موارد نتیجه رقابت پایین، فقدان مهارت‌های اجتماعی یا اقتصادی، فقدان دستیابی به کار و بازارهای کار، متفاوت است. فقر در شهرهای دارای رشد شتابان معمولاً ناشی از چنین علت‌هایی است:

- کمیابی مطلق منابع که خود بیش از هر چیز ناشی از رشد بالای جمعیت است؛
- تعداد بسیار زیاد فرزندان و با تکفل بالای خانواده‌ها؛
- ضعف شهر و دولت ملی و فقدان زیرساخت‌ها؛
- سطح پایین انباشت سرمایه خصوصی به‌ویژه در مسکن.

اما فقر در شهرهای رشد یافته بیشتر از سوء مدیریت اقتصاد یا معضلات در هم تنیده جهان پیچیده ناشی می‌شود و علت‌هایی از این دست دارد:

- تعلیم و تربیت ناقص و مهارت‌های کم حاصل که ریشه در فقدان آموزش دارند؛
- اشتغال ناقص یا جانشینی کارکنان کم مهارت با فناوری جدید؛
- جدایی مکانی یا تسهیلات ناکافی حمل‌ونقل و سایر زیرساختارها؛
- کاهش مهارت به‌عنوان نتیجه بیکاری؛
- بازارهایی با مقررات دست و پاگیر که فرصت‌های رشد یا راه‌اندازی شرکت‌های خصوصی را کاهش می‌دهند؛
- تحمیل مالیات‌های سنگینی که مشوق‌های لازم برای کار یا افزایش بهای خدمات و کالاهای کاربر می‌کاهند؛
- خانواده‌های متزلزل، درصد بالای طلاق، مسیرهای شغلی و حرفه‌ای بی‌ثبات یا فقدان شبکه اجتماعی.

هال و فایفر پیش‌بینی کرده‌اند که تا سال ۲۰۲۵ کل جهان به شبکه شهری بدل خواهد شد که سامانه‌های خودکار تولید و حمل‌ونقل و ارتباطات بهره خواهد برد و در زندگی شهرهای آینده نقش و حضور فناوری بسیار شگفت‌انگیز بوده و این تحول در مقایسه با انقلاب کشاورزی قرار می‌گیرد؛ چراکه این تغییر اساسی، ساختار اقتصاد و اشتغال شهری را به هم زده و مشاغلی مانند معلمی، پزشکی و بسیاری از مشاغل خدماتی حذف یا کم‌رنگ شده و در مقابل، حرفه‌های جدید شکل می‌گیرد.

۳-۴- تحلیل و جمع‌بندی از منظر محیطی- کالبدی

عمده‌ترین چالش‌های محیطی- کالبدی شهرها را با استناد گزارش شهرهای فردا (سازمان ملل، ۲۰۱۶) می‌توان در چهار دسته خلاصه کرد: (۱) چالش‌های تأمین خدمات عمومی به شکل برابر؛ (۲) مواجهه با خطرات محیطی، از آلودگی تا اثرات تغییرات اقلیمی؛ (۳) به حداقل رساندن اثرات منفی تغییرات اراضی در زمینه استفاده از منابع، تنوع زیستی و اکوسیستم‌ها؛ (۴) پاسخ به نیاز جهانی در زمینه کاهش دی‌اکسید کربن و تعدیل استفاده از منابع طبیعی.

توسعه جوامع معاصر به شدت وابسته به پایداری آن است و پایداری جهانی هم به شدت وابسته به پایداری محیط شهری است. شهرها به سرعت در حال رشد هستند و انسان به سرعت در نواحی شهری تمرکز می‌کند. شهرها با شبکه‌های پیچیده و مترامی از روابط به هم متصل شده‌اند و مرکز و موتور توسعه جهانی را از جامعه معاصر نشان می‌دهند. با این حال، شهرها بسیار آسیب‌پذیرند و هر گونه حادثه ناگوار می‌تواند به سرعت به یک فاجعه تبدیل شود. شهرهای معاصر به دلیل پیچیدگی‌های فناوری سیستم‌های شهری در حال تبدیل شدن به مکان‌هایی برای جذب خطرند، همگام با این‌ها تراکم جمعیت افزایش می‌یابد. یک رویداد طبیعی با شدت متوسط در هر منطقه‌ای که رخ دهد، زندگی بشر را تهدید خواهد کرد. البته اگر اقدام مناسبی در زمان مناسب صورت نگیرد، صدمه اقتصادی بیشتری را نسبت به یک قرن گذشته به دنبال خواهد داشت.

به نظر می‌رسد با رشد فزاینده جمعیت شهری در کشورهای منطقه و ایران و قرارگیری این کشورها از جمله ایران بر روی کمربند زلزله جهانی، چالش‌های عدیده‌ای را در آینده پیش‌روی برنامه‌ریزان و مدیران شهری قرار دهد. مخاطرات با الگوهای افتراق اجتماعی- اقتصادی، اسکان برخی از مردم در نواحی مستعد خطر و بهره‌مندی متفاوت جمعیت شهری در دسترسی به منابع و انتخاب‌های نابرابر تأثیر متقابل دارد. بلاپای طبیعی به وسیله تغییر اقلیم جهان حالتی شتابان گرفته است که به‌طور بالقوه می‌تواند موجب رشد تصاعدی آسیب‌پذیری اقتصادی، اجتماعی و سیستم‌های محیطی شود و نیازهای بشر مانند غذا یا دسترسی به آب، سرپناه و زیرساخت حمل‌ونقل، سلامت فردی و عمومی و اکوسیستم را تحت تأثیر قرار دهد. در مجموع، شهرنشینی محرک اصلی تغییر کاربری زمین و انحطاط محیطی در سراسر جهان است. با سرعت گرفتن روند شهرنشینی در جهان، بسیار ضروری است که سیاست‌ها و برنامه‌های مکان جدید به منظور محافظت از اکوسیستم‌ها، گونه‌ها و خدمات

شهری ارائه شود. این‌ها، در جهت امنیت پایدار شهرهای زیست‌پذیر و تاب‌آور را در قرن بیست‌ویک فراهم می‌کنند. از این رو، در دهه‌های اخیر در برنامه‌ریزی شهری مفهوم تاب‌آوری به‌طور گسترده جایگزین کلمه پایداری شده است.

در سطح محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی تاب‌آوری یک اولویت در برنامه‌ریزی شهری شده است. تاب‌آوری توانایی روبه‌رو شدن با حادثه غیرمترقبه و مدارا با اثرهای منفی ایجاد شده توسط رویدادهای نگران‌کننده است. از ویژگی‌های تاب‌آوری می‌توان به استحکام، فراوانی و با تدبیر بودن اشاره کرد؛ زیرا تاب‌آوری با داشتن توانایی جذب و تحمل در مقابل آشفتگی‌ها و بلایای طبیعی، داشتن قابلیت‌ها و سیستم پشتیبانی کارآمد هنگام بروز حوادث و نیز توانایی سازگاری با بحران‌ها و انعطاف در واکنش به بحران‌ها می‌تواند یکی از رویکردهای اجرایی و بسیار مهم در مقوله مسائل شهری مورد توجه قرار گیرد (گاسپارینی، مانفردی و اسپروونه، ۱۳۹۵).

در مجموع، فرایندهای تغییر و تحول شهری باید تجدیدنظر شوند تا تأثیر جانبی رویدادها روی عملکرد حیاتی شهرها و جوامع را کاهش دهند. رفع اشکال و استحکام اجزای بافت شهری در بازگرداندن کارایی کامل عملکردهای حیاتی شهر بعد از وقوع یک رویداد شدید، ضروری هستند. از این رو، تاب‌آوری در کوتاه‌مدت برای تضمین پایداری در بلندمدت الزامی است.

به‌طور خلاصه در ارتباط با آینده شهرها از منظر محیطی - کالبدی می‌توان به حقایق زیر اشاره کرد:

- ۱- تا سال ۲۰۳۰، انتظار می‌رود تقاضای جهانی در زمینه انرژی و آب به ترتیب ۴۰ و ۵۰ درصد افزایش پیدا کند؛
- ۲- در کشورهای دارای درآمد کم و متوسط، مدیریت پسماند خشک بخش اعظم بودجه سالانه شهرداری‌ها را با سهم ۳۰ تا ۵۰ درصد تشکیل می‌دهد؛
- ۳- در مناطق شهری، پیامدهای تغییرات اقلیمی همچون امواج گرما، بارش‌های سنگین و خشک‌سالی‌ها ممکن است باهم ترکیب شده و مدیریت بحران را پیچیده‌تر نمایند؛
- ۴- در مواجهه با رویدادهای حاد، شهرها بیش‌ازپیش به اهمیت راه‌های جدید برای ایجاد تاب‌آوری در شهر - که طی فرایندی باعث ایجاد محیط عادل‌تری خواهد شد - پی می‌برند؛
- ۵- با وجود اینکه کشورهای توسعه‌یافته در راستای کنترل تغییرات اقلیمی به کشورهای در حال توسعه کمک می‌کنند، اما برای کنترل افزایش روزافزون دمای جهان این کافی نخواهد بود. درنهایت چند پیشنهاد در زمینه سیاست‌گذاری برای آینده شهرها از منظر محیطی - کالبدی به شرح زیر ارائه می‌شود (سازمان ملل، ۲۰۱۶):
- ۱- رویکرد مبتنی بر حقوق بشر در زمینه محیط شهری بر وابستگی همگانی ما بر منابع طبیعی فراوان و خالص تأکید دارد؛

۲- به جریان انداختن تفکر «پایداری عادلانه» در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شهر، فرضیات قدیمی و گسترده موجود را به چالش خواهد کشید و هم‌زمان محدودیت‌های اکولوژیک خاص هر منطقه را در نظر خواهد گرفت.

۳- رویکردهای جدید برنامه‌ریزی در حال ظهور هستند که گسترده‌ای از فرصت‌ها را برای تأمین مالی فعالیت‌های محیطی ارائه می‌دهند و ارزش مشارکت این عوامل را فراتر از دغدغه‌های اقتصادی به رسمیت می‌شناسند؛

۴- در راستای دستیابی به شهرهای کم‌کربن و بالا بردن استانداردهای تاب‌آور شهر در آینده، قدرت بخشیدن به رویکردهای مدیریت چندسطحی بسیار ضروری است.

رویکرد یکپارچه در برنامه‌ریزی محیطی - کالبدی شهرها از جمله رویکردهایی است که در تحقق شهرهای پایدار توصیه می‌شود که در این راستا، متناسب با چالش‌های اساسی موجود در شهرها سیاست‌هایی در سطح ملی و محلی، قابل ارائه است که شرح تفصیلی به نحوی است که در جدول ۱۶ ارائه می‌شود:

جدول ۱۶: مدیریت محیطی - کالبدی شهرها (چالش‌ها و سیاست‌ها)

سیاست‌های در سطح محلی	سیاست‌های در سطح ملی	چالش‌های محیطی
برنامه‌ریزی زیرساخت آموزش محیط‌زیستی در سطح ملی	تنوع‌بخشی به منابع انرژی اصلاحات در قیمت آب	مصرف منابع
مدیریت کیفیت هوا	برنامه‌های حمایت اجتماعی تطبیقی برنامه‌های بهداشت عمومی	خطرات محیطی
برنامه‌ریزی فیزیکی، منطقه‌بندی مشوق‌های میان‌افزایی و زمین‌های قهوه‌ای محدودیت بر توسعه زمین‌های آسیب‌پذیر ناحیه‌بندی فضای سبز مرزهای کمربندهای سبز	تنوع‌بخشی به کشاورزی سیاست‌های مدیریت اراضی و حقوق املاک	زمین و مسائل مرتبط
مشوق‌های افزایش تراکم کمپین‌های آموزشی	قیمت‌گذاری، مالیات و یارانه بر انرژی پایداری و تنوع‌بخشی به بخش‌های اقتصادی سیاست‌های کم‌کربن	ضرورت‌های توقف انتشار کربن

منبع: سازمان ملل، ۲۰۱۶

بعد از مطرح‌شدن انواع چالش‌های محیطی - کالبدی شهرها و بیان سیاست‌های متناسب با آن‌ها در مقیاس‌های ملی و محلی، بحث نوع دخالت و ابزار مورد نیاز برای دخالت در فضای شهری به‌منظور رفع معضلات محیطی شهرها مطرح است که خلاصه این به شکل جدول ۱۷ ارائه می‌شود:

جدول ۱۷: سیاست‌های ملی و محلی، نوع مشارکت و ابزار مورد نیاز برای دخالت در فضای شهری به‌منظور رفع معضلات محیطی شهرها

نوع دخالت	نوع ابزار	مثال‌ها	اهداف
سیاست	ابزارهای اطلاعاتی	کمپین‌های پرورشی، تحقیقاتی و آگاهی	تولید و نشر اطلاعات محیطی
	ابزار داوطلبانه	آیین‌نامه‌ها، ممیزی‌ها و برچسب‌ها	مشوق‌ها برای رفتار دوستدار طبیعت
	ابزار اقتصادی	مالیات بر یارانه‌ها	حساب مخصوص هزینه‌های فعالیت‌های خاص
	ابزار قانونی	واپایش‌ها، ممنوعیت‌ها، سهمیه‌بندی‌ها، مجوزها و استانداردها	قانون اعمال بر نتایج معین
ابزارهای فرایند	توسعه یک چشم‌انداز	برگزاری مناسبت‌های گردآورنده ذی‌نفعان مختلف	توسعه یک چشم‌انداز شهری
	مطالعات پایه	مطالعات سابقه یک شهر	درک شرایط فعلی همسایگی یا شهر
	اولویت‌های توسعه	انجمن‌های مباحثه و کنفرانس‌ها در راستای رسیدن به اجماع	اطمینان از تعریف باز از اولویت‌های چندگانه و ارزش‌های متضاد که در فرایند برنامه‌ریزی به کار خواهند آمد
	مشخصات محیطی	تحلیل نظام‌مند از سابقه شرایط محیطی در یک منطقه مفروض	ایجاد درک عمومی از تعاملات بخش‌های مختلف شهر با محیط‌زیست و دولت
ابزارهای برنامه‌ریزی	اثرات محیطی و اهداف	اندازه‌گیری اثرات بر منابع تحلیل جریان‌ات مواد	ارزیابی ظرفیت حمل‌آکولوژیک شهر
	ابزار ارزیابی اثر	ارزیابی اثر راهبردی یا پایداری	ارزیابی اثرات سیاست‌ها و برنامه‌های خاص
	سیستم‌ها و شاخص‌های نظارت	نظام‌هایی برای اقدامات در دوره‌های قاعده‌مند زمانی	تعیین پیشرفت در راستای اهداف و بازبینی فرآیند برنامه‌ریزی
ابزارهای مدیریتی	بودجه‌ها ممیزی‌های محیطی	اِکو بودجه، EMAS یا ISO ۱۴۰۰۱	بازبینی دوره‌ای فرایندهای مدیریت محیطی

منبع: سازمان ملل متحد، ۲۰۱۶

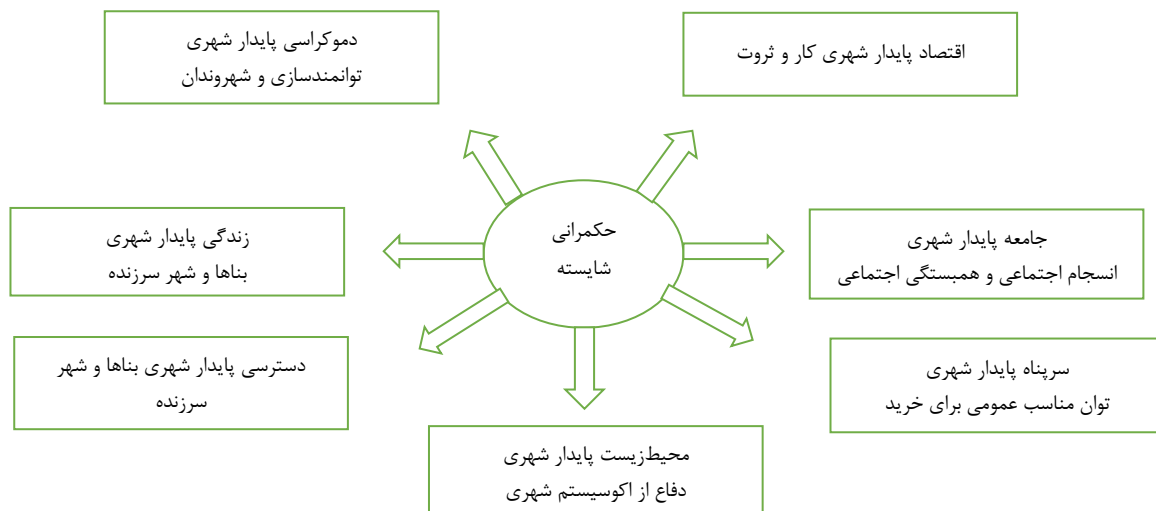
۴-۴- تحلیل و جمع‌بندی از منظر مدیریتی

امروزه بحث مطرح در مدیریت شهری، «حکروایی نوآورانه شهری» است. حکمروایی شهری به‌عنوان یک مسئله کلیدی برای مدیریت رشد شهری و اجرای سیاست‌گذاری و استراتژی در دستیابی به اهداف رقابتی ظاهر می‌شود. شهرها مجبورند که با اثرات منفی شهرنشینی و تقسیم کار بین‌المللی (پراکندگی شهری و توزیع فضایی، آلودگی، مسائل اجتماعی ناخوشایند) مواجه شوند، لذا باید اقدامات پیشگیرانه‌ای برای بهبود و حفظ موقعیت رقابتی خود و تقویت اقتصاد شهری را با انتخاب راهبرد حکمروایی نوآورانه انجام دهند.

محققان به این نکته معتقدند که راهبردهای موفق شهری صرفاً زمانی امکان‌پذیر خواهد بود که حکومت‌های ملی و محلی با یکدیگر به همکاری نزدیکی بپردازند و دولت‌های مرکزی مؤثرترین توزیع کارکردهای میان سطوح مختلف حکومت (ایالت‌ها، استان‌ها، ناحیه‌ها، شهرها، بخش‌ها و شهرک‌ها) را با وضوح بیشتری معین سازند و فعالیت‌های سیاسی نیز، چارچوب مشترکی را دنبال کنند.

حکمرانی خوب به‌مثابه موتور و نیروی محرکه سیاسی عمل می‌کند، عوامل مختلف توسعه پایدار را در حالت متوازن نگه می‌دارد، آن‌ها را در سیاست ادغام می‌کند و اطمینان می‌دهد که تمامی نمایندگی‌های مختلف شهر در مسئولیت و مزایا مشترک هستند. به این ترتیب، پایداری به‌مثابه اصل تلقی می‌شود و حکمرانی شایسته نیز شکل عملی به خود می‌گیرد و این‌ها به جنبه‌های توأمان توسعه شایسته شهری بدل می‌شوند (شکل ۴۱).

شکل ۴۱: ابعاد حکمرانی خوب

منبع: یافته‌های پژوهش

تمرکززدایی درون‌شهری و تفویض قدرت به محله‌ها از جمله مسائلی است که می‌توان در این قسمت به آن تأکید کرد. در این راستا می‌توان گفت که دولت دموکراتیک خواهان نمایندگی تمام گروه‌های ذی‌ربط است. قدرت نامتمرکز، واگذاری از سوی ملت به شهر نمی‌تواند در تالار شهر محصور شود. مشارکت محله‌ها و گروه‌های متفاوت در فرایند تخصیص منابع محلی شهری باید هم‌تراز محل باشند. اختلاف منافع و نیز مناقشات میان گروه‌ها و نمایندگی غیرمنصفانه، ویژگی‌های سیاست‌های محلی هستند. تأمین نمایندگی متعادل و مشارکت متوازن، هنوز نوعی چالش است، به‌ویژه در شهرهایی که با رشد فوق‌العاده مواجهند و چنین نیست که جمعیت بخش غیررسمی کاملاً در نظام اقتصادی یا در شهر، به‌مثابه سیستم زیربنایی یکپارچه‌ای ادغام شده باشند. در شهرهای توسعه‌یافته با جمعیتی تحصیل‌کرده‌تر و متجانس‌تر نمایندگی تمام منافع و ارزش‌ها سبب مشکلات نمی‌شود؛ اما در بسیاری از شهرهای فقیرتر گروه‌های عمده‌ای خارج از جریان سیاسی باقی می‌مانند. در این نقاط، اعمال دموکراسی از طریق صندوق رأی‌گیری ممکن است نتواند حق نمایندگی بسیاری از ساکنان را

به‌قدر کفایت ادا کند، به‌ویژه اعضای بخش غیررسمی و مهاجرانی که حق رأی ندارند. حتی تمامی ناحیه‌ها و گروه‌های شهرهایی که به خاطر تصاحب نمایندگی انجمن‌های شهر به بخش‌ها و ناحیه‌ها تقسیم شده‌اند، ممکن است از مشارکت سیاسی محروم شوند. لذا دیدگاه‌های جدید در سیاست‌گذاری شهری، تفکرات متفاوتی نسبت به دیدگاه‌های سنتی مطرح است که در زمینه‌های گوناگون می‌توان به‌مانند جدول ۱۸ نکاتی را ارائه داد.

جدول ۱۸: تفاوت دیدگاه‌های جدید در سیاست‌گذاری شهری نسبت به دیدگاه‌های سنتی

دیدگاه‌های سنتی	دیدگاه‌های جدید
شهرها مشکل آفرین‌اند.	شهرها منبع نوآوری و رشد اقتصادی هستند.
دهکده به شهرها یارانه می‌دهند.	شهرها به دهکده یارانه می‌دهد.
شهرها زیاده از حد بزرگ می‌شوند.	هرچه شهر بزرگ‌تر باشد، فرصت‌ها فراوان‌تر می‌شود.
سیاست‌های دولت باید بر محدود کردن اندازه شهرها معطوف باشد.	هدف سیاست‌های دولت باید به کار بهتر شهر معطوف باشد.
مهاجران شهرها تفاله‌های شبکه‌اند و درواقع کسانی هستند که نمی‌توانستند در روستاها زندگی کنند.	مهاجران حکم گل سرسبد را دارند و از کسانی هستند که بسیار ماهرتر و با انگیزه‌ترند.
چاودارها بر اقتصاد و خدمات شهری تحمیل شده‌اند.	چاودارها بیش از آنچه دریافت می‌کنند، به اقتصاد شهری یاری می‌رسانند.
محلله‌های غیررسمی کانون ناامنی، خلافکاری‌ها، معامله مواد مخدر و نظایر این‌ها هستند.	اکثریت خانوارهایی که در محلله‌های غیررسمی زندگی می‌کنند، ارزش‌های میهن‌پرستانه و استقامت پیشگامان سیاسی در خود دارند.
شهرها بیش‌ازحد در انفجار جمعیت سهیم‌اند. شهرها و فقرای شهری دشمنان مبارزه با انهدام محیط‌زیست‌اند.	نرخ یا درصد زادوولد با شهری شدن، بسیار تنزل می‌یابد. رسوم دگرگون شده شهری برای پایداری بوم‌شناختی جهانی ضروری هستند.
زباله خشک و ضایعات انسانی، زباله‌هایی هستند که در همه‌جا باید منهدم شوند.	چنانچه سامانه‌های چرخشی به کار بسته شوند، زباله به منبع ارزشمند بدل می‌گردد.
دولت، برنامه‌ریزان شهری و کارشناسان راه‌حلی برای مشکلات شهر خواهند یافت.	جهت خلاقانه‌ترین راه‌حل‌ها از پایین به بالاست، نه از بالا به پایین.
برنامه‌های دولت، بیشتر مسکن را برای فقرا تهیه می‌کنند.	بخش غیررسمی اولین تولیدکننده مسکنو شغل و درآمد به شمار می‌آید.
برای فائق آمدن بر مشکلات مدیریتی، به مسئول حکومتی شهری توانمندتری نیاز است.	مدیریت نامتمرکز، تناسب کارآمدتری را بین منابع و نیازها تسهیل می‌کند و از بین بردن موانع این فعالیت‌ها، رمز حل مشکل است.

منبع: هال و فایفر، ۲۰۰۰

درمجموع، پارادایم جدید مدیریت شهری به دنبال آن است تا ناپایداری بهره‌برداری از منابع را کاسته و محرومیت‌ها و انزوای اجتماعی شهری را در مکان‌های خاص از بین ببرد. موانع اصلی مواجهه با این چالش‌ها، ضعف نهادهای قانونی، عدم توانایی دولت‌های محلی، عدم مشارکت جوامع مدنی، فقدان هماهنگی لازم در مدیریت شهرهای یک منطقه شهری برای ارائه خدمات و اقدامات توسعه‌ای است. در ضمن بررسی‌ها نشان می‌دهد مدل واحد برای حکمروایی همه مناطق شهری جهان وجود ندارد و مدل‌های حکمروایی گوناگونی در

سراسر جهان تجربه شده است که هر یک از مناطق متناسب با ویژگی‌های خود، مدل حکمروایی موفق را ارائه داده است.

در بخش مدیریت مطلوب آینده شهری در ارتباط با جایگاه و نقش دولت در مدیریت شهری می‌توان با وام گرفتن از گزارش‌های سازمان ملل چنین عنوان کرد که:

❖ دولت باید چه چیزی را در نظر داشته باشد؟

- برنامه‌های زیربنایی یکپارچه و بلندمدت برای شهرها به نحوی که:
  - افق ۵۰ ساله جمعیت و شهرنشینی را در نظر داشته باشد؛
  - از لحاظ شکل و تمرکزشان، یکپارچه، منسجم و چندوجهی باشند.
- مدیریت مطلوب شهری از طریق تعادل بین زیرساخت‌های نرم و سخت. به‌طور نمونه؛ آیا مردم:
  - از منزل تا محل به امکانات بیشتر در حمل‌ونقل نیاز دارند؛
  - از منزل تا محل به امکانات بیشتر در تکنولوژی نیاز دارند؛
- اطمینان از اینکه رشد جمعیت شهری با ظرفیت ارائه خدمات دولتی و رشد اقتصادی هم‌تراز است.
- مدل کارآمد قضایی در اختیار دولت باشد تا از آن طریق دولت بتواند متناسب با مسئولیتی که در قبال ارائه زیرساخت‌های مورد نیاز شهرها دارد، مالیات دریافت کند.
- مدل‌هایی از ارائه خدمات گسترش یابد که بهره‌وری بالاتری داشته و چالش‌های اجتماعی ناشی از تراکم جمعیت پاسخگو باشد.

❖ دولت چگونه باید تغییر دهد؟

- با تدبیر طرح جامع بلندمدت که خدمات حمل‌ونقل و زیرساخت‌های مورد نیاز همسو شده و خدماتی مانند آموزش و پرورش، بهداشت، خدمات شهری به‌طور دقیق بررسی گردد.
  - با حصول اطمینان از اینکه برای هر سطح از حکمرانی منابع مورد نیاز برای انجام مسئولیت‌های قانونی، حقوق، درآمد و انگیزه‌ها تنظیم شود.
  - با تنظیم کردن نهادهای قانونی با برنامه‌ریزی‌های دولت و سازوکارهایی که از برنامه‌ریزی یکپارچه حمایت می‌کنند.
- همچنین به‌طور خاص برای کشورهای در حال توسعه:
- با ایجاد ساختار و سازماندهی مدیریت شهری قوی در زمینه‌های اقتصادی، برنامه‌ریزی، زیرساخت، حمل‌ونقل و غیره.
- در خاتمه سازمان ملل در گزارش خود مواردی را در قالب سیاست پیشنهادی به‌منظور ارتقای کیفیت زندگی و روند مطلوب نظام شهرنشینی مطرح می‌کند (جدول ۱۹):

جدول ۱۹: توصیه‌های سیاستی

ردیف	نوع سیاست پیشنهادی
۱	دولت‌ها باید سیاست‌هایی را اتخاذ کنند تا اطمینان حاصل شود که منافع حاصل از رشد شهری به‌طور عادلانه و پایدار بین همه طبقات اجتماعی به اشتراک گذاشته می‌شود.
۲	وجود و دسترسی به داده‌های دقیق، سازگار و به‌موقع در مورد روند جهانی در شهرنشینی و رشد شهرها برای ارزیابی نیازهای فعلی و آینده با توجه به رشد شهری و تعیین اولویت‌های سیاست‌گذاری برای ارتقای توسعه شهری و روستایی فراگیر و عادلانه ضروری است.
۳	سیاست‌های متنوع برای برنامه‌ریزی و مدیریت توزیع فضایی جمعیت و مهاجرت داخلی مورد نیاز است. تاریخ نشان داده است سیاست‌هایی که هدف آن محدود کردن مهاجرت روستایی و شهری است، در جلوگیری از رشد شهرها بی‌اثر است و حتی می‌تواند آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی ایجاد کند. در سال‌های اخیر، تعداد زیادی از کشورها، از راه‌های توسعه روستایی و شهری، از قبیل تخصیص حقوق زمین، مدیریت زمین، توزیع مجدد زمین، ایجاد مناطق توسعه منطقه‌ای و ترویج تنوع اقتصادی و رقابت در مناطق روستایی از راه بسیج سرمایه‌گذاری و بهبود معیشت روستایی اقدام به این مهم نموده‌اند.
۴	سیاست‌هایی که با هدف توزیع متعادل‌تر رشد شهرها و اجتناب از تراکم بیش‌ازحد در یک یا دو شهر بسیار بزرگ در یک کشور اتخاذ می‌شوند، می‌توانند از توسعه پایدار پشتیبانی کنند. این سیاست‌ها و سیاست‌هایی که ترویج رشد شهرها اندازه متوسط و معمول را پیگیری می‌کنند، می‌تواند به رفع مشکلات تمرکز بیش‌ازحد اقتصادی و اداری کمک کند، چراکه چالش‌های تأمین زیرساخت‌های شهری و خدمات اجتماعی اساسی برای پاسخ به نیاز فقرای شهری و کاهش اثرات منفی زیست‌محیطی اغلب با تراکم‌های زیاد و سرعت رشد شهری در ارتباط است.
۵	شهرنشینی پایدار موفقیت‌آمیز، مستلزم مدیریت صحیح، پاسخگو و مسئولیت‌پذیر است که در این راستا استفاده مناسب از فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) مدیریت و گسترش مطلوب شهرها و همچنین خدمات بهتر را تضمین می‌کند. همچنین برای دستیابی به پایداری شهری، نیاز به ایجاد ظرفیت‌های نهادی و استفاده از رویکردهای یکپارچه وجود دارد.

- اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران (۱۳۹۷). چشم‌انداز جمعیت شهری و روستایی ایران تا سال ۲۰۵۰، تهران: معاونت بررسی‌های اقتصادی.
- هال، پیتر و اولریخ فایفر (۱۳۸۸). آئینده شهری قرن ۲۱ (برنامه جهانی برای شهرهای قرن بیست‌ویکم)، ترجمه اسماعیل صادقی و ناهید صفایی، تهران: جامعه مهندسان مشاور ایران.
- زالی، نادر و سمیه اشرفی (۱۳۹۲). «بررسی اثر جهانی‌شدن بر توسعه شهری»، *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، سال چهارم، شماره ۱۱، ۱-۱۶.
- سازمان برنامه و بودجه (معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه) (۱۳۹۵). *تحلیل نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵*، آبان ماه ۱۳۹۶.
- سازمان ملل (۲۰۱۶). *شهرنشینی و توسعه*، ترجمه وزارت راه و شهرسازی (گلسا همراهی)، گزارش وضعیت شهرهای جهان.
- ساسان‌پور، فرزانه و همکاران (۱۳۹۶). «آئینده‌پژوهی حباب شهرنشینی در کلان‌شهر تهران»، *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، سال هفدهم، شماره ۴۷.
- سراقی، عیسی، داریوش ابوالفتحی و حسین ملکی (۱۳۸۸). «فرآیند جهانی‌شدن و تأثیر آن بر روند شهرنشینی در کلان‌شهرهای کشورهای در حال توسعه نمونه موردی: (کلان‌شهر تهران)»، *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، جلد دهم، شماره ۱۳.
- سرور، رحیم و فرهاد جعفری (۱۳۸۸). «تحلیل روند شهرنشینی و آئینده‌نگری رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در منطقه کلان‌شهری تهران»، *جغرافیا (فصلنامه علمی پژوهشی انجمن جغرافیای ایران)*، دوره جدید، سال هفتم، شماره ۲۳.
- سیدمیرزائی، سیدمحمد (۱۳۸۳). «نگاهی به آئینده شهر»، *پژوهشنامه علوم انسانی*، سال، شماره (۴۱-۴۲)، ۸۵-۱۰۴.
- شکوئی، حسین (۱۳۹۲). *دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری*، تهران: سمت.
- شهرداری تهران (۱۳۹۷). *آئینده‌نگاری کلان‌شهر تهران، سناریوی‌های پیش‌روی در افق ۱۴۱۰*، معاونت برنامه‌ریزی توسعه شهری و شوراها.
- گاسپارینی، پائولو و گائتانو مانفردی (۱۳۹۵). *تاب‌آوری و پایداری در مقابل بلایای طبیعی (چالشی برای شهرهای آئینده)*، ترجمه شده توسط حسین حاتمی‌نژاد و مرتضی نصرتی هشی، تهران: انجمن جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری در ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۷). *روند گذشته، جاری و آئینده‌نگری جمعیت ایران*.
- مرکز آمار ایران، *نتایج تفصیلی سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن کل کشور، ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵*.
- اطهاری، کمال، مجید غمامی و اعظم خاتم (۱۳۸۶). *مدیریت یکپارچه و حل مسئله اسکان غیررسمی: شرایط تحقق طرح مجموعه شهری تهران، تهران: شهیدی*.
- Council for the Environment and Infrastructure (RLI) (2011). *THE FUTURE OF THE CITY, THE POWER OF NEW CONNECTIONS*, Oranjebuitensingel 6, P.O. Box 20906.
- Ellen MacArthur Foundation (2015). *THE FUTURE OF CITIES*.
- European Environment Agency (EEA) (2015) *Global megatrends assessment Extended background analysis complementing the SOER 2015 'Assessment of global megatrends'*, Publications Office of the European Union.
- European Union. European Commission. Directorate-General for Regional Policy. (2011). *Cities of tomorrow: Challenges, visions, ways forward*, Publications Office of the European Union.

Future Agenda, (2017). *Future of Cities: Insights from Multiple Expert Discussions around the World*, First published in 2017 by Future Agenda Limited 84 Brook Street, London.

KPMG. International. (2013). *Future State 2030: The Global Megatrends Shaping Governments*, Mowat Centre for Policy Innovation, University of Toronto.

Modly, T. (2016). Five megatrends and their implications for global defense and security, *PwC Report on Megatrends*, 1-27.

The National League of Cities (NLC) (2015). *CITY OF THE FUTURE TECHNOLOGY & MOBILITY*, Center for City solutions and Applied Research.

United Nations. (2018). *2018 revision of world urbanization prospects*, Department of Economic and Social Affairs.

<http://memari.online/>